

OD ISTOG PISCA

????????????????????

O LJUBAVI

ALEN DE BOTON

Preveo
Marko Mladenović

 Laguna

Naslov originala

Alain de Botton
ESSAYS IN LOVE

Copyright © Alain de Botton 1993, 2006
Translation Copyright © 2019 za srpsko izdanje LAGUNA

O LJUBAVI

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Sadržaj

1. Ljubavni fatalizam

2. Idealizovanje

3. Podtekst zavođenja

4. Autentičnost

5. Duh i telo

6. Marksizam

7. Falš note

8. Ljubav ili slobodoumlje

9. Lepota

- 10. *Iskazivanje ljubavi*
- 11. *Šta vidiš u njoj?*
- 12. *Sumnjičavost i vera*
- 13. *Prisnost*
- 14. *Potvrđivanje ja*
- 15. *Zastajanja srca*
- 16. *Strah od sreće*
- 17. *Grčenja*
- 18. *Ljubavni terorizam*
- 19. *S onu stranu dobra i zla*
- 20. *Psihološki fatalizam*
- 21. *Samoubistvo*
- 22. *Kompleks Isusa*
- 23. *Elipsa*
- 24. *Pouke ljubavi*

1.

Ljubavni fatalizam

1. Žudnja za nekom sudbinom nigde nije izraženija nego u našem ljubavnom životu. Budući da smo veoma često primorani da delimo krevet s nekim ko ne može da nam pronikne u dušu, zar nam se ne može oprostiti što verujemo (nasuprot svim pravilima našeg prosvetljenog vremena) kako nam je suđeno da jednog dana sretnemo muškarca ili ženu naših snova? Zar nam se ne može dozvoliti da gajimo izvesnu sujevernu veru da ćemo na posletku naći neko stvorenje koje može da ublaži naše bolne čežnje? Premda naše molitve verovatno nikad neće biti uslišene, iako možda nema kraja vezama obeleženim uzajamnim nerazumevanjem, ako bi nebesa trebalo da nam se smiluju, može li se onda od nas zaista očekivati da susret s našim princem ili princezom pripišemo pukoj slučajnosti? Zar ne možemo makar jednom da se oslobodimo logike i da to tumačimo samo kao znak ljubavne sudbine?

2. Jednog jutra početkom decembra, ne razmišljajući ni o ljubavi ni o pričama, sedeo sam u ekonomskoj klasi mlaznjaka *Britiš ervejza* koji je leteo iz Pariza za London. Nedavno smo preleteli obalu Normandije, gde je pokrivač zimskih oblaka ustupio mesto nezaklonjenom pogledu na blistavu plavu vodu. Obuzet dosadom i ne mogavši da se usredsredim, uzeo sam časopis avio-kompanije i bezvoljno upijao informacije o planinskim i morskim odmaralištima i aerodromskim zgradama. U letu je bilo nečeg utešnog – potmulo pozadinsko brujanje motora, tiha siva unutrašnjost, ljupki osmesi osoblja. Kolica za posluživanje s izborom pića i grickalica išla su prolazom između sedišta i, mada nisam bio ni gladan ni žedan, ispunjavala su me neodređenim očekivanjem koje obroci mogu da izazovu u avionu.

3. Možda morbidno, putnica s moje leve strane skinula je slušalice kako bi proučila list sa sigurnosnim uputstvima smešten u džepu na poledini sedišta ispred nje. Na njemu je bio prikazan savršen pad, kako putnici mekano sleću na tlo ili vodu, žene izuvaju cipele s visokim potpeticama, deca vešto naduvavaju prsluke, trup aviona i dalje u komadu, a kerozin čudesno nezapaljiv.

4. „Šta lupetaju ove šaljivčine kada ćemo svi izginuti ako ovo zataji“, upitala je putnica, ne obraćajući se nikom posebno.

„Mislim da to možda smiruje ljude“, odgovorio sam jer sam bio njena jedina publika.

„Pazi, nije to loša smrt, vrlo je brza, pogotovo ako padnemo na zemlju a ti sediš napred. Imala sam ujaka koji

je poginuo u padu aviona. Da li je iko koga ti poznaješ ikada tako skončao?“

Nije, ali nisam imao vremena da odgovorim pošto je stigla stjuardesa i (ne znajući za nedavne etičke nedoumice u vezi s njenim poslodavcima) ponudila nas ručkom. Tražio sam čašu soka od pomorandže i hteo da odbijem tanjir bledih sendviča kad mi je saputnica šapnula: „Ipak ih uzmi. Poješću ja tvoje, umirem od gladi.“

5. Imala je kestenjastu kosu, ošišanu kratko tako da joj se pozadi video vrat, i krupne vodnjikave zelene oči koje nisu htele da pogledaju u moje. Bila je u plavoj bluzi i imala sivi džemper na kopčanje prebačen preko kolena. Ramena su joj bila mršava i krhka, a njeni grubi nokti pokazivali su da ih često grize.

„Sigurno ti ne uzimam od usta?“

„Nikako.“

„Izvini, nisam se predstavila, ja sam Kloi“, kazala je i pružila ruku preko naslona za ruke s dirljivom formalnošću.

Usledila je razmena biografija. Kloi mi je rekla kako je u Parizu bila da bi prisustvovala sajmu trgovine. Poslednjih godinu dana radi kao grafički dizajner za jedan modni časopis u Sohou. Studirala je na Kraljevskom umetničkom koledžu, rodila se u Njujorku, ali se kao dete preselila u Viltšir, a sada (sa dvadeset tri godine) živi sama u stanu na Ajlingtonu.

6. „Nadam se da mi nisu izgubili prtljag“, reče Kloi kad je avion počeo da se spušta prema aerodromu *Hitrou*. „Zar se ne bojiš da će ti izgubiti prtljag?“

„Ne razmišljam o tome, ali već mi se dogodilo, dvaput u stvari, jednom u Njujorku i jednom u Frankfurtu.“

„Ne podnosim putovanja“, uzdahnula je Kloi i počela da grize vrh kažiprsta. „Još mi je gore kad stignem, spadne me veliki nemir. Nakon što izvesno vreme nisam bila tu, uvek mislim da se dogodilo nešto strašno: skupili su se svi moji prijatelji i zaključili kako me preziru ili su mi uginuli svi kaktusi.“

„Imaš kaktuse?“

„Nekoliko. Pre nekog vremena prošla sam kroz kaktus fazu. Znam da su falusni, ali provela sam jednu zimu u Arizoni i nekako su me očarali. Imaš li ti nekih zanimljivih biljaka?“

„Samo jednu aspidistru, ali i ja često pomišljam da me svi prijatelji možda preziru.“

7. Razgovor je krivudao, pružajući nam letimične uvide u ličnost onog drugog, poput kratkotrajnih vidika na koje naiđeš na zavojitom planinskom drumu – i to pre nego što su točkovi sleteli na pistu, motori bili ubačeni u rikverc i pre nego što je avion pošao prema terminalu, gde je izbljuvao svoj tovar u prepunu dvoranu za imigraciju. Dok sam uzeo prtljag i prošao kroz carinu, već sam se zaljubio u Kloi.

8. Sigurno je teško nekoga proglasiti ljubavlju svog života dok se ta osoba ne primakne smrti. Ali tek nedugo nakon što sam je upoznao, činilo mi se kako nije nimalo neumesno tako razmišljati o Kloi. Po povratku u London, ona i ja

smo zajedno proveli to popodne. Onda smo, nedelju dana pre Božića, večerali u jednom restoranu u zapadnom Londonu, i premda je to bilo i najčudnije i najprirodnije, veče smo završili u krevetu. Kloi je Božić provela s porodicom, ja sam otišao u Škotsku s prijateljima, ali smo svakodnevno jedno drugog zvali telefonom, ponekad čak pet puta na dan, ne da bismo rekli nešto posebno već jednostavno zato što smo oboje imali utisak da nikada ni sa kim nismo tako razgovarali, da je sve ostalo bilo kompromis i samozavaravanje, da smo tek sada konačno kadri da razumemo i da se izrazimo – da se čekanje (tobože mesijansko po prirodi) istinski završilo. U njoj sam prepoznao ženu koju sam nespretno tražio čitavog života, stvorenje čiji osmeh i oči, smisao za šalu i književni ukus, čije strepnje i inteligencija čudesno odgovaraju onima mog ideala.

9. Stekavši utisak da odgovaramo jedno drugome, nisam mogao da razmišljam o tome da je susret sa Kloi bio obična slučajnost. Izgubio sam sposobnost da pitanje predodređenosti razmatram s nužnom podozrivošću. Mada ni ona ni ja do tada nismo bili sujeverni, Kloi i ja smo oduševljeno prigrabili hrpu pojedinosti, ma koliko tričavih, kao potvrdu onoga što smo nagoniski osećali: *da smo suđeni jedno za drugo*. Saznali smo da smo se oboje rodili oko ponoći (ona u 23.45, ja u 1.15), istog meseca parne godine. Da smo oboje svirali klarinet i glumili u školskim postavkama *Sna letnje noći* (ona je igrala Helenu, a ja Tezejevog pratioca). Da oboje imamo dve velike mrlje na palcu leve noge i šupljinu u istom umnjaku. Da oboje imamo naviku da kijamo na jarkom suncu i da nožem izvlačimo kečap

iz boce. Da čak oboje imamo isti primerak *Ane Karenjine* na policama (staro *Oksfordovo* izdanje) – možda su to bile sitne pojedinosti, ali zar to nije dobar temelj na kome vernici mogu da zasnuju novu veru?

10. Događajima smo pripisali pripovednu logiku koja im nije mogla biti prirodjena. Mitologizovali smo naš susret u avionu u slavu boginje Afrodite, prvi čin i prvu scenu one iskonske pripovesti, ljubavne priče. Otkako smo se oboje rodili, činilo se kao da nam je neki divovski um na nebu neupadljivo pomerao orbite kako bismo se jednog dana sreli na redovnom letu između Pariza i Londona. Kako nam se ljubav ostvarila, mogli smo da previdimo sve one nebrojene priče koje se nikada ne dogode, one ljubavi koje nikada ne budu napisane jer neko ne stigne na avion ili izgubi broj telefona. Nalik istoričarima, bili smo nesumnjivo na strani onoga što se zaista odigralo.

11. Naravno, trebalo je da budemo razumniji. Ni Kloi ni ja nismo redovno leteli između te dve prestonice niti smo iole duže planirali svoje putovanje. Kloi je njen časopis poslao u Pariz u poslednjem trenutku nakon što se pomoćnica urednice slučajno razbolela, dok sam ja tamo otišao samo zato što mi se arhitektonska konferencija u Bordou završila toliko rano da sam nekoliko dana mogao da provedem u prestonici s jednim drugom. Onog dana kada je trebalo da se vratimo, dve državne avio-kompanije koje pružaju usluge između aerodroma *Šarl de Gol* i *Hitrou* nudile su nam izbor od šest letova između devet

ujutru i ručka. Imajući u vidu da smo u London oboje želeli da se vratimo do ranog popodneva šestog decembra, ali do samog poslednjeg časa nismo odlučili kojim ćemo letom na kraju ići, u zoru je matematička verovatnoća da se oboje nađemo u istom avionu (mada ne obavezno na susednim mestima) iznosila jedan prema šest.

12. Kloi mi je kasnije kazala kako je nameravala da leti avionom *Er Fransa* u pola jedanaest, ali se ispostavilo, dok je izlazila iz sobe, da joj boca šampona curi, što je značilo da mora da prepakuje torbu, pri čemu je izgubila dragocenih deset minuta. Dok joj je hotel izdao račun, odobrio kreditnu karticu i našao joj taksi već je bilo devet i petnaest, i smanjili su joj izgledi da stigne na let *Er Fransa* u pola jedanaest. Kad je stigla na aerodrom kroz gust saobraćaj u okolini stanice metroa Port de la Vilet, svi putnici su se već ukricali na avion, a pošto joj se nije čekao sledeći let *Er Fransa*, otišla je na terminal *Britiš erveja*, gde je kupila kartu za let u London u deset i četrdeset pet, na kojem sam i ja (iz sopstvenog niza razloga) slučajno imao mesto.

13. Nakon toga, računar je tako uredio stvari da je Kloi smestio povrh avionskog krila na sedište 15A, a mene pored nje, na sedište 15B. Ono što smo zanemarili kad smo započeli razgovor o listu sa sigurnosnim uputstvima bila je ona sićušna mogućnost od koje je zavisila naša rasprava. Budući da je bilo malo verovatno da bilo ona bilo ja letimo poslovnom klasom, a kako u ekonomskoj

klasi ima sto devedeset jedno sedište, i da je Kloi bilo dodeljeno sedište 15A, a meni, sasvim slučajno, sedište 15B, teorijska verovatnoća da ćemo Kloi i ja sedeti jedno pored drugog (iako izgledi za to da ćemo i započeti razgovor ne mogu da se izračunaju) bila je 220 prema 36.290, brojka koja se može svesti na verovatnoću od jedan prema 164,955.

Boeing 767 Britiš ervejza

14. To je, razume se, bila samo verovatnoća da ćemo sedeti zajedno da je bio svega *jedan* let između Pariza i Londona, ali kako ih je bilo šest, i kako smo se oboje kolebali između tih šest, pa ipak izabrali taj, verovatnoća je dodatno morala da se pomnoži s prvobitnim izgledima od jedan prema šest, tako da je konačna verovatnoća da ćemo se Kloi i ja sresti jednog decembarskog jutra iznad kanala Lamanša u *boingu* Britiš ervejza iznosila jedan prema 989,727.

$$P_{\text{let}} = \frac{1}{6}$$

$$P_{\text{sedište}} = \left(\frac{162}{191} \times \frac{1}{190} \right) + \left(\frac{29}{191} \times \frac{2}{190} \right) = \frac{220}{(191 \times 190)} = \frac{220}{36290} = \frac{1}{164.955}$$

$$P_{\text{let}} \times P_{\text{sedište}} = \frac{1}{6} \times \frac{220}{36290} = \frac{1}{989.727}$$

15. No to se ipak dogodilo. Daleko od toga da nas uveri u dokaze razuma, proračun je samo potkrepio tajanstveno tumačenje našeg zaljublivanja. Ukoliko su izgledi da se nešto dogodi izuzetno slabi, a to se ipak dogodi, zar se čoveku ne može oprostiti što se poziva na fatalističko objašnjenje? Kad bacim novčić, verovatnoća od jedan prema dva sprečava me da se okrenem prema Bogu kao objašnjenju ishoda. Ali kad je u pitanju verovatnoća od jedan prema 989,727, izgledalo je nemoguće, barem iznutra, iz ljubavi, da je posredi išta osim sudbine. Bio bi potreban postojan um da razmišlja bez praznoverica o nemogućoj verovatnoći susreta koji će nam zatim promeniti život. Mora da je neko (na visini od 9.000 metara) povlačio konce na nebu.

16. Kad smo zaljubljeni, sakrivamo slučajnu prirodu našeg života iza svrsishodnog vela. Uporno tvrdimo da je susret s našim spasiocem, objektivno nasumičan i otud malo verovatan, bio unapred zapisan u svitku koji se polako odmotava na nebu. Izmišljamo sudbinu kako bismo se pošteđeli uznemirenosti koja se javlja usled uvažavanja toga da smo to malo razuma što imamo u životu jednostavno sami stvorili, da ne postoji nikakav svitak (i da nas otud ne čeka predodređena sudbina) i da to koga ćemo sresti u avionu nema nikakvog smisla osim onog koji sami odlučimo da mu pripišemo – ukratko, uznemirenosti da našu priču niko nije napisao niti nam je zajemčio ljubav.

17. Ljubavni fatalizam štitio je Kloi i mene od poimanja da smo isto tako lako mogli da zavolimo nekog drugog da su se događaji odigrali drugačije, što zaprepašćuje kad se ima u vidu koliko je ljubav blisko povezana s osećajem neophodnosti i jedinstvenosti voljenog bića. Kako sam mogao i da zamislim da je ulogu koju je Kloi došla da odigra u mom životu isto tako lako mogla da popuni neka druga, kad sam se zaljubio u njene oči, i to kako cedi testeninu, češlja kosu i završava telefonski razgovor?

18. Moja greška ogledala se u tome što sam pobrkao sudbinu da volim sa sudbinom da volim neku osobu. Zabluda u razmišljanju bila je da je neizbežna Kloi, a ne ljubav. Ali moje fatalističko tumačenje početka naše priče bilo je, u najmanju ruku, dokaz nečega: da sam se zaljubio u Kloi. Onaj trenutak kad ću početi da smatram kako je to što ćemo se sresti na kraju krajeva zavisilo samo od slučaja, da je to bila puka verovatnoća od jedan prema 989,727, takođe će biti trenutak kad ću prestati da mislim kako mi je neophodno da živim s njom – i otud prestati da je volim.

2.

Idealizovanje

1. „Tako je lako prozreti ljude, a nemaš ništa od toga“, primetio je Elias Kaneti*, ukazujući kako ne treba nimalo napora da bi se drugome našla mana, i koliko je to beskorisno. Zar se ne zaljubljujemo i iz trenutne spremnosti da obustavimo proziranje, čak i po cenu toga da se pri tom malo zaslepimo? Ako podozrivost i ljubav stoje na suprotnim krajevima, zar se katkad ne zaljubljujemo kako bismo umakli sputavajućoj podozrivosti kojoj smo skloni? Zar u svakoj ljubavi na prvi pogled ne postoji izvesno namerno preuveličavanje vrlina voljenog bića, preuveličavanje koje nas odvraća od naviknutog pesimizma i usredsređuje nam snage na nekoga u koga možemo da verujemo onako kako nikada nismo verovali ni u sebe?

2. Kloi sam izgubio u gužvi na pasoškoj kontroli, ali ponovo sam je pronašao u prostoru za podizanje prtljaga.

* Elias Canetti (1905–1994) – nemački književnik sefardog porekla, dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1981. (Prim. prev.)

Upinjala se da gura kolica unesrećena sklonošću da vuku udesno, mada je pokretna traga s prtljagom iz Pariza bila sasvim levo u dvorani. Kako moja kolica nisu imala sopstvenu volju, otišao sam da joj ih ponudim, ali je odbila, rekavši kako kolicima treba ostati veran, ma koliko bila tvrdoglava, i kako posle letenja godi naporna fizička vežba. Posredno (preko pristiglog prtljaga iz Karačija) stigli smo do pokretne trake s prtljagom iz Pariza, oko koje su se već gurala lica koja smo i nehotice zapamtili od ukrcajanja na aerodromu Šarl de Gol. Prvi koferi počeli su da ispadaju na zglobnu gumenu podlogu, a lica su nestrpljivo buljila u pokretnu izložbu kako bi našla svoje stvari.

3. „Jesu li te nekad uhapsili na carini?“, upitala je Kloi.

„Nisu još. A tebe?“

„Ne baš, mada sam jednom morala da priznam. Taj nacista me je pitao imam li šta da prijavim, a ja sam rekla da imam, iako nisam nosila ništa zabranjeno.“

„Zašto si onda rekla da nosiš?“

„Ne znam zašto, grizla me je savest: sklona sam da priznajem nešto što nisam uradila. To mi nekako olakšava stvar.“

4. „Inače, ne sudi mi po prtljagu“, reče Kloi dok smo i dalje čekali i gledali kako drugi imaju više sreće, „kupila sam ga u poslednjem času u jednom diskontu u Ulici Ren. Malo je blesav.“

„Sačekaj da vidiš moj. Samo što ja nemam ni opravdanje. Nosim ga sa sobom već više od pet godina.“

„Smem li da te zamolim za uslugu? Možeš li da mi pri-paziš kolica dok potražim klonju? Odmah se vraćam. Aha, i ako vidiš ružičastu torbu s blistavom zelenom ručkom, to će biti moje.“

5. Malo kasnije, gledao sam Kloi kako se vraća kroz dvoranu, s namučenim i malo uznemirenim izrazom na licu, za koji ću kasnije saznati da je njen uobičajeni. Imala je lice koje je izgledalo kao da je stalno na ivici suza, a oči su joj nosile strah nekoga kome će upravo biti saopštena veoma rđava vest. Nešto u vezi s njom navodilo je čoveka da poželi da je smiri, da joj pruži utehu – ili da je drži za ruku.

6. Ljubav je bila nešto što sam osetio naprasno, nedugo nakon što se ona upustila u priču koja je obećavala da bude vrlo duga i vrlo dosadna (a posredno ju je pokrenuo dolazak prtljaga aviona iz Atine na pokretnu traku pored nas), priču o odmoru na Rodosu na koji je jednog leta otišla s bratom. Dok je Kloi govorila, posmatrao sam kako se njene ruke igraju kaišem njenog bež vunenog kaputa (ispod kažiprsta bile su joj skupljene dve pege) i shvatio (kao da je to sve vreme najočiglednija istina) da je volim. Ma koliko bilo čudno to što ona retko završava rečenice, ili što je napeta, i možda nema najbolji ukus za minduše, *bila je predivna*. Pao sam kao žrtva trenutka neobuzdanog idealizovanja, koji je zavisio od moje emotivne nezrelosti isto koliko i od otmenosti njenog kaputa, propratnih posledica letenja i tmurne unutrašnjosti prostora za prtljag

na terminalu četiri, naspram čega se njena lepota toliko isticala.

7. *Ostrvo je vrvelo od turista, ali mi smo iznajmili motocikle i...* Kloina priča je bila dosadna, ali to sad više nije važno. Prestao sam da je razmatram u skladu sa svetovnom logikom običnih razgovora. Više me nije zanimalo da u njoj pronađem ni uvid ni humor; nije toliko bilo važno šta ona govori, koliko činjenica da to govori baš *ona* – i što sam rešio da nađem savršenstvo u svemu što bi ona mogla da izusti. Bio sam spreman da pođem za njom u svaku pričicu (*bila je jedna prodavnica koja je imala sveže masline...*), bio sam spreman da volim svaku njenu šalu koja je promašila poentu, svaku misao koja je izgubila nit. Bio sam spreman da se odrekнем zaokupljenosti samim sobom u korist krajnje empatije, da zavodim Kloine uspomene, da postanem istoričar njenog detinjstva, da saznam šta sve voli i čega se sve boji. Sve što je ikako moglo da se odigra u njenom duhu i telu naglo je postalo izrazito zanimljivo.

8. Onda je stigao prtljag, njen svega nekoliko kofera iza mog, pa smo ga utovarili na kolica i izašli kroz zeleni prolaz.

9. Najstrašnije su razmere u kojima možemo da idealizujemo druge kada nam je toliko teško da podnesemo sebe – *zato* što nam je toliko teško... Sigurno mi je bilo jasno da je Kloi samo ljudsko biće, sa svim što taj pojam obuhvata,

ali zar mi se ne može oprostiti želja da obustavim takvu misao? Svako zaljubljivanje podrazumeva pobeđu nade nad poznavanjem sebe. Zaljubljujemo se u nadi da u drugome nećemo naći ono za šta znamo da je u nama, sav onaj kukavičluk, slabost, lenjost, neiskrenost, kompromitovanje i glupost. Izabranika ili izabranicu obavijamo počasnom trakom ljubavi i zaključujemo da će sve unutar njega ili nje nekako biti lišeno naših nedostataka. U drugom nalazimo savršenstvo koje nam izmiče u nama samima i, posredstvom spajanja s voljenom osobom, nadamo se da održimo (uprkos dokazima sveg poznavanja sebe) nesigurnu veru u našu vrstu.

10. Zašto me svest o tome nije sprečila da se zaljubim? Zato što činjenica da gajim nelogičnu i detinjastu želju nije pretegnula nad mojom potrebom da verujem. Poznavao sam prazninu koju opijenost ljubavlju može da ispuni, poznavao sam ushićenje koje potiče od toga kada nekoga, bilo koga, odrediš kao vrednog divljenja. Mnogo pre nego što sam uopšte ugledao Kloi, sigurno mi je trebalo da u licu nekog drugog pronađem izvestan integritet koji nikada nisam uočio u sebi.

11. „Mogu li da vam pogledam torbe, gospodine?“, upitao je carinik. „Imate li šta da prijavite, alkohol, cigarete, vatreno oružje...?“

Poput Oskara Vajlda s njegovim genijem, želeo sam da kažem: „*Samo svoju ljubav*“, ali moja ljubav nije bila prestup, makar ne još.

„Da sačekam s tobom?“, upitala je Kloi.

„Jeste li zajedno s gospođom?“, pitao je carinski službenik.

Plašeći se da ne ispadnem drzak, odgovorio sam da nisam, ali sam pitao Kloi da li bi me sačekala s druge strane granice.

12. Ljubav korenito menja naše potrebe ogromnom brzinom. Moje nestrpljenje prema carinskom obredu ukazivalo je da je Kloi, za koju do pre nekoliko sati nisam znao ni da postoji, već stekla status čežnje. Imao sam osećaj da ću umreti ako je ne budem zatekao napolju – umreti zbog nekoga ko mi je ušao u život tek u pola dvanaest tog prepodneva.

13. Kloi me je sačekala, ali mogli smo da provedemo samo trenutak zajedno. Nju su u blizini čekala parkirana kola. Morao sam da uzmem taksi do kancelarije. Obe strane su se kolebale da li da nastave priču.

„Javiću ti se“, rekao sam neobavezno, „pa možemo zajedno da idemo da kupujemo neki prtljag.“

„To zvuči dobro“, reče Kloi, „imaš li moj broj?“

„Bojim se da sam ga već naučio napamet, bio ti je napisan na etiketi na prtljagu.“

„Bio bi dobar detektiv, nadam se da ti je pamćenje doraslo zadatku. E pa, drago mi je što sam te upoznala“, rekla je Kloi i pružila ruku.

„Srećno s kaktusima!“, doviknuo sam za njom dok sam je gledao kako ide prema liftovima, s kolicima koja su i dalje ludački vukla udesno.

14. Dok sam se vozio taksijem u grad, bio sam obuzet neobičnim osećajem gubitka. Da li je moguće da je ovo stvarno ljubav? Govoriti o ljubavi nakon što smo zajedno proveli jedva jedno prepodne značilo je susresti se s optužbama za ljubavnu zabludu i semantičku glupost. Pa ipak, možda možemo da se zaljubimo samo onda kada nismo sasvim sigurni u koga smo se zaljubili. Početni trzaj se neizostavno zasniva na neznanju. Ljubav ili opsesija? Ko bi mogao i da nasluti, ako ne vreme (koje leži na sopstvenom putu)?

3.

Podtekst zavođenja

1. Zavođenje nije područje kojim treba da lutaju oni koji su zaljubljeni u izvesnost. Svaki osmeh i reč vode u desetak, ako ne i deset hiljada mogućnosti. Primedbe koje se u običnom životu (to jest životu bez ljubavi) mogu uzimati zdravo za gotovo sad iscrpljuju rečnike svojim mogućim značenjima. A za zavodnika, sumnje se svode na jedno glavno pitanje, suočeno sa strepnjom kriminalca koji iščekuje izricanje kazne: Želi li me on(a), ili ne?

2. U danima koji su usledili posle našeg susreta, pomisao na Kloi nije prestajala da me proganja. Iako sam bio pod pritiskom da dovršim nacrt za jednu poslovnu zgradu u blizini železničke stanice Kings kros, misli su mi neodgovorno, ali neodoljivo bludele nazad do nje. Osećao sam potrebu da kružim oko predmeta svog obožavanja, ona mi je uporno ulazila u svest s neodložnošću pitanja kojim moram da se pozabavim, premda moje misli nisu imale

nikakvu svrhu – bile su (objektivno govoreći) sasvim lišene interesa. Neka ta sanjarenja o Kloi išla su ovako: „*Oh, kako je dražesna, kako bi bilo lepo da...*“

Druga su bila više slikovna:

- (i) Kloi uokvirena avionskim prozorom
- (ii) Njene vodnjikave zelene oči
- (iii) Njeni zubi kako nakratko zagrizaju njenu donju usnu
- (iv) Kako krivi vrat kad zeva
- (v) Razmak između njena prednja dva zuba

3. Samo da sam toliki trud uložio u to da zapamtim njen broj telefona jer su mi brojke bile sasvim isparile iz sećanja (sećanja koje je smatralo da je to vreme bolje utrošiti na ponovno puštanje slika Kloine donje usne). Beše li (071)

607 9187

609 7187

601 7987

690 7187

610 7987

670 9817

687 7187 ?

4. Potraga je loše počela. Na broju 607 9187 nije bilo prebivalište moje voljene već pogrebni zavod blizu Ulice Aper, iako se preduzeće nije otkrilo kao takvo do pred kraj mučnog razgovora, tokom koga sam saznao da *Zagrobni život* takođe ima službenicu po imenu Kloi, koju su pozvali

na telefon i nekoliko minuta se mrcvarila u pokušaju da se seti mog imena (da bi me naposljetku prepoznala kao mušteriju koja se raspitivala za urne) pre nego što se zbrka s imenima raščistila a ja prekinuo vezu, zajapuren u licu, natopljen znojem, bliži smrti nego životu.

5. Kad sam najzad dobio svoju Kloi, sutradan na poslu, činilo se da me je i ona otpremila na onaj svet. „Ovde mi je trenutno ludilo. Možeš li malo da sačekaš?“, upitala je kao sekretarica.

Čekao sam, uvređen. Kakvu god bliskost da sam zamišljao, po povratku u kancelariju nismo se više poznavali.

„Slušaj, izvini“, rekla je ona, vrativši se na vezu, „ne mogu sad da razgovaram, u žurbi smo da do sutra pošaljemo jedan dodatak na štampanje. Mogu li da ti se javim? Zvaću te na kuću ili na kancelariju kad se sve bude smirilo.“

6. U đavolskim rukama voljene koja ne zove, telefon postaje sprava za mučenje. Kad se Kloi javila posle nekoliko dana, ja sam svoj govor već toliko navežbao da bih mogao tačno da ga održim. Bio sam zatečen dok sam kačio čarape da se osuše. Otrčao sam u spavaću sobu da se javim. Glas mi je u sebi nosio napetost i ljutnju koje bih umešnije mogao da izbrišem sa stranice. One koji ne umeju da govore počinje da primamljuje da postanu pisci.

„Baš si me iznenadila što si se javila“, neuverljivo sam rekao. „Moramo jednom da izađemo na ručak.“

„Ručak. Bože. Stvarno ne mogu ove nedelje.“

„Dobro, a na večeru?“

„Upravo gledam rokovnik i, nećeš mi verovati, ali i to izgleda teško.“

„Nema frke“, rekao sam tonom koji je upadljivo nagoveštavao suprotno.

„Mada, znaš šta, možeš li da uzmeš slobodno ovo popodne? Mogli bismo da se nađemo kod mene u kancelariji pa da odemo u Nacionalnu galeriju ili na neko drugo mesto.“

7. Pitanje mi nije davalo mira. O čemu Kloi razmišlja dok idemo prema Trafalgar skveru iz njene kancelarije u Ulici Bedford? S jedne strane, bilo joj je drago da uzme slobodno popodne i ode u obilazak muzeja s muškarcem koga je srela tek nakratko u avionu pre više od nedelju dana. S druge strane, u njenom ponašanju nema ničega što bi ukazivalo da je ovo bilo šta drugo osim prilika za prijateljski razgovor. Viseći između nevinosti i zavere, svaki Kloin pokret postao je prožet izluđujućim značajem. Jesam li u pravu što primećujem tragove flertovanja na krajevima njenih rečenica i uglovima njenih usana, ili je posredi samo moja želja projektovana na lice nevinosti?

8. Posetu smo započeli ranim Italijanima, iako moje misli (ja sam izgubio svu perspektivu, a oni je tek trebalo da je pronađu) nisu bile s njima. Pred *Bogorodicom i detetom sa svecima*, Kloi se okrenula primetivši kako je oduvek gotivila Sinjorelija, a kako se činilo da je to umesno, izmislio sam da volim Antonelovo *Raspeće Hristovo*. Ona je izgledala kao da je zamišljena, udubljena u platna, nesvesna

buke i delatnosti u galeriji. Išao sam nekoliko koraka iza nje, trudeći se da se usredsredim na slike, ali mogao sam da gledam samo nju kako gleda.

U drugoj italijanskoj sobi (1500–1600), koračali smo toliko blizu jedno drugom da mi je ruka iznenada dodirnula njenu. Ona se nije povukla i načas me je zagolicao dodir njene kože. Stajali smo ispred jedne Bronzinove slike, *Alegorije o Veneri i Kupidonu*. Kupidon ljubi svoju majku Veneru, koja mu krišom uzima jednu strelu: lepota zaslepljuje ljubav.

9. Zatim, naglo, kao da je na videlo izbila kakva greška, ruka se sklonila.

„Mnogo mi se sviđaju ove figurice u pozadini, te nimfice i gnevni bogovi i ostalo“, rekla je Kloi. „Razumeš li ti sav simbolizam?“

„Ne baš, osim da su u pitanju Venera i Kupidon.“

„Nisam znala ni to, tako da si u prednosti. Volela bih da sam više čitala o antičkoj mitologiji“, nastavila je. „Ali zapravo volim nešto da gledam a da ne znam sasvim šta to znači.“

Okrenula se prema slici, još jednom me okrznuvši rukom po ruci.

10. Da li je ruka simbol (tananiji od Bronzinovog i slabije dokumentovan) želje ili bezazleni, nesvesni grč umornog mišića na podlaktici? Šta da mislim o tome što je Kloi izgledila suknju dok smo prelazili u rano slikarstvo sa severa ili se nakašljala kod Van Ajkovog *Portreta Đovanija Arnolfinija sa ženom* ili mi dala katalog kako bi naslonila glavu na ruku?

Žudnja me je pretvorila u neumornog lovca na nagoveštaje, ljubavnog paranoika, *koji sve čita između redova*. Ali bez obzira na moje nestrpljenje za obrede zavođenja, znao sam da tajanstvenost daje Kloi osobenu draž. Najprivlačniji nisu oni koji nam dozvole da ih poljubimo odmah (ubrzno postanemo nezahvalni) niti oni koji nam nikada ne dozvole da ih poljubimo (brzo ih zaboravimo) već oni koji umeju brižljivo da daju različite doze nade i beznađa.

11. Venera je htela nešto da popije, pa su ona i Kupidon krenuli ka liftovima. U menzi je Kloi uzela poslužavnik i gurala ga po čeličnoj pisti.

„Hoćeš čaj?“, upitala je.

„Aha, ali platiću ja.“

„Ne budi blesav, ja ću.“

„Molim te, pusti mene.“

„Ne, ne, ja ću.“

Igra se nastavila još nekoliko krugova, a za njenu žestinu je očito bila odgovorna uzajamna, iracionalna uznemirenost zbog obaveze koju podrazumeva to da pustiš nekome da ti plati piće. Seli smo za sto s pogledom na Trafalgar skver, gde je, zahvaljujući lampicama na božićnoj jelci, taj gradski prizor odisao sablasno prazničnom atmosferom. Počeli smo da razgovaramo o umetnosti, pa smo prešli na umetnike, a onda smo otišli po drugu šolju čaja (ona je pobedila) i tortu (2:1), pa smo skrenuli na lepotu, a s lepote prešli na ljubav.

„Ne razumem“, reče Kloi, „ti ne misliš da postoji tako nešto kao prava ljubav?“

„Kažem da je to vrlo subjektivno. Ne može se pretpostaviti da postoji jedno svojstvo koje se zove 'ljubav', kad ljudi pod tom rečju podrazumevaju najrazličitije stvari. Teško je razlikovati strast i ljubav, zaljubljenost i ljubav...“

„Zar ne misliš da je ova torta odvratna?“, upala mi je Kloi u reč. „Nije trebalo ni da je kupujemo. Hoću reći, nije trebalo da mi je kupuješ. Bože, koliko sam neučtiva!“

„Očekujem pismeno izvinjenje.“

„Ali ozbiljno, kad bi pitao ljude da li veruju u ljubav, većina bi verovatno odgovorila kako ne veruje. Pa ipak, ne mora da znači da stvarno tako misle. Tako se samo brane od onoga što žele. Veruju oni u nju, ali se prave da ne veruju dok im se ne dozvoli. Kad bi mogli, ljudi bi odbacili svu svoju podozrivost. Većini se jednostavno nikada ne ukaže prilika.“

12. Ko je ta „većina ljudi“ o kojoj ona govori? Jesam li ja muškarac koji će razvejati njenu podozrivost? Neodređeno smo razgovarali o ljubavi, ne obazirući se na to da na stolu nije priroda ljubavi kao takve već goruće pitanje šta smo i šta ćemo biti jedno drugom.

Ili na stolu zaista nema ničeg drugog osim delimično pojedene torte od šargarepe i dve šolje čaja? Da li je Kloi neodređena onoliko koliko želi, pa misli tačno ono što govori, što je dijametralno suprotno prvom pravilu flertovanja, gde ono što se govori nikada nije ono što se misli?

13. Naše oklevanje bilo je igra, ali ozbiljna i korisna; umanjivala je mogućnost da uvredimo nevoljnog partnera i

postupno uvodila voljnog u verovatnoću uzajamne želje. Pretnja onog velikog „Sviđaš mi se“ mogla je da se ublaži dodavanjem, „ali ne toliko da ću ti to neposredno staviti do znanja...“ Kloi i ja smo ljubazno štedeli jedno drugo potrebe da se plati puna cena za iskrenu izjavu ljubavi.

14. Da odredimo ono što želimo pomoglo nam je pozivanje na druge. Kloi je na poslu imala prijateljicu s istorijatom veza s neprikladnim tipovima. Trenutni nesprenjaković bio je kurir.

„Hoću reći, zašto bleji s kršnim tipom u kožnim pantalonama koji smrdi na izduvne gasove i koristi je za seks? I to bi bilo u redu kad bi i ona njega želela da koristi za seks, ali on po svojoj prilici ni erekciju ne može toliko dugo da održi.“

„Strašno“, odgovorio sam, zabrinut zbog moguće definicije reči *dugo*.

„Ili samo žalosno. U veze mora da se ulazi s jednakim očekivanjima, spreman da daš onoliko koliko i onaj drugi – a ne da jedan traži nešto neobavezno, a drugi pravu ljubav. Mislim da otuda potiče sva patnja.“

15. Budući da je prošlo šest i da joj se kancelarija zatvarala, pitao sam Kloi da neće možda ipak biti slobodna da večera sa mnom. Ona se osmehnula na predlog, nakratko se zagledala kroz prozor u autobus koji je prolazio pored crkve Svetog Martina, okrenula se nazad i rekla: „Ne, hvala, to bi stvarno bilo nemoguće.“

Tada, baš kad sam bio na granici očaja, ona je pocrvenela.

16. Kad se suočavate s dvosmislenim signalima, kako to bolje objasniti nego stidljivošću: *voljena želi, ali se previše stidi da to i kaže*. Zavodnik koji za svoju žrtvu želi da kaže da je stidljiva nikad se neće razočarati.

„Bože, upravo sam zaboravila nešto grozno“, reče Kloi, nudeći drugo objašnjenje za rumeno lice, „danas popodne trebalo je da se javim štamparu. Ne mogu da verujem da sam zaboravila. Gubim glavu.“

Ljubavnik je ponudio saosećanje.

„Ali vidi, što se tiče večere, moraćemo drugi put. Baš bih volela, stvarno. Samo je trenutno nezgodno, ali pogledaću još jednom rokovnik, pa ti se javljam sutra. Obećavam da hoću, pa možda možemo nešto da utanačimo pre ovog vikenda.“

4.

Autentičnost

1. Jedna od ironija ljubavi jeste i ta da je najlakše samouvereno zavesti one koji nas najmanje privlače. Moja osećanja prema Kloi značila su da sam izgubio svaku veru u sopstvenu vrednost. Ko *ja* mogu da budem pored *nje*? Zar za nju nije najveća čast što je pristala na ovu večeru, što se obukla tako otmeno („Da li je ovo u redu?“, upitala je u kolima na putu za restoran. „Bolje da jeste jer se neću presvlačiti šesti put“), a kamoli što će možda biti voljna da ljubazno odgovori na ponešto što bi moglo da padne (ukoliko ikada povratim jezik) s mojih nedostojnih usana?

2. Bio je petak večer i Kloi i ja smo sedeli za jednim stolom u uglu lokala *Les Liaisons Dangereuses*,* francuskog restorana koji je nedavno otvoren na kraju Ulice Fulam. Za Kloinu lepotu nije moglo biti prikladnije sredine. Lusteri su bacali meke senke na njeno lice, a svetlozeleni zidovi

* Franc.: *Opasne veze*. (Prim. prev.)

su se slagali s njenim svetlozelenim očima. Pa ipak, kao da sam zanemio zbog anđela naspram koga sedim za stolom, izgubio sam sposobnost razmišljanja i govora i samo sam mogao ćutke da crtam nevidljive šare na uštirkanom belom stolnjaku i bespotrebno pijuckam kiselu vodu iz velikog staklenog pehara.

3. Moj osećaj podređenosti izrodio je potrebu da poprimim ličnost koja nije moja, zavodljivo *ja* koje će odgovarati na svaki zahtev i predlog koji iznese moja uzvišena pratilja. Ljubav me je prisilila da na sebe gledam Kloinim zamišljenim očima. „Ko bih mogao da postanem kako bih joj udovoljio?“, pitao sam se. Nisam govorio bezočne laži, jednostavno sam pokušavao da predvidim sve što sam verovao da bi ona volela da čuje.

„Jesi li za malo vina?“, upitao sam je.

„Ne znam, jesi li ti za vino?“, uzvratila je ona pitanjem.

„Ako se tebi pije, nemam ništa protiv“, odgovorio sam.

„Kako ti drago, šta god želiš“, nastavila je ona.

„Svejedno mi je.“

„Slažem se.“

„Pa da ga naručimo ili ne?“

„Eto, *ja* ne verujem da ću ga piti“, usudila se Kloi.

„Imaš pravo, ne pije se ni meni“, složio sam se.

„Hajde onda da ne uzimamo vino“, zaključila je.

„Sjajno, ostaćemo na vodi.“

4. Stiglo je predjelo, poredano na tanjirima sa simetričnomošću francuskog vrta.

„Suviše je lepo da bi se diralo“, rekla je Kloi (koliko sam poznavao taj osećaj), „nikada ovako nisam jela Jakobove kapice na roštilju.“

Počeli smo da jedemo. Čuo se samo zvuk pribora za jelo u dodiru s porcelanom. Činilo se kako nema šta da se kaže. Kloi mi je predugo bila jedina misao u glavi, ali i jedina koju u tom trenutku nisam mogao da podelim s njom.

Ćutanje je predstavljalo osudu. Ćutnja s nekim ko nije privlačan nagoveštava da je taj neko dosadan. Ćutanje s nekim ko je privlačan smesta predočava izvesnost da si taj dosadnjaković *ti*.

5. Naravno, na ćutanje i smetenost može da se gleda kao na prilično žalostan dokaz želje. Budući da je sasvim lako zavesti nekoga prema kome si ravnodušan, čak se i za najtrapavije zavodnike može velikodušno tvrditi da su najoriginalniji. Paradoksalno, nepronaženje pravih reči neretko je najbolji dokaz da se misli upravo na njih. U onim drugim *Opasnim vezama*, markiza De Mertej prekoreva vikonta De Valmona što piše ljubavna pisma koja su previše savršena i logična da bi bila reči istinskog ljubavnika, čije će misli biti nesuvisle i kome će lepi izrazi večito izmicati. Pravoj želji nedostaje izražajnost – ah, kako bih spremno u tom trenu trampio svoju stegnutost za vikontovu govorljivost!

6. Morao sam da saznam još nešto o Kloi jer kako sam mogao da napustim svoje istinsko *ja* osim ako ne znam koje lažno *ja* da prisvojim? Ali strpljenje i bistrina potrebni da

se neko drugi dokuči uveliko su prevazilazili mogućnosti mog nemirnog, zaljubljenog duha. Ponašao sam se kao redukcionistički socijalni psiholog, nestrpljiv da svoju pratilju smestim u proste kategorije, nespreman da primenim pažnju jednog romanopisca kako bih razabrao tančine ljudske prirode. Za vreme predjela, šepRTLjario sam s tlačiteljskim pitanjima, kao da je intervjuišem: Šta voliš da čitaš? („Džojša, Henrija Džejmsa, Kosmopolitan ako imam vremena“), Voliš li svoj posao? („Zar ne misliš da su svi poslovi uglavnom bezveze?“), Kad bi mogla da izabereš, u kojoj bi zemlji živela? („Dobro mi je ovde, bilo gde gde ne moram da menjam utikač za fen“), Šta voliš da radiš vikendom? („Subotom da idem u bioskop, nedeljom da pravim zalihe čokolade kako bih uveče upala u depresiju“).

7. Iza tako nespretnih pitanja (sa svakim koje bih postavio, kao da sam se dodatno udaljavao od toga da je upoznam) krio se nestrpljiv pokušaj da se stigne do najneposrednijeg od svih pitanja: „Ko si ti?“ i otud „Ko bi ja trebalo da budem?“ Ali moja neposrednost bila je osuđena na propast, i što sam je više koristio, to mi je više predmet propadao kroz mrežu, stavljajući mi do znanja koje novine čita i kakvu muziku voli, ali me time ne prosvetljujući u pogledu toga ko bi zaista mogla da bude.

8. Kloi nije volela da priča o sebi. Možda joj je najočiglednija crta bila izvesna skromnost i sklonost potcenjivanju sebe. Kad bi je razgovor naveo da pomene sebe, to ne bi bilo jednostavno „ja“ ili „Kloi“, već „nesposobnjakovička

poput mene“. Njeno omalovažavanje sebe bilo je utoliko privlačnije jer se činilo da je lišeno svih onih prikrivenih žalbi samosažaljivih ljudi, onog lažnog samonipodaštavanja iz škole *Baš sam glupava/Nisi*.

Imala je čudno detinjstvo, ali o njemu je mislila stoički („*Ne podnosim dramatizacije detinjstva u poređenju s kojima Jov izgleda kao da je prošao lako*“). Odrasla je u domu s prihodima koji omogućavaju ugodan život. Njen otac („*Sve njegove nevolje počele su kad su mu roditelji nadenuli ime Beri*“) bio je akademik, profesor prava, a majka (Kler) jedno vreme vodila je cvečaru. Kloi je bila srednje dete, devojčica između dva povlašćena i besprekorna dečaka. Kad joj je stariji brat umro od leukemije nedugo nakon njenog osmog rođendana, tuga njenih roditelja ispoljavala se kao bes na njihovu ćerku koja se, spora u školi i mrzovoljna kod kuće, tvrdoglavo držala za život umesto njihovog sina. Odrasla je s grizom savesti, ispunjena osećajem krivice zbog onoga što se dogodilo, osećanjima koja se njena majka nije mnogo trudila da ublaži. Majka je volela da se okomi na nečije najslabije osobine i da ne pušta. Kloi su većito podsećali koliko loš uspeh ima u školi u poređenju sa svojim mrtvim bratom, koliko je nezgrapna, kako joj je društvo vredno prezira (kritike koje nisu bile preterano tačne, ali koje su postajale sve tačnije sa svakim pomenom). Kloi se za naklonost obraćala ocu, ali čovek je u pogledu osećanja bio onoliko zatvoren koliko je bio otvoren u pogledu poznavanja zakona, koje je kruto delio s njom kao zamenu za toplinu, do Kloine adolescencije, kad se njeno nezadovoljstvo prema njemu pretvorilo u bes, a ona se otvoreno usprotivila njemu i svemu što on predstavlja (imao sam sreće što nisam izabrao pravnički poziv).

9. Za vreme obroka, o bivšim momcima izranjali su samo nagoveštaji: jedan je radio kao mehaničar za motocikle u Italiji i rđavo se ophodio prema njoj, drugi, prema kome je bila majčinski nastrojena, završio je u zatvoru zbog posedovanja droge. Treći je bio analitički filozof na Londonskom univerzitetu (*„Ne moraš da budeš Frojd da bi shvatio kako je on bio tatica s kojim nikada nisam otišla u krevet“*), četvrti test vozač za Rover (*„Za njega ni dan-danas nemam objašnjenje. Mislim da mi se dopadao njegov birmingemski naglasak“*). Ali nije se pomaljala nikakva jasna slika i otuda se liku njenog savršenog muškarca koji se obrazovao u mojoj glavi neprestano trebalo prilagođavati. U jednom trenutku činilo se da hvali emotivnu ranjivost, a u sledećem da je osuđuje u korist samostalnosti. Dok se u jednom trenutku kao najveća vrednost veličalo poštenje, u drugom se preljuba opravdavala većom dvoličnošću braka.

10. Složenost njenih stavova vodila je do šizofrenije u mojim. Glavno jelo (za mene pačetina, za nju losos) bilo je močvara zasejana minama. Mislim li ja da dve osobe treba da žive samo jedno za drugo? Jesam li imao teško detinjstvo? Jesam li ikada bio istinski zaljubljen? Jesam li emotivac ili cerebralac? Za koga sam glasao na poslednjim izborima? Koja mi je omiljena boja? Da li mislim da su žene manje uravnotežene od muškaraca? Budući da podrazumeva opasnost od otuđenja onih koji se ne slažu sa onim što neko govori, originalnost se ispostavila kao nešto što prevazilazi moje sposobnosti.

11. Kloj se suočavala s drugačijom nedoumicom jer bilo je vreme za desert, i premda je imala svega jedan izbor, imala je više od jedne želje.

„Šta ti misliš, čokolada ili karamel?“, upitala je dok su joj se na čelu pojavljivali tragovi krivice. „Možda ti možeš da uzmeš jedan a ja drugi, pa da ih onda delimo.“

Nije mi se jeo ni jedan ni drugi, nisam vario kako treba, ali to nije bilo važno.

„Ja naprosto obožavam čokoladu, a ti?“, upitala je Kloj. „Ne mogu da razumem ljude koji ne vole čokoladu. Izlazila sam s jednim tipom, onim Robertom što sam ti ga pominjala, i nikada mi nije bilo zaista prijatno s njim, ali nisam mogla da prokljuvim zašto. Onda se jednog dana sve razjasnilo: *on ne voli čokoladu*. Hoću reći, nije samo da je nije voleo; tip je zapravo nije podnosio. Mogao si celu čokoladu da staviš ispred njega, a on je ne bi ni pipnuo. Takvo razmišljanje je daleko od bilo čega s čim mogu da se povežem, znaš. E pa, posle toga, kao što možeš da zamisliš, bilo je jasno da smo morali da raskinemo.“

„U tom slučaju treba oboje da uzmemo desert i da probamo od onog drugog. Ali koji ti je draži?“

„Svejedno mi je“, slagala je Kloj.

„Stvarno? E pa, ako ti je svejedno, onda ću ja uzeti čokoladu, naprosto ne mogu da joj odolim. U stvari, vidiš tu tortu s dvostrukim čokoladnim filom tu na dnu? Mislim da ću naručiti nju. Izgleda daleko čokoladnije.“

„Ozbiljno si grešan“, reče Kloj, grizući se za donju usnu u spoju iščekivanja i srama, „ali zašto da ne? Imaš pravo. Život je kratak i sve to.“

12. Ponovo sam slagao (začuo sam kako u kuhinji kukuricu petlovi). Čitavog života bio sam manje-više alergičan na čokoladu, ali kako sam mogao da budem iskren kad se ljubav prema čokoladi tako presudno prepoznavala kao merilo kompatibilnosti s Kloi?

Zaključio sam da je privlačnost srodna uklanjanju svih ličnih odlika, da je moje istinsko ja neminovno u sukobu sa savršenstvima koja se nalaze u voljenoj i njih nedostojno.

13. Slagao sam, ali da li sam time Kloi postao bar malo draži? Začudo, ona je iskazala samo izvesno razočaranje, s obzirom na lošiji ukus karamela, što sam toliko bio zapeo da uzmem čokoladu – osorno dodavši da je čokofil možda podjednako veliki problem kao čokofob.

14. Pre šarmiramo slučajno nego osmišljeno. Šta je Kloi uradila da bih se zaljubio u nju? Moja osećanja imala su isto toliko veze s preslatkim načinom na koji je od konobara tražila još maslaca koliko i njenim političkim gledištima ili haljinom koju je pažljivo izabrala.

Koraci koje sam s vremena na vreme viđao da žene preduzimaju kako bi me zavele retko su bili oni na koje sam odgovarao. Veća je verovatnoća bila da će me privući sporedne pojedinosti kojih zavodnica nije bila toliko svesna da bi ih gurnula u prednji plan. Jednom mi se svidela žena koja je imala tragove maljica na gornjoj usni. Na to sam inače gadljiv, ali me je u njenom slučaju tajanstveno očaralo; moja želja tvrdoglavo je odlučila da se stekne

tamo umesto oko njenog srdačnog osmeha ili sposobnosti inteligentnog vođenja razgovora. Kad sam o toj privlačnosti raspravljao s prijateljima, upinjao sam se da ukažem kako to ima veze s nekom neopisivom „aurom“ – ali od sebe nisam mogao da sakrijem da sam se zaljubio u dlakavu gornju usnu. Kad sam se ponovo video s tom ženom, shvatio sam da joj je neko sigurno preporučio elektroepilaciju, jer maljica više nije bilo, a moja želja je (uprkos njenim brojnim vrlinama) ubrzo takođe iščilila.

15. Kad smo krenuli nazad ka Ajlingtonu, Ulica Juston je još bila zakrčena saobraćajem. Pre nego što su takva pitanja mogla da postanu značajna, dogovorili smo se da odbacim Kloi kući, ali nedoumice u vezi sa zavodjenjem ipak su ostale prisutne u kolima. U nekom trenutku u igri, glumac mora da se izloži opasnosti od gubitka publike. Međutim, kad smo stigli na vrata Ulice Liverpul broj 23a, obuzet strahom od opasnosti da pogrešno protumačim znakove, zaključio sam kako još nije došao trenutak da predložim metaforičnu kafu.

Ali posle tako napetog obroka bogatog čokoladom, želudac mi je naprasno predočio drugačije prioritete, te sam bio prinuđen da je pitam da se popnem u stan. Išao sam za Kloi uz stepenice i u dnevnu sobu, da bi me ona zatim uputila u kupatilo. Izronivši nakon nekoliko minuta nepromenjenih namera, posegnuo sam za kaputom i saopštio, sa svim promišljenim autoritetom nekoga ko je zaključio kako bi najbolje bilo obuzdati se i pustiti da maštarije koje sam gajio prethodnih sedmica ostanu samo to, da sam proveo divno veče, da se nadam kako ćemo se

opet videti i da ću je zvati posle božićnih praznika. Zadowoljan takvom zrelošću, poljubio sam je u oba obraza, poželeo joj laku noć i okrenuo se na odem iz stana.

16. Stoga je bila sreća što Kloi nije tako lako poverovala, pa je sprečila moje bekstvo uhvativši me za kraj šala. Povukla me je nazad u stan, zagrlila me obema rukama i, gledajući me nepokolebljivo u oči s keзом koji je do tada čuvala za čokoladu, prošaptala: „Nismo deca, znaš.“ Na te reči, stavila je usne na moje i upustili smo se u jedan od dužih i lepših poljubaca koja je čovečanstvo ikad videlo.

5.

Duh i telo

1. Malo šta predstavlja toliku suprotnost seksu kao misao. Seks je nagonski, nemisaon i spontan, dok je misao oprezna, neupletena i prosuđivačka. Razmišljati za vreme seksa znači narušiti jedan temeljni zakon snošaja. Ali jesam li imao izbora?

2. Bio je to najslađi poljubac, sve što čovek zamišlja da bi poljubac mogao da bude. Počeo je blagim češanjem i nežnim upadima koji su izlučili jedinstveni ukus naše kože. Zatim se pritisak pojačao, usne su nam se ponovo spojile i rastavile, moje načas ostavivši Kloine da joj pođu po obrazima, slepoočnicama, ušima. Ona se priljubila telom uz mene i noge su nam se isprepletale. Ošamućeni, sručili smo se na kauč, čvrsto se držeći jedno za drugo.

3. Pa ipak, ako je nešto remetilo taj raj, bilo je to poimanje koliko je čudno što ležim u Kloinoj dnevnoj sobi, s

usnama pripijenim uz njene, osećajući pored sebe njenu toplotu. Posle onih silnih nedoumica, poljubac je nastupio tako iznenada da mi je mozak sad odbijao da upravljanje događajima prepusti telu. Umesto poljupca, pažnju mi je zaokupljala misao o poljupcu.

4. Nisam mogao a da ne pomislim kako se žena čije je telo do pre svega nekoliko sati predstavljalo područje potpune privatnosti (samo nagovešteno obrisima njene bluze i konturama njene suknje) sada sprema da se skine preda mnom. Iako smo nadugačko razgovarali, osećao sam nesrazmeru između svog dnevnog i noćnog poznavanja Kloi, između prisnosti koju dodir s njenim telom podrazumeva i nepoznatih područja njenog života. Ali prisustvo takvih misli, koje su tekle u spoju s našom telesnom zadihanošću kao da se grubo kosilo sa zakonima želje. One kao da su unosile neprijatan stepen nepristrasnosti, poput trećeg lica koje će gledati i posmatrati, a možda čak i suditi.

5. „Čekaj“, reče Kloi dok sam joj otkopčavao bluzu. „Navući ću zavese, neću da me vidi čitava ulica. Ili zašto ne pređemo u spavaću sobu? Imaćemo više prostora.“

Ustali smo sa skućenog kauča i otišli u Kloinu spavaću sobu hodnikom oivičenim knjigama. Na sredini sobe stajao je veliki beli krevet, s visoko naslaganim jastucima i papirima, odećom i telefonom.

„Izvini zbog nereda“, rekla je Kloi, „ostatak gajbe je samo za izložbu, a ovde zapravo živim.“

Na vrhu tog nereda stajala je životinja.

„Ovo je Gapi – moja prva ljubav“, reče Kloi, dajući mi krznatog sivog slona na čijem licu nije bilo tragova ljubomore.

6. Dok je Kloi raščičavala postelju vladala je izvesna neprijatnost, gde je donedavna žudnja naših tela ustupila mesto teškoj tišini koja je ukazivala koliko smo neugodno blizu sopstvenoj nagosti.

7. Kad smo Kloi i ja razodenuli jedno drugo na velikom belom krevetu i, na svetlosti male lampe na noćnom stoliću, videli jedno drugo prvi put gole, trudili smo se da budemo neobuzeti sobom kao Adam i Eva pre prvobitnog greha. Kloi sam zavukao ruke pod suknju, a ona mi je otkopčala pantalone odišući ravnodušnom normalnošću, poput nekoga ko otvara poštu ili menja pokrivač.

8. Ali ako je išta moglo da zasmeta našoj strasti, bila je to nespretnost. Nespretnost je podsećala Kloi i mene na to koliko je šaljivo i uvrnuto što smo zajedno završili u krevetu, ja upinjući se da joj svučem gaćice (malo su joj zapele oko kolena), a ona mučeći se s dugmićima na mojoj košulji – pa ipak, i ona i ja trudili smo se da ne iznosimo opaske, čak i da se ne osmehujemo, gledajući jedno drugo kako odišemo iskrenom željom, kao da smo nesvesni potencijalno komične strane toga što se zbiva, dok sedimo

polugoli na ivici postelje, crveni u licu nalik školarcima koji su nešto skrivili.

9. Filozof u spavaćoj sobi je smešna pojava kao filozof u noćnom klubu. Na oba poprišta, budući da telo preovlađuje i da je ranjivo, mozak postaje oruđe neme, neupletene procene. Neverstvo misli leži u njenoj privatnosti. „*Ako postoji nešto što ne možeš da mi kažeš*“, pita ljubavnik, „*nešto što moraš da misliš sam, kako ti se onda zaista može verovati?*“

Nisam razmišljao ništa surovo dok sam rukama i usnama išao po Kloinom telu već je stvar bila u tome da bi Kloi verovatno poremetila i vest da uopšte razmišljam. Jer misao podrazumeva procenu, a kako smo svi toliko paranoični da zaključimo kako je procena obavezno nepovoljna, misao u spavaćoj sobi prirodno je sumnjiva. Otud uzdisanje koje prigušuje zvuk ljubavničkih misli, uzdisanje koje potvrđuje: *Suviše sam obuzet strašću da bih razmišljao*. Ljubim, dakle ne razmišljam – takav je zvanični mit pod kojim se vođenje ljubavi odigrava, a spavaća soba je jedinstveni prostor u kome se partneri prećutno slažu da ne podsećaju jedno drugo na čudo njihove nagote koje uliva strahopoštovanje.

10. Postoji priča o pobožnoj mladoj devici iz devetnaestog veka koju je majka, na dan venčanja, upozorila: „Noćas će ti se činiti da ti je muž poludeo, ali videćeš da će se do jutra oporaviti.“ Zar mozak nije uvredljiv upravo zato što

simbolizuje odbijanje tog ludila, naizgled nepošten način da sačuvaš glavu dok ostali ostaju bez daha?

11. U toku onoga što su Masters i Džonsonova* nazvali fazom platoa, Kloi me je pogledala odozdo i upitala:

„O čemu razmišljaš, Sokrate?“

„Ni o čemu“, odgovorio sam.

„Sereš, vidim ti u očima, zbog čega se smeškaš?“

„Ni zbog čega, kažem ti, ili zbog svega, hiljadu stvari, tebe, večeri, kako smo završili ovde, kako je sve ovo čudno a opet prijatno.“

„Čudno?“

„Ne znam, da, čudno; izgleda da me zbog svega besmisleno spopada nelagoda.“

Kloi se nasmejala.

„Šta je tako smešno?“

„Okreni se načas.“

„Zašto?“

„Samo se prevrni.“

Na jednoj strani sobe, postavljeno iznad komode i okrenuto tako da je bilo u Kloinom vidnom polju, nalazilo se veliko ogledalo koje je pokazivalo naša tela kako leže zajedno, upletena u posteljinu.

Da li nas Kloi gleda od samog početka?

„Izvini, trebalo je da ti kažem“, nasmešila se, „samo nisam htela da pitam – ne prve noći. Moglo je da ti bude neprijatno.“

* William H. Masters (1915–2001) i Virginia E. Johnson (1925–2013) – pioniri u proučavanju prirode ljudskih seksualnih reakcija. (Prim. prev.)

6.

Marksizam

1. Kad nekoga (anđela) gledamo iz ugla neuzvraćene ljubavi i zamišljamo zadovoljstva koja bi mogao da nam donese boravak s njim u raju, skloni smo da previdimo jednu bitnu opasnost: kako će brzo njegova privlačnost možda početi da bleđi ako počne da nam uzvraća ljubav. Zaljubljujemo se zato što čeznemo da pobegnemo od sebe s nekim ko je savršen onoliko koliko smo mi iskvareni. Ali šta ako se takvo biće jednog dana predomisli i uzvрати nam ljubav? Možemo samo da se zapanjimo. Kako ono može da bude božansko u skladu s našim nadama kad ima toliko loš ukus da odobrava nekoga poput nas? Ukoliko, da bismo voleli, moramo da verujemo da nas voljeno biće na neki način nadmašuje, zar nismo svedoci pojave jednog surovog paradoksa kad nam ta ljubav bude uzvraćena? „*Ako je on(a) stvarno tako divan(na), kako može da voli nekoga kao što sam ja?*“

2. Za proučavaoce ljubavne psihologije nema bogatijeg područja od atmosfere jutra posle. No, nakon što se

isteturala iz sna, Kloi je imala druga važnija posla. Otišla je da opere kosu u kupatilu, a mene je probudio zvuk vode koja je pljuskala na pločice. Ostao sam u krevetu, spakovavši se u obličje i miris njenog tela koji su ostali na posteljini. Bila je subota ujutru, i kroz zavese su se prosejavali bojažljivi zraci decembarskog sunca. Bila je povlastica biti sklupčan u Kloinom nepovredivom prostoru, gledajući predmete koji sačinjavaju njen svakodnevni život, zidove s kojima se budi svakog jutra, njen budilnik, kutiju aspirina, sat i minduše na noćnom stočiću. Moja ljubav se ispoljavala kao zadivljenost svime što Kloi poseduje, materijalnim znakovima života koji tek treba sasvim da otkrijem, ali koji izgleda beskrajno raskošan, pun čudesa koje svakodnevica poprima u rukama izuzetnog bića. U jednom uglu stajao je jarkožuti radio, na jednu stolicu bila je naslonjena neka Matisova reprodukcija, njena odeća od prethodne noći visila je u ormanu pored ogledala. Na komodi je bila gomila broširanih knjiga, pored nje njena torbica i ključevi, boca mineralne vode i slon Gapi. Određenim vidom transfera, zaljubio sam se u sve u njenom vlasništvu, sve je izgledalo tako zanimljivo, ukusno, drugačije od onoga što obično može da se kupi u prodavnicama.

3. „Jesi li isprobavao moje donje rublje?“, upitala je Kloi trenutak kasnije, kad je izašla iz kupatila u paperjastom belom kućnom mantilu i s peškirom oko glave. „Šta radiš sve ovo vreme? Moraš da ustaneš iz kreveta, ne možemo da protraćimo dan.“

Nestašno sam uzdahnulo.

„Idem da nam spremim nešto za doručak, a ti u međuvremenu možeš da se istuširaš. U ormariću ima čistih peškira. A šta kažeš na poljubac?“

3. Kupatilo je bilo nova odaja čuda, puna teglica, losiona i parfema: hram njenog tela, a moja poseta vođeno hodočašće. Oprao sam kosu, pevao kao hijena ispod slapova vode, obrisao se i oprao zube novom četkicom koju mi je Kloi dala. Kad sam se vratio u spavaću sobu petnaestak minuta kasnije, nje više nije bilo tu, krevet je bio namešten, soba pospremljena, a zavese razmaknute.

5. Kloi nije samo prepekla hleb, spremila je gozbu. Na stolu je bila korpa kroasana, sok od pomorandže, lonče kafe, jaja i tost, i ogromna činija žutog i crvenog cveća na sredini.

6. „Neverovatno“, rekoh, „dok sam se ja tuširao i oblačio, ti si spremila sve ovo.“

„To je zato što nisam lenština kao ti. Hajde da jedemo pre nego što se sve ohladi.“

„Baš je ljupko što si uradila ovo.“

„Koješta.“

„Ne, ozbiljno, jeste. Ne dobijam spreman doručak svakog dana“, rekao sam, i obgrlio je oko struka. Nije se okrenula da me pogleda, ali uzela me je za ruku i načas je stegla.

„Ne laskaj sebi; nisam to uradila zbog tebe, ovako jedem svakog vikenda.“

Njena laž bila je pokazatelj izvesnog ponosa koji je crpla iz ruganja romantici, iz toga što nije bolećiva, što je trezvena i stamena, no u duši je bila upravo suprotno: idealista, sanjarka, darežljiva, duboko privržena svemu što je u govoru volela da otpisuje kao *sladunjavo*.

7. Tokom krajnje *sladunjavog* doručka shvatio sam nešto što je možda izgledalo očigledno, ali je na mene ostavilo utisak i kao neočekivano i kao zamršeno: da je Kloi prema meni počela da oseća malo onoga što sam ja već sedmicama osećao prema njoj. Objektivno, to nije bila neobična pomisao, ali, u zaljubljivanju u nju, nekako sam sasvim prevideo mogućnost da mi ona uzvрати. Više sam računao na to da volim nego da budem voljen. I ako sam uglavnom bio usredsređen na tu predašnju dinamiku, bilo je to možda otud što je biti voljen uvek zamršenije od dotična dva osećanja, što je Kupidonovu strelu lakše otposlati nego primiti.

8. Upravo sam tu teškoću primanja zapazio za vreme doručka jer premda kroasani nisu mogli biti sočniji a kafa mirisnija, uznemiravalo me je nešto u vezi s pažnjom i privrženošću koje oni simbolizuju. Prethodne noći Kloi mi je otvorila svoje telo, a ujutru je otvorila kuhinju, ali više nisam mogao da predupredim osećaj nelagode koji se graničio s razdraženošću, i svodio na prigušenu misao: „Čime sam ovo zaslužio?“

9. Ako neko nije sasvim uveren da je dostojan ljubavi, dobijanje nežnosti može da izgleda kao da vam odaju čast

za podvig s kojim ne osećate nikakvu vezu. Ljubavnici koji nemaju sreće pa moraju da spremaju doručak takvim tipovima moraju, usled svih neiskrenih laskavaca, da se sprema za uzajamna optuživanja.

10. Razlozi za rasprave nikada nisu jednako važni kao uznemirenost za koju su oni opravdanje. Naše su počele zbog džema od jagode.

„Imaš li džema od jagode?“, upitao sam Kloi, obuhvatajući pogledom krcat sto.

„Ne, ali ovde imaš od maline. Hoćeš?“

„Kao.“

„Pa dobro, ima i od kupine.“

„Ne podnosim kupinu, ti voliš kupinu?“

„Da, zašto da ne?“

„Grozna je. Znači nema pristojnog džema?“

„Ne bih baš tako rekla. Na stolu je pet tegli džema, samo nema jagode.“

„Razumem.“

„Zašto od toga praviš ne znam ni ja šta?“

„Zato što ne volim da doručkujem bez pristojnog džema.“

„Ali ima pristojnog džema, samo ne onog koji ti voliš.“

„Da li je prodavnica daleko?“

„Zašto?“

„Otići ću da kupim.“

„Pobogu, tek što smo seli, sve će se ohladiti ako sada odeš.“

„Idem.“

„Zašto, ako će se sve ohladiti?“

„Jer mi treba džem, eto zašto.“

„Šta je s tobom?“

„Ništa, zašto?“

„Ponašaj se bezveze.“

„Ne ponašam se.“

„Da, ponašaj se.“

„Samo mi treba džem.“

„Zašto si tako nemoguć? Spremila sam ti sve ovo za doručak, a ti dižeš frku zbog neke tegle džema. Ako ti stvarno treba tvoj džem, nosi se odavde pa ga jedi u nečijem drugom društvu!“

11. Nastupila je tišina, Kloine oči su postale staklaste, a onda ona naprasno ustade i ode u spavaću sobu, zalupivši vrata za sobom. Ostao sam za stolom i slušao nešto što je mogao da bude plač, osećajući se kao budala što sam uznemirio ženu za koju tvrdim da je volim.

12. Neuzvrćena ljubav može da bude bolna, ali ona je bezbedno bolna jer ne podrazumeva povređivanje ikoga drugog osim samog sebe, lični bol koji je gorko-sladak jer je samonanesen. Ali čim je ljubav uzvrćena, čovek mora da bude spreman da se odrekne pasivnosti u kojoj samo *biva* povređen, kako bi preuzeo odgovornost da i sam nanosi bol.

13. Gađenje koje me je obuzelo prema sebi što sam povredio Kloi smesta se okrenulo protiv nje. Prezirao sam je zbog sveg truda koji je uložila u mene, zbog slabosti da poveruje u mene, zbog toga što je neumesno dozvolila da

je uznemirim. Odjednom je izgledalo žalosno što mi je dala svoju četkicu za zube, spremila mi doručak i počela da plaće u spavaćoj sobi kao dete. Poklekao sam pred silnom željom da je kaznim zbog njene slabosti.

14. Šta me je pretvorilo u takvo čudovište? To što sam oduvek bio pomalo marksista.

15. Ima ona stara Marksova šala, gde se on smeje jer neće da se udostoji da bude član nekog kluba koji bi nekoga poput njega prihvatio za svog člana, a ta istina važi za ljubav isto koliko i za članstvo u klubovima. Smejemo se marksističkom stavu zbog njegovih besmislenih protivrečnosti: Kako je moguće da istovremeno želim da se priključim nekom klubu a da ipak izgubim tu želju čim se ona ostvari? Kako to da sam mogao da poželim da me Kloi zavoli, ali da me je razdražila kad me je zavoleda?

16. Možda zato što koreni određene vrste ljubavi leže u pobudi da pobegnemo od sebe i svojih slabosti ulaženjem u zajednicu s onima koji su divni i plemeniti. Ali ako nam voljena bića uzvrate ljubav, primorani smo da se vratimo sebi, i otud se podsetimo na sve ono što nas je uopšte i gurnulo u ljubav. Možda nam ipak nije bila potrebna ljubav već samo neko u koga možemo da verujemo, ali kako i dalje možemo da verujemo u voljeno biće sada kad ono veruje u nas?

17. Zapitao sam se kako se Kloi može opravdati što je uopšte pomislila da svoj emotivni život može da utemelji na jednom podlacu kao što sam ja. Ako se čini da se malo zaljubila, zar to nije samo zato što me je pogrešno procenila?

18. Iako iz položaja neuzvraćene ljubavi čeznu da dožive da im ljubav bude uzvraćena, marksistima je nesvesno draže da njihovi snovi ostanu u području mašte. Zašto bi drugi o njima gajili bolje mišljenje nego što ga oni imaju o sebi? Samo dok voljeno biće veruje da je marksista manje-više niko i ništa, marksista može i dalje da veruje da je voljeno biće manje-više sve. Ako se Kloi srozala u mojoj proceni zato što je spavala sa mnom, bilo je to zato što je usput zakačila gadan slučaj *zaraze mojim ja*.

19. Marksizam sam često viđao na delu kod drugih. Kad sam imao šesnaest godina, bio sam zaljubljen u jednu petnaestogodišnjakinju, koja je ujedno bila kapitenka školskog odbojkaškog tima, veoma lepa i posvećena marksistkinja.

„Ako muškarac kaže da će me zvati u devet“, rekla mi je jednom dok je pila sok od pomorandže koji sam joj kupio u školskoj menzi, „i stvarno me pozove u devet, ja neću hteti da mu se javim. Na kraju, za čim tako očajnički žudi? Jedini tip koji mi se dopada jeste onaj koji će me pustiti da čekam i, do pola deset, sve bih učinila za njega.“

Mora da sam u tim godinama imao intuitivno razumevanje njenog marksizma, jer sećam se kako sam se trudio da izgledam kao da me ne zanima ništa što ona govori i radi. Nagradu sam dobio u vidu našeg prvog poljupca nekoliko nedelja kasnije, i premda je ona bila nesporno lepa (i vična ljubavnim veštinama isto koliko i odbojci), veza nije potrajala. Previše me je zamaralo da je većito namerno zovem sa zakašnjenjem.

20. Nekoliko godina kasnije, viđao sam se s drugom devojkom, koja je (kao dobra marksistkinja) smatrala kako muškarci treba nekako da joj prkose da bi zaslužili njenu ljubav. Jednog jutra, pre nego što sam s njom otišao u šetnju po parku, obukao sam jedan stari i naročito odbojan drečavo plavi pullover.

„E pa, jedno je sigurno, ne izlazim nikuda s tobom dok tako izgledaš!“, uzviknula je Sofi kada me je videla kako silazim niz stepenice. „Mora da se šališ ako misliš da ću dozvoliti da me neko vidi s nekim u takvom džemperu.“

„Sofi, zašto je važno u čemu sam? Idemo samo da se prošetamo po parku“, odvratio sam, strahujući da se ona ne šali.

„Ne zanima me kuda idemo, kažem ti; ne budeš li se presvukao, neću ići s tobom u park.“

Ali mene je spopala bandoglavost i nisam hteo da poslušam Sofi, zalažući se za drečavi džemper toliko uporno da smo nešto kasnije krenuli u Vrtove kraljevske bolnice s uvredljivim odevnim predmetom i dalje na mestu. Kad smo stigli do kapije parka, Sofi, koja se dotad blago durila, naglo je prekinula tišinu, uzela me za ruku, poljubila me i

kazala rečima koje nam možda daju suštinu marksizma: „Ne brini, ne ljutim se na tebe, drago mi je što si ostao u toj matoroj grozoti, *da si uradio ono što sam ti rekla, mislila bih da si najobičniji slabić.*“

21. Biti predmet nečije ljubavi znači shvatiti koliko taj neko deli iste potrebe koje leže u srži naše sopstvene očaranosti njima. Alber Kami je ukazao da se u ljude zaljubljujemo zato što, spolja, izgledaju tako *celoviti*, fizički celoviti i emotivno „sabrani“ – kad se subjektivno osećamo rasejano i zbunjeno. Ne bismo voleli da u nama nema nikakvog nedostatka, ali vređa nas otkriće sličnog nedostatka kod drugog. Očekujući da nađemo odgovor, nalazimo samo preslikan sopstveni problem.

22. Jedna duga, sumorna tradicija u zapadnjačkoj misli tvrdi da je ljubav u svojoj suštini neuzvraćeno, marksističko osećanje i da želja može da se razvija samo na nemogućnosti uzajamnosti. Sudeći po tom stanovištu, ljubav je jednostavno pravac, a ne mesto, i sagori kad ostvari svoj cilj, da poseduje (u krevetu ili drugačije) voljeno biće. Celokupna trubadurska poezija Provanse u dvanaestom veku temeljila se na odlaganju snošaja, gde pesnik ponavlja svoje jadikovke ženi koja uporno odbija gospodinove očajničke ponude. Vekovima kasnije, Montenj je izjavio da „u ljubavi nema ničega osim mahnite želje za onim što beži od nas“ – predstava koju ponavlja izreka Anatola Fransa da „nije uobičajeno voleti ono što imaš“. Stendal je verovao da se ljubav može izazvati samo na osnovu straha od gubitka

voljenog bića, a Deni de Ružmon je potvrdio: „Najozbiljnija smetnja jeste ona koja se voli više od svih. Ona najprimere-nije pojačava strasti.“ Da bi poslušali to mišljenje, ljubavnici ne mogu ništa drugo osim da se kolebaju između dva pola žudnje za nekim i čežnje da ga se otarasiš.

23. Postojala je opasnost da se Kloi i ja zarobimo upravo u takvoj marksističkoj spirali. Ali javilo se srećnije rešenje. Posle doručka sam se vratio kući s grižom savesti, posti-đen, skrušen i spreman na sve kako bih povratio Kloi. Nije bilo lako. Prvo mi je spustila slušalicu, a onda me pitala da li se uvek ponašam kao „sitna bitanga iz predgrađa“ prema ženama s kojima sam spavao. Ali posle izvinjenja, uvreda, smeha i suza, Romeo i Julija su viđeni zajedno kasnije tog popodneva, kako se sladunjavo drže za ruke u mraku projekcije u pola pet filma *Ljubav i smrt* u Nešanel film teatru. Srećni krajevi – bar za sada.

24. Obično u svakoj vezi postoji neki marksistički trenu-tak, trenutak kad postane jasno da je ljubav uzvraćena. Njegovo razrešenje zavisi od ravnoteže između ljubavi prema sebi i samoprezira. Ukoliko prevlada samoprezir, onda će onaj koji je dobio ljubav izjaviti da voljeno biće (pod ovim ili onih izgovorom) nije dovoljno dobro za njega (nije dovoljno dobro samim tim što se druži s onima što ne valjaju). Ali ako prevlada ljubav prema sebi, oba partnera mogu da prihvate kako to što vide da je njihova ljubav uzvraćena nije dokaz toga koliko je voljeno biće nisko već koliko su oni sami vredni ljubavi.

7.

Falš note

1. Mnogo pre nego što stignemo da se istinski upoznamo s voljenim bićem, može nas ispuniti neobičan osećaj da ga već poznajemo. To može da izgleda kao da smo ga već sreli, u nekom prethodnom životu, možda, ili u snovi-ma. U Platonovoj *Gozbi*, Aristofan taj osećaj poznavanja objašnjava tvrdnjom da je voljeno biće bilo naša davno izgubljena druga polovina s čijim je telom naše sopstveno telo prvobitno bilo spojeno. U početku su sva ljudska bića bila hermafroditi s dvostrukim leđima i bokovima, četiri ruke i četiri noge i dva lica okrenuta u suprotnim prav-cima na istoj glavi. Ti hermafroditi bili su veoma moćni, a njihova gordost toliko velika da je Zevs bio prisiljen da ih raseče nadvoje, na mušku i žensku polovinu – i, od tog dana, svaki muškarac i žena čeznu bolećivo, ali zbunjeno da se ponovo spoje s delom od koga su odrubljeni.

2. Kloi i ja smo odvojeno proveli Božić, ali kad smo se vratili u London u novoj godini, počeli smo sve vreme da

provodimo zajedno. Vodili smo uobičajenu ljubav gradskog života krajem dvadesetog veka, u sendviču između radnog vremena i nadahnuti takvim sitnim spoljašnjim događajima kao što su šetnje po parku, šetnje po knjižarama i obedovanje po restoranima. Slagali smo se u tolikim različitim stvarima, prezirali smo i voleli tolike iste stvari da se, vrlo brzo, činilo prostačkim poricati da smo, uprkos odsustva jasnih tragova razdvajanja, nekada sigurno bili dva dela istog tela.

3. Život sa Kloi bio je toliko privlačan upravo zbog slaganja. Posle beskrajnih nepomirljivih razlika u pitanjima srca, napokon sam pronašao nekoga čije šale razumem bez potrebe za rečnikom, čiji stavovi izgledaju kao da su čudesno bliski mojima, čije se naklonosti i odbojnosti podudaraju s mojim i s kim uvek iznova hvatam sebe kako govorim: „*Neverovatno, upravo sam hteo da kažem/ pomislim/uradim/izrazim isto to...*“

4. Teoretičari ljubavi oduvek su bili skloni da s pravom sumnjaju u spajanje, a njihova podozrivost potiče od gledišta da je lakše pripisivati sličnosti nego istraživati razlike. Zaljubljivanje zasnivamo na nedovoljnoj građi, a neznanje nadomešćujemo željom. Ali, ističu ti teoretičari, vreme će nam pokazati da koža koja razdvaja naša tela nije samo fizička granica već predstavlja jedno dublje, psihološko razmeđe koje bi bilo glupo pokušavati da pređemo.

5. Otuda, u zreлом prikazu ljubavi, ne treba nikad da padnemo na prvi pogled. Treba da sačekamo sa skokom

dok ne sprovedemo trezvenu istragu dubina i prirode voda. Tek nakon što su preduzeli iscrpnu razmenu mišljenja o roditeljstvu, politici, umetnosti, nauci i odgovarajućem mezetu za kuhinju, dve osobe treba da odluče jesu li spremni da se vole. U zreлом prikazu ljubavi, ona zaslužuje priliku da raste tek kada istinski upoznamo svog partnera. Pa ipak, u izopačenoj stvarnosti ljubavi (ljubavi koje se rađa tačno *pre* naše spoznaje), uvećano znanje može da bude koliko prepreka toliko i podsticaj – jer utopiju može da dovede u opasan sukob sa stvarnošću.

6. Bez obzira na primamljive međusobne sličnosti koje smo prepoznali, poimanje da Kloi možda nije osoba od koje me je odsekao Zevsov svirepi udarac smeštam u trenutak otprilike sredinom marta kad mi je ona pokazala svoje nove cipele. Bio je to možda cepidlački povod za takvu odluku, ali cipele su vrhunski simboli estetske i, samim tim, u proširenom smislu, psihološke usaglašenosti. Izvesni delovi i prekrivači tela govore o nekome više nego drugi: cipele nagoveštavaju više nego džemperi, palčevi više nego laktovi, donje rublje više od kaputa, članci više nego ramena.

7. Šta je nedostajalo Kloinim cipelama? Objektivno govoreći, ništa – ali kad se iko ikad zaljubljuje *objektivno*? Kupila ih je jedne subote ujutru u radnji u ulici Kingz rouda, spremajući se za žurku na koju smo te večeri bili pozvani. Bila mi je jasna mešavina cipela s visokom i niskom potpeticom koje je tvorac pokušao da spoji, gde se

platforma oštro izdizala do pete sa širinom ravne cipele, ali visinom visoke štikle. Zatim je dolazio visoki kaiš u neznatno rokoko stilu, ukrašen mašnicama i zvezdicama, uokviren komadom debele trake. Cipele su bile vrhunac mode, bile su maštovite, i ja sam ih se grozio.

8. „Znam da će ti se mnogo svideti“, rekla je Kloi, odvijajući ljubičasti krep papir u kome su stigle, „nosiću ih svakog dana. S druge strane, toliko su neverovatne da bi možda samo trebalo da ih opet umotam, ostavim u kutiji i nikada ne koristim.“

„To je zanimljiva zamisao.“

„Mogla sam da pokupujem sve u prodavnici. Imaju sjajne stvari. Trebalo je da vidiš kakve čizme imaju.“

Osušila su mi se usta. Osećao sam nekakav čudan damar u grlu. Nisam mogao da shvatim kako se Kloi zaljubila u takvu obuću. Moja predstava o njoj, moja aristofanska uverenost u njen identitet, nikada nije obuhvatala takav zanos. Povređen i uznemiren tim neočekivanim sledom događaja u našoj vezi, zapitao sam se: „Kako ženu koja mi uđe u život (u razumnim ravnim crnim cipelama kakve vole školarke i časne sestre) i tvrdi kako me voli i razume mogu da privuku takve cipele?“ Pa ipak, spolja sam samo pitao (tonom za koji sam smatrao da je izrazito bezazlen): „Jesi li sačuvala račun?“

9. Odmah se činilo da je lakše voleti Kloi a ne poznavati je. U svojoj pesmi u prozi, Bodler opisuje kako jedan muškarac provodi dan u šetnji po Parizu sa ženom za koju

ima utisak da je spreman da se zaljubi. Do večeri se slože u mnogo čemu i on je uveren da je pronašao saputnicu s čijom dušom može da se sjedini njegova. Žedni, odlaze u otmeni novi kafe na uglu nekog bulevara, gde muškarac primećuje dolazak osiromašene porodice iz radničke klase koja viri kroz stakleni izlog kafea u elegantne goste, zaslepljujuće bele zidove i pozlaćeni dekor. Oči tih jadnih posmatrača pune su čuđenja pred izloženom raskoši i lepotom unutra, a njihov izraz ispunjava pripovedača sažaljenjem i stidom zbog njegovog povlašćenog položaja. On se okreće da pogleda svoju voljenu u nadi da će svoju neprijatnost i osećanje videti odražene u njenim očima. Ali žena s čijom je dušom njegova bila spremna da se sjedini ima drugačiji plan. Ona prasne kako ne može da podnese te bednike razrogačenih, zjapećih očiju, zapita se šta li oni, pobogu, hoće, i zamoli ga da kaže vlasniku da ih smesta skloni. Zar takvih trenutaka nema u svakoj ljubavnoj priči? Potrage za očima koje će odraziti nečije misli a koja se završava (tragikomičnim) neslaganjem – bilo zbog klasne borbe ili cipela.

10. Možda je najlakše zaljubiti se u nekoga o kome ne znamo ništa. Ljubavne veze nikad nisu onako čiste kao one što ih zamišljamo za vreme dugih putovanja vozom, dok potajno posmatramo neku lepu osobu koja gleda kroz prozor – savršena ljubavna priča koja se prekida tek kad se voljena okrene nazad ka unutrašnjosti vagona i sa susedom započne dosadan razgovor o previsokoj ceni sendviča u vozu ili napadno izduva nos u maramicu.

11. Obeshrabrenost koju bolje upoznavanje s voljenim bićem može da donese uporediva je s komponovanjem simfonije u glavi, koju ćete zatim čuti u koncertnoj dvorani u izvođenju orkestra. Iako nas duboko dirne što vidimo da su tolike naše zamisli potvrđene u izvođenju, ne možemo a da ne zapazimo pojedinosti koje nisu baš sasvim onakve kakve smo hteli da budu. Zar jedan violinista malo ne falšira? Zar flauta ne kasni malčice kad ulazi? Zar udaraljke nisu malo preglasne? Ljudi koje zavolimo na prvi pogled podjednako su lišeni oprečnih ukusa za cipele ili književnost kao što je još neizvedena simfonija lišena raštimovanih violinista ili flauta koje kasne. Ali čim se maštarija odigra, anđeoska bića koja su dolebdela kroz svest pokazuju se kao materijalna bića, opterećena sopstvenom duševnom i fizičkom istorijom.

12. Kloine cipele bile su samo jedna od brojnih falš nota koje su izbile na videlo u ranom razdoblju veze. Živeti s njom iz dana u dan bilo je kao prilagođavati se nekoj stranoj zemlji, i otud postajati žrtva povremene ksenofobije u odstupanju od sopstvenih običaja i očekivanja.

13. Preteća razmimoilaženja se nisu sabirala u glavnim tačkama (nacionalnost, pol, klasa, zanimanje) već pre na malim raskrsnicama ukusa i uverenja. Zašto Kloi uporno ostavlja testeninu da se kuva kobnih nekoliko dodatnih minuta? Zašto sam ja toliko vezan za svoje trenutne naočare? Zašto ona svakog jutra mora da radi gimnastiku

u spavaćoj sobi? Zašto meni uvek treba osam sati sna? Zašto ona nema više vremena za operu? Zašto ja nemam više vremena za Džoni Mičel? Zašto ona ne voli morsku hranu? Kako se može objasniti moj otpor prema cveću i vrtlarstvu? Ili njen prema putovanjima po vodi? Kako to da ona hoće da zadrži otvorene mogućnosti u pogledu Boga („*Makar do prvog raka*“)? Ali zašto sam toliko zatvoren zbog toga?

14. Antropolozi nam govore kako grupa uvek nastupa pre pojedinca i kako, da bi razumeo potonje, čovek najpre mora da prođe kroz prvo, bilo da su u pitanju nacija, pleme, klan ili porodica. Kloi nije gajila veliku privrženost prema svojoj porodici, ali kad su nas njeni roditelji pozvali da provedemo jednu nedelju s njima u njihovom domu blizu Molbora, u duhu naučnog istraživanja nagovorio sam je da prihvati ponudu.

15. Sve u vezi sa seoskom kućom *Kvrgavi hrast* bilo je znak da se Kloi rodila u jednom svetu, bezmalo jednoj galaksiji, a ja u drugoj. Dnevnu sobu krasio je nameštaj u stilu čipendejla, tepih je bio tamnocrven i umrljan, zidovi su bili prekriveni prašnjavim vitrinama za knjige s Troloповim* delima i slikama po ugledu na Stabsa,** tri slinava psa trčala su između dnevne sobe i bašte, a u svakom uglu

* Anthony Trollope (1815–1882) – engleski romanopisac iz viktorijanskog doba. (Prim. prev.)

** George Stubbs (1726–1806) – engleski slikar, najpoznatiji po slikama konja. (Prim. prev.)

stajale su otromboljene krupne biljke obrasle paučinom. Kloina majka bila je u debelom ljubičastom puloveru s rupama i širokoj cvetnoj suknji, s dugom sedom kosom začešljanom bez plana. Očekivao sam da na njoj nađem komadiće slame, a odisala je seoskom bezbrižnošću koju je pojačavalo to što je stalno zaboravljala kako se zovem (i kreativno pristupala tome da me prekrsti). Razmišljao sam o razlici između Kloine i moje majke, o suprotstavljenim uvodima u svet koje su te dve žene izvele. Ma koliko da je Kloi pobegla od svega toga u velegrad, sopstvenim vrednostima i prijateljima, porodica je i dalje predstavljala genetsku i istorijsku tradiciju za koju je ona vezana. Primetio sam most između naraštaja: majka je krompir spremala isto kao Kloi, gnječeći malo belog luka u maslac i posipajući mlevenom morskom solju, ili delila ćerkino oduševljenje slikarstvom, ili sklonost prema nedeljnim novinama. Otac joj je obožavao da ide u šetnje po prirodi, a i Kloi je volela da se šeta, pa me je vikendom često odvlačila u žustar obilazak parka Hampsted hit, ukazujući na dobrobiti svežeg vazduha onako kako je to možda nekada radio njen otac.

16. Sve je bilo tako neobično i novo. Kuća u kojoj je ona odrasla prizivala je čitavu jednu prošlost koju sam propustio, i koju ću morati da prihvatim kako bih je razumeo. Obrok je najvećim delom prošao u brznoj razmeni pitanja i odgovora između Kloi i njenih roditelja o raznim stranama porodične baštine: Da li je osiguranje platilo bakine bolničke račune? Jeste li popravili rezervoar za vodu? Da li se Karolini već javila agencija za nekretnine? Da li je

istina da će Lusi studirati u Americi? Da li je iko pročitao roman tetka Sare? Hoće li se Henri stvarno venčati sa Džemimom? (Svi ti likovi ušli su u Kloin život mnogo pre mene – i možda će, s istrajnošću svega porodičnog, i dalje biti tu kad me više ne bude bilo.)

17. Bilo je zanimljivo uočiti koliko moje viđenje Kloi može da se razlikuje od viđenja njenih roditelja. Dok sam je ja poznavao i kao predusretljivu i kao širokogrudu, kod kuće su je poznavali kao sklonu nametanju svoje volje i zahtevnu. Kao mala bila je poznata kao sićušni autokrata kome su roditelji nadenuli nadimak Gospođica Pompadoso po junakinji jedne knjige za decu. Dok sam ja Kloi poznavao kao razumnju u pogledu novca i karijere, otac je izneo opasku kako njegova ćerka „nimalo ne razume kako se događaji odvijaju u stvarnom svetu“, a majka se našalila kako je ova „kinjila svoje momke sve dok ih ne bi pokorila“. Bio sam prinuđen da svom poznavanju Kloi dodam čitav jedan deo koji se odvijao pre nego što sam se pojavio, a moja vizija nje sukobljavala se s onom koju je nametao izvorni porodični narativ.

18. Kloi mi je popodne pokazala kuću. Odvela me je u sobu na vrhu stepenica u koju se plašila da uđe kao dete jer joj je stric rekao da u klaviru živi duh. Zavirili smo u njenu staru sobu koju je njena majka sada koristila kao atelje, a ona mi je pokazala vrata na plafonu kroz koja je, kad god je bila tužna, bežala na tavan sa svojim slonom Gapijem. Prošetali smo se po bašti, pored još nagnječenog

drveta na dnu padine u koje su se porodična kola zabila kad je ona jednom začikala svog brata da spusti ručnu kočnicu. Pokazala mi je komšijsku kuću, čije je žbunje kupine leti brstila, i rekla mi da se sa sinom nekadašnjeg vlasnika ljubila na putu iz škole. On je kasnije poginuo, dodala je Kloj neobično ravnodušno, „u nesreći s vršalicom za kukuruz“.

19. Kasnije u toku popodneva, prošetao sam se po vrtu s njenim ocem, izveštačenim čovekom koji je posle trideset godina braka stekao neka osobena mišljenja o njemu.

„Znam da ste moja ćerka i ti privrženi jedno drugom. Nisam stručnjak za ljubav, ali reći ću ti nešto. Na kraju krajeva, shvatio sam da i nije važno s kim ćeš se venčati. Ako ti se taj neko dopada na početku, na kraju ti se verovatno neće sviđati. A ako u početku ne možeš da ga podneseš, uvek postoje izgledi da ćeš naposljetku misliti da je u redu.“

20. Dok smo se vraćali vozom u London te večeri, bio sam iscrpljen, umoran od svih razlika između Kloinog i mog ranog sveta. Iako su me priče i okruženja iz njene prošlosti očarali, ujedno su se pokazali kao zastrašujući i bizarni, sve one godine i navike pre nego što sam je upoznao, ali koje su podjednako bile deo onoga što ona jeste kao i oblik njenog nosa ili boja njenih očiju. Obuzimala me je primitivna čežnja za poznatim okruženjem, prepoznajući rascep koji svaka veza podrazumeva – potpuno novu osobu koju treba da upoznaš, kojoj treba da se preporučiš, da

se prilagodiš. Bio je to možda trenutak straha od pomisli na sve razlike koje ću pronaći u Kloj, na sve navrate kad će ona biti jedno a ja drugo, kad naši pogledi na svet neće moći da se usaglase. Zureći kroz prozor u viltširski seoski predeo, bio sam obuzet čežnjom zalutalog deteta za nekim koga već mogu sasvim da razumem, čije sam osobenosti kuće, roditelja i istorije već savladao.

8.

Ljubav ili slobodoumlje

1. Vrativši se na Kloine cipele, možda treba pomenuti da se njihovo svečano otkrivanje nije završilo mojom nepovoljnom a ipak nasamo izloženom analizom njihovih vrlina. Priznajem da se završilo drugom najvećom svađom u našoj vezi, suzama, uvredama, vikom i desnom cipelom koja je razbila prozorsko okno i tresnula na pločnik Ulice Denbi. Melodramatičnu žestinu događaja na stranu, pitanje sadrži filozofsko interesovanje jer simbolizuje izbor koji je radikaln koliko u ličnoj, toliko i u političkoj sferi: izbor između *ljubavi* i *slobodoumlja*.

2. Dotični izbor neretko nedostaje u optimističnom izjednačavanju dva pojma, gde se prvi smatra sluškinjom drugog. Ali ako su pojmovi povezani, to je uvek malo verovatan brak jer je naizgled nemoguće govoriti o ljubavi i davanju slobode, a ako nam neko da slobodu, ljubav obično izostaje. Možemo i da se zapitamo zašto se zloba

koja se primećuje između ljubavnika ne bi trpela nigde izvan uslova otvorenog neprijateljstva. Zatim, kako bismo sazdali mostove između cipela i naroda, možemo se zapitati zašto zemlje koje nemaju jezik zajednice ili građanstva obično ostavljaju svoje pripadnike izolovane ali nezlostavljane, a zašto zemlje koje najviše govore o ljubavi, bliskosti i bratstvu na kraju hladnokrvno potamane velike delove svog stanovništva.

3. „Kako to misliš, jesam li *sačuvala račun*?!“, viknula je Kloii.

„Samo u smislu ako nešto s njima pođe naopako.“

„Nisu u pitanju televizori.“

„Ne znam, potpetica bi mogla da se zaglavi između dve ploče na pločniku dok izlaziš iz gondole. Ili bi mogla naprasno da zaključiš da ti se ne dopadaju.“

„Zašto mi jednostavno ne kažeš da se *tebi* ne dopadaju?“

„Nije da mi se ne dopadaju. (Stanka.) Ne dopadaju mi se.“

„Samo si ljubomoran.“

„Oduvek sam želeo da ličim na pelikana.“

„I skota.“

„Izvini, ali stvarno ne mislim da su odgovarajuće za večerašnju žurku.“

„Zašto sve moraš da pokvariš?“

„Zato što mi je stalo do tebe. *Neko* mora da ti predoči istinu.“

„Džema je rekla da joj se sviđaju. A Lesli bi se sigurno dopale. Ne mogu da zamislim ni da bi Abigejl smetale. Šta je s tobom onda?“

„Tvoje drugarice te ne vole. Ne na pravi način. Ne na način koji znači da nekome moraš da saopštiš lošu vest čak i ako te to strašno boli.“

„Ti nisi uznemiren.“

„Jesam.“

„I zaslužiš da budeš.“

4. Čitalac može da bude pošteđen čitave melodrame; dovoljno je reći da se, nekoliko trenutaka kasnije, bura koja se spremala dostigla vrhunac. Kloj je izula jednu uvredljivu cipelu, navodno da mi je da je pogledam, ali je izgledalo da će njome da me ubije, pa sam rešio da izbegnem dolazeći projektil, koji je bučno probio prozor iza mene i pao na ulicu, gde se nabio u prostoru za smeće na ostatke komšijine piletine u ljutom kariju.

5. Naša svađa bila je zabiberena paradoksima ljubavi i slobodoumlja. Zašto je zaista važno kakve su Kloine cipele? U njoj ima mnogih drugih krasnih osobina, pa zar ne kvarim igru time što zaustavljam pogled na toj pojedinosti? Zašto nisam mogao učtivo da je slažem kao što bih slagao nekog prijatelja? Jedino moje opravdanje krilo se u tvrdnji da je volim, da je ona moj ideal – ne računajući cipele – i da stoga moram da joj ukažem na tu mrlju, što nikada ne bih uradio s nekim prijateljem čija bi odstupanja od mog ideala od samog početka bila previše brojna, prijateljstvo u kome pojam ideala ne bi ni ušao u moje razmišljanje. *Rekao sam joj jer je volim* – u tome je ležala moja jedina odbrana.

6. U trenucima šire svesti, zamišljamo da je romantična ljubav srodna hrišćanskoj ljubavi, da je posredi nekritičko, široko osećanje koje izjavljuje *Voleću te zbog svega što jesi*, ljubav koja nema uslove, koja ne povlači granice, koja obožava sve do jedne cipele, koja je oličenje prihvatanja. Ali svađe koje ljubavnicima ne daju mira predstavljaju podsetnik da hrišćanska ljubav obično ne preživi premeštaj u spavaću sobu. Njena poruka kao da je primerenija onom opštem nego pojedinačnom, ljubavi svih muškaraca prema svim ženama, ljubavi dvoje bližnjih koji neće čuti jedno drugo kako hrču.

7. Mada nije oduvek bilo pitanje za stakloresce, slobodoumlje nikad nije bilo jednostrano. U vezi sa mnom bilo je hiljadu stvari koje su rastrojale Kloj: Zašto mi je pozorište toliko dosadno? Zašto u snu redovno oborim pokrivač s kreveta? Zašto mislim da je Sol Belou sjajan pisac? Zašto još nisam naučio da parkiram kola a da ne ostavim veći deo točka na pločniku? Zašto neprestano stavljam noge na jastuke? To su bili sastojci domaćeg logora, svakodnevni pokušaji da jedno drugo približimo svojim idealima.

8. I koje je opravdanje postojalo za to? Nijedno osim one rečenice koju roditelji i političari izgovore pre nego što izvade skalpel: *Stalo mi je do tebe, zato ću te uznemiriti, počastvovao/la sam te vizijom toga kakav/va treba da budeš, pa ću te stoga povrediti.*

9. Kloi i ja nikad ne bismo bili tako okrutni prema svojim prijateljima kao što smo bili jedno prema drugom. Ali prisnost smo poistovećivali s oblikom vlasništva i saglasnosti. Možda smo bili uljudni, ali više nismo bili ljubazni. Kad smo jedne noći počeli da se raspravljamo o filmovima Erika Romera (ona ih nije podnosila, ja sam ih obožavao), zaboravili smo da su njegovi filmovi i dobri i loši u zavisnosti od toga ko ih gleda. Ona je pala tako nisko da mi kaže da sam „uštogljen, preterano intelektualno govno“, a ja sam uzvratio tako što sam ocenio da je ona „iskvareni proizvod savremenog kapitalizma“ (pri tom dokazavši njenu optužbu).

10. Čini se da je politika nesaglasno polje za povezivanje s ljubavlju, ali zar ne možemo da pročitamo, u krvlju natopljenim istorijama Francuske, nacističke ili komunističke revolucije, nešto od istog prisilnog ustrojstva, isto ono nestrpljenje za suprotna gledišta koje raspiruju vatreni ideali? Ljubavna politika počinje svojom ozloglašenom istorijom Francuske revolucije, kad je prvi put predloženo (sa svim izborom silovanja) da država svojim građanima neće samo upravljati nego će i *voleti* svoje građane, koji će odgovarati na isti način ili se suočiti s giljotinom. U psihološkom smislu, početak revolucija je upadljivo sličan početku određenih veza: naglasak na jedinstvu, osećaj svemoći, želja da se uklone tajne (gde strah od suprotnosti ubrzo vodi u ljubavnu paranoju i osnivanje tajne policije).

11. Ali ako su počeci ljubavi i ljubavne politike ružičasti, onda su krajevi često krvavi. Poznata nam je politička ljubav koja se završava ugnjetavanjem, gde čvrsto uverenje da u srcu ima istinske interese svog naroda vladaru na kraju daje samouverenost da ubija bez griže savesti (i „za njihovo sopstveno dobro“) sve one koji se ne slažu s njim. Slično tome, romantični ljubavnici su skloni da svoju razočaranost iskaljuju na neistomišljenicima i jereticima.

12. Nekoliko dana nakon nemilog događaja s cipelama, otišao sam u prodavnicu da kupim novine i mleko u tetrapaku. Gospodin Pol mi je rekao da mu je upravo nestalo poluobranog, ali da će, ako malo sačekam, doneti novu gajbu iz magacina. Dok sam ga gledao kako odlazi u zadnji deo radnje, primetio sam da na sebi ima debele sive čarape i smeđe kožne sandale. Bile su neviđeno ružne, ali, začudo, sasvim neuvredljive. Zašto ne mogu da ostanem tako pribran kad se suočavam s Kloinim cipelama? Zašto sa ženom koju volim ne mogu da uživam u istoj srdačnosti kao s prodavcem koji mi prodaje moja dnevna sledovanja?

13. Želja da se odnos kasapin-kasapljeni zameni odnosom prodavac-kupac odavno vlada političkim razmišljanjem. Zašto vladari ne mogu da se ponašaju ljubazno prema svojim građanima, da trpe sandale, različita mišljenja i neslaganja? Odgovor slobodoumnih mislilaca jeste da ljubaznost može da se javi tek kad vladari odustanu od priča kako upravljaju radi ljubavi svojih građana, i umesto toga se usredsrede na

to da obezbede razumnu, minimalnu upravu. Svog najvećeg branioca liberalna politika nalazi u Džonu Stjuartu Milu, koji je 1859. objavio klasičnu odbranu slobodoumlja bez ljubavi, *O slobodi*, zvučnu molbu da vlade, ma koliko dobronamerne bile, ostave građane na miru i da im ne govore kako da vode svoj lični život, kojim bogovima da se klanjaju ili koje knjige da čitaju. Mil je tvrdio da, iako kraljevstva i tiranije smatraju kako imaju pravo da gaje „duboko interesovanje za čitavu telesnu i duševnu disciplinu svakog svog građanina“, moderna država treba što je više moguće da se odmakne i pusti ljude da upravljaju sami sobom. Poput izmrcvarenog partnera u vezi koji jednostavno preklinje da dobije dovoljno prostora, Mil se usudio da kaže:

Jedina istina koja zaslužuje to ime jeste istina potrage za sopstvenim dobrom, na sopstveni način, dok god ne pokušavamo da druge lišimo njihove, niti ometamo njihova nastojanja da se izbore za nju... Jedina svrha u koju se moć može pravično upotrebljavati nad bilo kojim članom civilizovanog društva protiv njegove volje jeste kako bi se on predupredio da naudi drugima. Njegovo sopstveno dobro, bilo fizičko ili moralno, nije dovoljno jemstvo.*

14. Mudrost Milsove postavke je takva da bi čovek možda voleo da je vidi primenjenu na veze isto koliko i na vlade. Međutim, kad se razmisli, primenjena na veze, ona kao da gubi mnogo svoje čari. Priziva u pamćenje izvesne brakove, gde je ljubav odavno isparila, gde parovi

* *On Liberty*, Džon Stjuart Mil, (Cambridge University Press, 1989).

spavaju u zasebnim sobama, razmenjuju poneku reč kad se sretnu u kuhinji pred odlazak na posao, gde su oba partnera odavno odustala od nade u uzajamno razumevanje, zadovoljavajući se umesto toga mlakim prijateljstvom utemeljenim na kontrolisanom nerazumevanju, ljubaznošću dok uveče pojedu pastirsku pitu, ogorčenošću u tri ujutru zbog emotivnog neuspeha koji ih okružuje.

15. Kao da smo se vratili na izbor između ljubavi i slobodoumlja. Sandale onog prodavca nisu mi zasmetale zato što mi nije bilo stalo do njega; hteo sam samo da kupim novine i mleko i da odem. Nisam hteo ni da mu plaćem na ramenu ni da mu ogolim dušu, te je njegova obuća ostala nenametljiva. Ali da sam se zaljubio u gospodina Pola, da li bih s njegovim sandalama i dalje mogao da se suočavam ravnodušno, ili bi kucnuo čas kada bih se (iz ljubavi) nakašljao i predložio neku drugu mogućnost?

16. Ako moja veza s Kloi nikada nije dobila razmere jakobinske diktature, bilo je to možda zato što smo ona i ja izbor između ljubavi i slobodoumlja mogli da ublažimo sastojkom koji je suviše malo veza i još manje ljubavnih političara (Lenjin, Pol Pot, Robespjer) ikada imalo, sastojkom koji bi možda baš mogao (da ga ima dovoljno za sve) da i države i parove spase od netrpeljivosti: smisao za šalu.

17. Izgleda značajno da revolucionari s ljubavnicima dele sklonost prema zastrašujućoj iskrenosti. Podjednako je

teško zamisliti kako zbijaš šale sa Staljinom koliko i s mladim Verterom. Obojica izgledaju očajnički, premda drugačije, napeti. Nesposobnost smejanja podrazumeva i nesposobnost da se uvažavaju protivrečnosti svojstvene svakom društvu i vezi, višestrukost i oprečnost želja, potreba da se prihvati da vaš partner nikada neće naučiti da parkira kola, ili da ispere kadu, ili da se odrekne sklonosti prema Džoni Mičel – ali da vam ipak prilično bude stalo do njega.

18. Ako smo Kloi i ja i prebrodili neke naše razlike, bilo je to zato što smo imali volje da se sprdamo s preprekama koje smo nalazili u ličnosti onog drugog. Nisam mogao da zavolim Kloine cipele, a njoj su se i dalje dopadale (poslala me je dole da kupim levu i da je očistim), ali barem smo našli prostora da nemili događaj okrenemo na šalu. Pod pretnjom da se bacimo kroz prozor kad god rasprave postanu usijane, uvek smo pazili da izmamimo smeh i neutrališemo nezadovoljstvo. Moje vozačke veštine nisu mogle da se unaprede, ali sam zbog njih zaradio nadimak Alen Prost; mene su zamarala Kloina nastojanja da postane mučenica, ali manje kad sam na njih mogao da odgovorim tako što ću joj reći da je Jovanka Orleana. Humor je značio da nema potrebe za neposrednim sukobljavanjem, da možemo glatko da pređemo preko nečega razdražljivog, da uvijeno zažmurimo na to, da iznesemo kritiku a da ne moramo da je nacrtamo.

19. Kad dve sobe više nisu u stanju da svoja razmimoilaženja okrenu na šalu, to je možda znak da su prestali

da se vole (ili bar prestali da žele da se potrude, što čini devedeset odsto ljubavi). Humor je oivičavao zidove razdraženosti između naših ideala i stvarnosti: iza svake šale krilo se upozorenje na različitost, čak razočaranost, ali ta razlika bila je razoružana – i otuda je preko nje moglo da se pređe bez potrebe za pogromom.

9.

Lepota

1. Da li lepota rađa ljubav ili ljubav rađa lepotu? Volim li ja Kloi zato što je ona lepa ili je ona lepa zato što je ja volim? Okruženi beskonačnim brojem ljudi, možemo da se zapitamo (piljeći u svog ljubavnika ili ljubavnicu dok razgovaraju telefonom ili leže u kadi naspram nas) zašto je naša želja izabrala baš to lice, baš ta usta ili nos ili uvo, zašto je krivulja vrata ili jamica na obrazu počela tako tačno da odgovara našem merilu savršenstva? Svi naši ljubavnici nude drugačija rešenja za slučaj lepote, a ipak uspevaju da preinače naše predstave o privlačnosti na način koji je isto toliko originalan i osoben kao predeo njihovog lica.

2. Ako je Marsiljo Fičino (1433–1499) odredio ljubav kao „želju za lepotom“, kako je Kloi ispunjavala tu želju? Ako bismo slušali Kloi, baš nikako. Nju nikakvo uveravanje nije moglo da ubedi da je bilo šta drugo osim odvratna. Uporno je tvrdila kako joj je nos premali, usta preširoka, brada nezanimljiva, uši previše zaobljene, oči nedovoljno

zelene, kosa nedovoljno talasasta, grudi premale, stopala prevelika, šake preširoke, a ručni zglobovi preuski. Čeznjivo je zurila u lica na stranicama časopisa *El* i *Vog* i izjavljivala kako je shvatanje da je Bog pravičan – u svetlu njene fizičke pojave – obična bezvezarija.

3. Kloi je smatrala da se lepota može izmeriti sudeći po nekom objektivnom standardu, koji ona nije uspeła da dostigne. Ne priznajući ga kao takvog, odlučno je bila privržena platonskom poimanju lepote, estetiци koju je delila sa svetskim modnim časopisima i koju je potpaljivao svakodnevni osećaj gnušanja prema sebi ispred ogledala. Sudeći po Platonovim rećima i po mišljenju urednice *Voga*, postoji tako nešto kao savršen vid lepote, sačinjen od uravnoteženog odnosa između delova, a kojem će zemaljska tela odgovarati u većoj ili manjoj meri. Platon je ukazivao kako postoji matematićka osnova za lepotu, tako da je lice na naslovnoj strani nekog časopisa dopadljivo pre nužno nego slučajno.

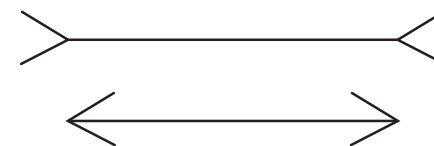
4. Kakve god da su matematićke greške bile prisutne na njenom licu, Kloi je nalazila da joj je ostatak tela u još većoj neravnoteži. Dok sam ja obožavao da gledam kako joj sapunjava voda teče po stomaku i nogama dok se tušira, ona bi, kad god bi se pogledala u ogledalo, neizostavno izjavljivala kako je nešto „nakrivljeno“ – premda nikada nisam otkrio šta taćno. Leon Batista Alberti (1409–1472) bio je možda pametniji jer je smatrao da svako lepo telo ima nepromenljive razmere koje je on matematićki odredio

nakon što je telo jedne prelepe Italijanke podelio na šeststo jedinica, a zatim izračunao rastojanja od dela do dela. Sabravši svoje nalaze u knjizi *O skulpturi*, Alberti je lepotu odredio kao „sklad svih delova, u ma kom predmetu da se pojave, spojenih s takvom razmerom i vezom da ništa ne može ni da se doda, ni da se umanji, ni da se promeni a da ne bude na štetu“. Međutim, sudeći po Kloinim rečima, gotovo sve u vezi s njenim telom moglo je da se dodaje, umanjuje ili menja a da se ne pokvari ništa što priroda već nije razorila.

5. Očito je da su Platon i Leon Batista Alberti zanemarili nešto u svojim teorijama estetike jer meni je Kloi bila prelepa. Jesu li mi se dopadale njene zelene oči, njena tamna kosa, njena puna usta? Ustežem se čak i da pokušam da tačno odredim njenu draž. Rasprave o fizičkoj lepoti prati malo uzaludnosti rasprava između istoričara umetnosti koji pokušavaju da opravdaju relativne zasluge različitih umetnika. Van Gog ili Gogen? Čovek bi mogao pokušati da iznova opiše delo jezikom („lirska inteligencija Gogonovih neba Južnog mora...“ u poređenju s „vagnerovskom dubinom Van Gogovih plavih nijansi...“ ili da objasni tehniku ili materijale („ekspresionistička atmosfera Van Gogovih kasnijih godina...“ „Gogonova linearnost koja podseća na Sezana...“). Ali kako bi sve to objasnilo zašto nas jedna slika grabi za okovratnik, a druga ostavlja ravnodušnim? Jezik oka se tvrdoglavo opire prevodenju na jezik reči.

6. Nije to bila lepota koju sam mogao da opišem, samo moj lični odgovor na Kloin izgled. Mogao sam samo da pokažem gde se moja želja slučajno smestila, pri tom dozvoljavajući mogućnost da drugi pronađu slično savršenstvo u drugim bićima. Radeći to, bio sam primoran da odbacim platonsku predstavu o objektivnom kriterijumu lepote, priklonivši se umesto toga Kantovom gledištu, onakvom kako ga je on izrazio u *Kritici moći suđenja*, da su estetski sudovi oni „čiji temelj za određivanje ne može da bude drugačiji osim subjektivan“.

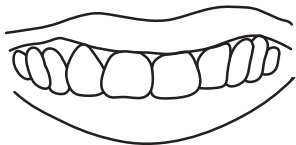
7. Način na koji sam gledao Kloi mogao je da se uporedi s čuvenom Miler-Lajerovom iluzijom, gde će dve crte istovetne dužine izgledati kao da su različitih veličina usled prirode strelica pripojenih za njihove krajeve.

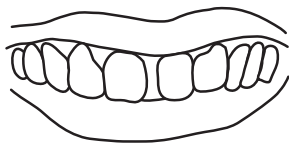
Miler-Lajerova iluzija

8. Definiciju lepote koja tačnije ukratko izlaže moja osećanja prema Kloi izneo je Stendal. „Lepota je obećanje sreće“, napisao je on, ukazujući na to kako je Kloino lice nagoveštavalo osobine koje sam poistovećivao s dobrim životom: u njenom nosu bilo je humora, pege su govori- le o nevinosti, a zubi ukazivali na nehajno, bezobrazno

zanemarivanje običaja. Na razmak između njena dva prednja zuba nisam gledao kao na uvredljivo odstupanje od savršenog rasporeda već kao na pokazatelj duševne vrline.

Platonovski zubi

Stendalovski zubi

9. Dičio sam se time što nalazim da je Kloj lepša nego što bi to nalazio neki platonista. Najzanimljivija lica obično se kolebaju između šarma i iskrivljenosti. Savršenstvo se odlikuje izvesnim nasiljem, čak određenom jednoličnošću, nečim što se nameće sa svom dogmatičnošću matematičke formule. Primamljivija vrsta lepote ima svega nekoliko uglova iz kojih može da se vidi, i to ne uvek i na svakoj svetlosti. Ona opasno koketira s ružnoćom, rizikuje sa sobom, ne pristaje lagodno s matematičkim pravilima razmere, crpi čar upravo iz onih pojedinosti koje su takođe prikladne ružnoći. Kao što je Prust jednom rekao, žene klasične lepote treba prepustiti muškarcima bez mašte.

10. Moja mašta je uživala da se igra u razmaku između Kloinih zuba. Njena lepota bila je toliko izlomljena da može da podnese kreativne prerade. U svojoj dvosmislenosti, njeno lice je moglo da se uporedi s Vitgenštajnovim patka-zecom, gde se čini da su i patka i zec obuhvaćeni

istom slikom. Mnogo zavisi od stava posmatrača: ukoliko mašta traži patku, patku će i naći, ako traži zeca, pojaviće se zec. Ono što se računa jeste naklonost posmatrača. Razume se, meni je naklonost velikodušno ulivala ljubav. Urednici *Voga* možda bi bilo teško da u neko izdanje uvrsti i Kloine slike, ali to je bilo samo potvrda jedinstvenosti koju sam uspeo da nađem u svojoj devojci. Njeno lice nadahnuo sam njenom dušom.

Vitgenštajnov patka-zec

11. Opasnost lepote koja ne liči na grčku statuu leži u tome što njena neosnovanost previše stavlja naglasak na posmatrača. Kad mašta odluči da se skloni iz razmaka između zuba, zar nije vreme za dobrog ortodontistu? Kad lepotu pronalazimo u oku posmatrača, šta će se dogoditi kad posmatrač pogleda u drugom pravcu? Ali možda je sve to bilo deo Kloine privlačnosti. Subjektivna teorija lepote čini da posmatrač bude prekrasno nezamenjiv.

10.

Iskazivanje ljubavi

1. Sredinom maja, Kloi je proslavila dvadeset četvrti rođendan. Pre toga davala je nagoveštaje o crvenom kašmirskom puloveru u izlogu jednog butika na Pikadiliju, te sam joj ga ja, dan pre proslave, kupio kad sam se vraćao s posla, da bih ga kod kuće spakovao u plavi papir i vezao ružičastu mašnu. Ali dok sam spremao čestitku, iznenada sam shvatio da Kloi nikada nisam rekao da je volim.

2. Izjava možda ne bi bila neočekivana, pa ipak, bila je značajna činjenica da ona nikada nije data. Puloveri mogu da budu znak ljubavi između muškarca i žene, ali tek je trebalo da mi svoja osećanja prevedemo u jezik. Bilo je to kao da se srž naše veze, uobličena oko reči *ljubav*, nekako ne može pominjati, bilo da je odveć očigledna ili suviše značajna da bi se izražavala rečima.

3. Bilo je jednostavno shvatiti zašto Kloi nikada ništa ne govori. Bila je sumnjičava prema rečima. „*Problemi mogu da nastanu samom pričom o njima*“, rekla je jednom, i baš kao što mogu da stvore probleme, reči mogu i da unište lepe stvari. Sećam se kako mi je rekla da su je, kada je imala dvanaest godina, roditelji poslali da raspust provede u jednom kampu. Tamo se zaljubila u dečaka svojih godina i, posle mnogo crvenjena i ustručavanja, naposljetku su se prošetali oko jezera. Na hladovitom delu obale dečak ju je zamolio da sedne i, trenutak kasnije, uzeo je za vlažnu ruku. Bila je toliko ushićena, osećala se slobodnom da mu kaže, s iskrenošću dvanaestogodišnjakinje, da je on „nešto najbolje što joj se ikada dogodilo“. Sutradan je čula kako su se njene reči raširile po čitavom kampu. Kad je ušla u trpezariju, grupa devojčica je podrugljivo pevala „nešto najbolje što mi se ikada dogodilo“: njena iskrena izjava se reprodukovala kao podsmeš njenoj ranjivosti. Jezik ju je izdao, način na koji se prisne reči mogu pretvoriti u prostačku valutu, i odonda se krila iza koprene praktičnosti i ironije.

4. Imajući u vidu njen uobičajeni otpor prema svemu što se ulepšava, Kloi bi izjavu ljubavi verovatno odbacila uz šalu, ne zato što ne želi da je čuje već zato što bi svaka formulacija izgledala kao da je opasno blizu i krajnjem opštem mestu i potpunoj ogoljenosti. Kloi nije bila nebolećiva, samo je bila previše uzdržana u pogledu svojih osećanja da bi o njima govorila otrcanim, društvenim jezikom onih romantičnih. Iako su njena osećanja možda bila uperena prema meni, u jednom čudnovatom smislu, *nije trebalo da ih znam*.

5. Olovka mi je još oklevala nad čestitkom (žirafa je duvala svećice na torti u obliku srca). Bez obzira na njen otpor i moje bojazni, smatrao sam da povod njenog rođendana iziskuje jezičku potvrdu veze između nas. Pokušavao sam da zamislim kako će ona shvatiti reči koje bih mogao da joj dam, zamišljao je kako razmišlja o njima dok ide na posao ili u kadi, zadovoljna ali nerada da uživa čak i u sopstvenom zadovoljstvu.

6. Pa ipak, teškoća izjavljivanja ljubavi pokreće tobože filozofska pitanja o jeziku. Kad bih Kloj rekao da me boli stomak ili da imam vrt pun zelenkade, mogao bih da računam da će ona razumeti. Prirodno, moja zamisao vrta obraslog zelenkadama mogla bi da se neznatno razlikuje od njene, ali između te dve slike postojala bi razumna sličnost. Reči bi delovale kao pouzdani glasnici značenja. Ali uz čestitku koju sam sad pokušavao da napišem nisu išle nikakve garancije. Dotične reči bile su najdvoismislenije u jeziku jer je onome na šta su se odnosile bolno nedostajalo postojano značenje. Izvesno je da su se istraživači vraćali iz srca i pokušavali da predstave ono što su videli, ali ljubav je na kraju bila poput vrste nekog leptira retke boje, često primećivana, ali nikada konačno određena.

7. Misao je bila usamljena: o greški koja se može naći u jednoj jedinoj reči, rasprava koja nije za jezičke čistunce, ali je preko potrebna ljubavnicima kojima treba da budu

shvaćeni. I Kloj i ja smo mogli da pričamo o zaljubljenosti, pa opet je ta ljubav mogla da ima značajne razlike u svakom od nas. Često smo noću čitali iste knjige u istom krevetu, da bismo kasnije shvatili da su nas ganule na različitim mestima: da su za svakog od nas to bile drugačije knjige. Zar se isto razmimoilaženje ne može javiti zbog jedne jedine ljubavne rečenice? Osećao sam se kao maslačak koji oslobađa stotine spora u vazduh – ne znajući hoće li se probiti ijedna od njih.

8. Jezik ljubavi pokvario se od preterane upotrebe. Dok sam slušao radio u kolima, moja ljubav se lako hranila ljubavnim pesmama koje su slučajno išle, na primer, žarom neke crne američke pevačice, čiji sam naglasak poprimio (bio sam na praznom auto-putu) dok je Kloj postala ženina „mala“.

*Zar ne bi bilo lepo
Da te zagrlim
I da te volim, mala?
Da te zagrlim
O, da, i da ti kažem,
da ti kažem
da te volim, mala?*

9. Na koliko mojih misli o Kloj i osećanja prema njoj utiču pesme slične ovoj? Zar moj osećaj zaljubljenosti nije samo posledica života u određenoj kulturnoj epohi? Zar nije društvo, pre nego bilo kakva istinska pobuda, to što me podstiče da se ponosim romantičnom ljubavlju?

U prethodnim kulturama i vremenima, zar me ne bi učili da se na Kloinu ljubav ne obazirem kao što me danas uče da ne obraćam pažnju (manje-više) na želju da naučim najlonke ili da na uvredu ne odgovorim pozivom na dvoboj?

„*Neki ljudi se nikada ne bi zaljubili da nisu čuli za ljubav*“, aforistično je pisao La Rošfuko, a zar istorija ne dokazuje da je bio u pravu? Trebalo je da Kloj izvedem u jedan kineski restoran na Kamdenu, ali činilo se da će, imajući u vidu mršavo uvažavanje koje se ljubavi obično pridaje u kineskoj kulturi, ljubavne izjave možda biti umešnije negde drugde. Sudeći po rečima psihološkog antropologa L. K. Hsua, dok su zapadne kulture „usredsređene na pojedinca“ i naglasak stavljaju na osećanja, kineska kultura je „usredsređena na okolnosti“ i koncentriše se na grupe umesto na parove i njihovu ljubav (iako je upravniku restorana *Lao Ce* i uprkos tome bilo veoma drago da ubeleži moju rezervaciju). Ljubav nikad nije datost, nju osmišljavaju i određuju drugačija društva. U pokrajini Manus, na Novoj Gvineji, ne postoji čak ni reč za ljubav. U drugim kulturama ljubav postoji, ali joj se daju osobeni oblici. Staroegipatsku ljubavnu poeziju nisu zanimala osećanja stida, griže savesti i nesigurnosti. Grci se nisu bavili homoseksualnošću, hrišćanstvo je isključivalo telo, trubaduri su ljubav izjednačavali s neuzvraćenom strašću, romantičari su je pretvarali u religiju, a možda ne preterano srećno oženjeni S. M. Grinfeld, u jednom članku u časopisu *Sociolodžikal kvorterli* koji sam čitao kod zubara (ne znam šta je tamo tražio), pisao je da ljubav danas u životu održava savremeni kapitalizam samo da bi:

... motivisala pojedince – gde ne postoji drugi način da se oni motivišu – da zauzimaju uloge muža-oca i žene-majke i obrazuju nuklearne porodice koje su suštinski važne ne samo za razmnožavanje i socijalizaciju već i za održavanje postojećih aranžmana za raspodelu i trošenje dobara i usluga i, uopšteno gledano, kako bi se društveni sistem očuvao u odgovarajućem radnom stanju i tako održavao kao preduzeće koje posluje bez neizvesnosti.

10. Mučnina, gađenje i čežnja koji su me s vremena na vreme obuzimali na pomisao o Kloj, u nekim društvima mogli su se prepoznati kao znaci religioznog iskustva. Kada je Svetu Tereziju Avilsku (1515–1582), osnivačicu reda bosonogih sestri karmelićanki, posetio anđeo, ona je opisala susret koji samo neki naročito otvoren savremeni duh ne bi poistovetio s orgazmom:

Anđeo je bio veoma lep, a lice mu je toliko plamtelo da se činilo da je jedan od najviših vrsta anđela, koji izgledaju kao da celi gore... U njegovim rukama videla sam zlatno koplje, a na kraju gvođenog vrha kao da sam videla vatreni šiljak. Njime kao da mi je nekoliko puta probio srce tako da mi je to prodrlo u utrobu... Bol je bio toliko oštar da me je naveo da zastenjem; i toliko je velika bila slast usled tog žestokog bola da čovek nikada ne bi poželeo da je izgubi, niti će se ljudska duša zadovoljiti bilo čim manjim od Boga.

11. Naposletku sam zaključio kako čestitka sa žirafom možda nije najbolje mesto da na njemu izrazim svoja osećanja

– i da treba da sačekam do večere. Oko osam sati sam se odvezao do Kloinog stana i dao joj poklon. Oduševila se kad je shvatila da sam čuo njene nagoveštaje o onom izlogu na Pikadiliju, a žalila je samo zbog toga (što je uvidavno iznela tek posle nekoliko dana) što je ona prstom zapravo upirala u plavi, a ne u crveni pulover (mada su nam računi priuštili drugu priliku, nakon što sam probao, ali bio odgovoren od toga da se bacim kroz prozor).

12. Restoran nije mogao biti romantičniji. Svuda u *Lao Ceu* parovi umnogome nalik nama (iako nam subjektivni osećaj jedinstvenosti nije dozvoljavao da mislimo tako) držali su se za ruke, pili vino i prtljali sa štapićima za jelo (indijski orah našeg suseda završio je u jednom trenutku na Kloinom krilu).

„Bože, bolje mi je, mora da sam pregladnela. Utučena sam čitavog dana“, reče Kloi.

„Zašto?“

„Zašto što imam neki trip o rođendanima, uvek me podsećaju na smrt i usiljeno radovanje. U stvari, čini mi se da ovaj na kraju i nije ispao tako loše. Zapravo je sve u redu, zahvaljujući maloj pomoći mog prijatelja.“

Pogledala me je i osmehnula se.

„Znaš gde sam bila prošle godine u ovo vreme?“, upitala je ona.

„Ne, gde?“

„Moja odvratna tetka me je odvela na večeru. Bilo je grozno, stalno sam odlazila u toalet da plaćem, toliko sam bila uznemirena što mi je rođendan i što je jedina osoba koja me je pozvala u izlazak moja tetka, koja tako

razdražujuće muca ne prestajući da mi govori kako ne razume da jedna dobra devojka poput mene nema muškarca u svom životu. Tako da verovatno nije loše što sam naletela na tebe...“

13. Stvarno je predivna (pomislio je ljubavnik, najnepouzdaniji svedok u takvim pitanjima). Ali kako da joj to kažem na način koji će ukazivati na osobenu prirodu moje privučenosti? Reči kao što su *ljubav* ili *privrženost* ili *zaljubljenost* bile su iscrpljene težinom uzastopnih ljubavnih priča, slojevima nametnutim im posredstvom tuđe upotrebe. U trenutku kad sam najviše priželjkivao da jezik bude originalan, ličan i potpuno privatan, sukobio sam se s neminovno javnom prirodom opštenja osećanjima.

14. Restoran nije bio od pomoći jer je njegova romantična sredina činila da ljubav bude previše upadljiva, i otud neiskrena. Iz zvučnika je dopirao snimak Šopenovog *Nokturna*, a na stolu je stajala sveća u obliku srca. Slučajno smo čuli kako se čovek za susednim stolom (možda darvinista) našalio kako je trebalo da bude u obliku penisa. Kao da nije bilo načina da se *ljubav* prenese u reč LJ-U-B-A-V a da se pri tom u koš ne ubacuju najotrcanije asocijacije. Reč je bila suviše plodna u stranoj istoriji: tim slovima okoristilo se sve – od trubadura do *Kazablanke*. Zar nije moja dužnost da budem autor sopstvenih osećanja? Zar ne bih morao da osmislim izjavu dovoljno jedinstvenu da bude dostojna Kloine jedinstvenosti? Bio sam uznemirujuće svestan koliko su naše

okolnosti uobičajene: *muškarac i žena, ljubavnici, slave rođendan u kineskom restoranu, jedne noći u zapadnom svetu, pred kraj dvadesetog veka*. Ne, moje značenje nikada neće moći da prevali putovanje u L-J-U-B-A-V-I. Moraće da potraži drugo prevozno sredstvo.

15. Onda sam u blizini Kloinog lakta primetio tanjirić penastih bombona na račun kuće i najednom mi je izgledalo jasno da ja ne *volim* Kloi koliko je zapravo *bombonujem*. Nikada neću saznati što se to u vezi s jednom penastom bombonom naprasno i tako savršeno podudarilo s mojim osećanjima prema njoj, ali reč kao da je hvatala suštinu mog zaljubljenog stanja s tačnošću kojoj reč *ljubav*, iscrpljena od preterane upotrebe, nije mogla da stremiti. Još neobjašnjivije, kad sam uhvatio Kloi za ruku i kazao joj kako imam nešto vrlo važno da joj kažem, da je *bombonujem*, ona kao da je sasvim shvatila, odgovorivši kako je to nešto najdražesnije što joj je iko ikada rekao.

16. Od tada ljubav, makar za Kloi i mene, nije više bila na-prosto *ljubav*, bio je to sladak, pufnast predmet prečnika nekoliko milimetara koji se topi u ustima.

11.

Šta vidiš u njoj?

1. Leto je doletelo s prvom nedeljom juna, pretvorivši London u neki grad u Sredozemlju, izvukavši ljude iz domova i kancelarija u parkove i na trgove. Vrućina se podudarila s dolaskom na posao jednog novog kolege, američkog arhitekta, koga su unajmili na šest meseci da s nama radi na jednom poslovnom kompleksu u blizini železničke stanice Voterlu.

2. „Rekli su mi da u Londonu svakog dana pada kiša – a vidi ovo!“, primetio je Vil dok smo na pauzi za ručak sedeli u jednom restoranu u Kovent gardenu. „Neverovatno, a poneo sam samo džempere.“

„Ne brini, Vile, i ovde imaju majice s kratkim rukavima.“

Vilijema Nota upoznao sam pet godina pre toga, kad smo zajedno proveli godinu dana kao stipendisti na Jeju. Bio je izrazito visok, večito preplanuo, neustrašivog osmeha i grubog lica istraživača, ali s rukama pijaniste.

Otkako je završio studije na Berkliju, razvio je uspešnu karijeru na Zapadnoj obali, gde su ga smatrali jednim od najpromišljenijih stručnjaka njegove generacije. *Arhitektonski žurnal* ga je opisao, bez mnogo obzira prema biološkoj stvarnosti, kao „vanbračno dete Misa van der Roea* i Džefrija Bave“,** a čak i taj obično uzdržani časopis pohvalio ga je zbog upotrebe betona.

3. „I, reci mi, vidiš li se s nekim?“, upitao je Vil dok smo pili kafu. „Nisi više s onom kako se zvaše...?“

„Ne, ne, to se odavno završilo. Sad sam u nečem ozbiljnom.“

„Sjajno, pričaj mi o tome.“

„Pa, moraš da svратиш na večeru da je upoznaš.“

„Baš bih voleo. Pričaj mi još.“

„Zove se Kloi, ima dvadeset četiri godine i grafički dizajner je. Bistra je, lepa, vrlo duhovita...“

„To zvuči sjajno.“

„A ti?“

„Stvarno nemam šta da kažem; zabavljao sam se s jednom devojkom sa Ju-Si-El-Eja, ali znaš, ulazili smo jedno drugom u glavu, pa smo oboje nekako povukli ručicu padobrana. Nismo bili spremni da zajedno zajašemo veliki talas, pa... Ali pričaj mi još o toj Kloi, šta vidiš u njoj?

* Ludwig Mies van der Rohe (1886–1969) – nemačko-američki arhitekta, jedan od pionira modernističke arhitekture. (Prim. prev.)

** Geoffrey Manning Bawa (1919–2003) – šrilankanski arhitekta, jedan od najuticajnijih azijskih arhitekata svoje generacije, glavni tvorac onoga što je danas globalno poznato kao tropski modernizam. (Prim. prev.)

4. Šta vidim u njoj? Pitanje mi se vratilo kasnije te večeri u supermarketu *Sejfej*, dok sam gledao Kloi na kasi, razdragan time kako ona pakuje namirnice u najlonsku kesu. Draž koju sam otkrivao u tim beznačajnim pokretima otkrivala je gotovost da se maltene sve prihvati kao nepobitni dokaz njenog savršenstva. Šta vidim u njoj? Bezmalosve.

5. Načas sam maštao kako bih mogao da se pretvorim u tetrapak jogurta kako bih se podvrgao istom postupku u kome će me ona nežno i brižljivo smestiti u svoju kesu za kupovinu između konzerve tunjevine i boce maslinovog ulja. Samo me je neprikladno nebolećiva atmosfera u supermarketu („Sedmica promocije džigerice“) upozorila na to koliko sam daleko možda skliznuo u ljubavnu patologiju.

6. Dok smo išli ka kolima, čestitao sam Kloi na tome kako se preslatko pobrinula za kupovinu namirnica.

„Ne budi tako blesav“, odgovorila je ona. „Možeš li da otvoriš prtljažnik, ključevi su mi u torbi.“

7. Sasvim je lako pronaći čar u paru očiju ili obrisima lepo uobličениh usta. Koliko je samo teže otkriti je u pokretima ženine ruke preko kase u supermarketu. Kloini pokreti bili su kao vrh ledenog brega, pokazatelj onoga što leži ispod vode. Zar nije bio potreban ljubavnik da razazna njihovu istinsku vrednost, vrednost koja bi prirodno

izgledala beznačajna nekom manje radoznom, manje zaljubljenom?

8. Ipak sam ostao zamišljen dok smo se vozili kući po večernjem špicu. Moja ljubav je počela da se preispituje. Šta to znači ako nešto što smatram dražesnim u vezi s Kloi ona smatra slučajnim ili nebitnim za njeno pravo ja? Pripisujem li Kloi nešto što njoj jednostavno ne pripada? Pogledao sam nagib njenih ramena i to kako joj je pramen kose zarobljen u naslonu za glavu. Ona se okrenula prema meni i nasmešila, te sam načas spazio razmak između njena dva prednja zuba. Koliko se moje osećajne, duševne ljubavnice krije u mojoj saputnici?

9. Ljubav otkriva svoje ludilo odbijanjem da uvaži prirodenu *normalnost* voljenog bića. Otud su ljubavnici dosadni onima koji stoje sa strane. Šta oni vide u voljenom biću osim samo drugo ljudsko biće? Svoje oduševljenje prema Kloi neretko sam pokušavao da podelim s prijateljima, s kojima sam u prošlosti ima mnogo zajedničkog u filmovima, knjigama i politici, ali koji su me sada gledali sa svetovnom zbunjenošću ateista suočenih s mesijanskim žarom. Nakon što sam prijateljima deset puta kazivao te priče o Kloi u hemijskom čišćenju ili Kloi i meni u bioskopu, ili Kloi i meni kako kupujemo brzu hranu, te priče bez zapleta i s još manje akcije, gde samo glavni lik stoji u sredini gotovo nepokretnog narativa, bio sam prinuđen da priznam kako je ljubav samotna potraga.

10. Razume se, u tome kako Kloi pakuje namirnice nije bilo ničega nerazdvojno dopadljivog; ljubav je bila samo nešto što sam odlučio da pripišem njenom pokretu, pokretu koji bi drugi s nama u redu u *Sejffveju* možda protumačili drugačije. Osoba nikada nije ni dobra ni loša po sebi, što znači da ljubav ili prezir prema njoj nužno za osnovu ima subjektivan, a možda i zabludan element. Setio sam se kako je Villovo pitanje napravilo razliku između osobina koje pripadaju ličnosti i onih koje joj pripisuje njen ljubavnik. On me je obazrivo pitao ne *ko* je Kloi već, tačnije, šta *vidim* u njoj.

11. Nedugo posle smrti svog starijeg brata, Kloi (koja je upravo proslavila osmi rođendan) prošla je kroz jednu duboku psihičku fazu. „Sve sam počela da dovodim u pitanje“, ispričala mi je, „morala sam da prokljuvim šta je smrt, a to je dovoljno da svakoga pretvori u filozofa.“ Jedna njena velika opsesija, koja se još pominjala u njenoj porodici, ticala se misli poznatih Dekartovim i Berklijevim* čitaocima. Kloi bi stavila ruku na oči i govorila porodici kako joj je brat i dalje živ jer ga ona vidi u glavi isto kao što vidi njih. Zašto su joj oni rekli da je mrtav ako ga vidi u glavi? Zatim, u daljem izazovu stvarnosti i zbog onoga što je osećala prema njima, Kloi bi (s keksom osmogodišnjeg deteta koje se suočava sa snagom svojih neprijateljskih poriva) rekla roditeljima kako može da ih ubije tako što će zažmuriti i više nikad neće pomisliti

* George Berkeley (1685–1753) – irski filozof i biskup, poznat kao zastupnik subjektivnog idealizma i empirizma. (Prim. prev.)

na njih – naum koji je od roditelja bez sumnje izmamio krajnje nefilozofski odgovor.

12. Pa ipak, solipsizam ima svoja ograničenja. Jesu li moji stavovi o Kloi iole blizu stvarnosti, ili sam u potpunosti izgubio zdrav razum? Meni ona zacelo *izgleda* dopadljivo, ali da li je i *zaista* dopadljiva onoliko koliko mislim? Bio je to onaj stari kartezijanski problem boje: autobus možda izgleda *crven* posmatraču, ali da li je taj autobus zaista crven u svojoj suštini? Kad je upoznao Kloi nekoliko nedelja kasnije, Vil je sigurno gajio izvesne sumnje, naravno neizrečene, ali očigledne po tome kako se malo zanimao za nju, dosađujući joj umesto toga podužom pričom o tome kako je jednom gradio konzolni krov za neku vilu u odmaralištu La Džola, i po tome kako mi je sutradan na poslu rekao da su za jednog Kalifornijca Engleskinje naravno „veoma posebne“.

13. Da budem iskren, povremenu sumnju ulivala mi je i sama Kloi. Sećam se kako je jedne noći sedela u mojoj dnevnoj sobi i čitala dok smo slušali Bahovu kantatu koju sam pustio. Muzika je pevala o nebeskim vatrama, božjim blagoslovima i voljenim drugovima, dok je Kloino lice, umorno, ali srećno, okupano zrakom svetlosti koji je prolazio kroz zamračenu sobu iz stone lampe, izgledalo kao da pripada kakvom anđelu, anđelu koji se samo razrađeno pravi (odlascima u *Sejfevej* ili poštu) da je obična smrtnica, ali čiji je um zapravo pun tananih i božanskih misli.

14. Budući da je pogledu otvoreno samo telo, zaljubljeni ljubavnik gaji nadu da je duša verna svom kućištu, da telo ima prikladnu dušu, da je ono što koža *predstavlja*, ispostaviće se, ono što ona *jeste*. Nisam voleo Kloi *zbog* njenog tela, voleo sam njeno telo zbog obećanja onoga što ona jeste. Bilo je to vrlo značajno obećanje.

15. Pa ipak, šta ako je njeno lice samo varka oka? „*Do četrdesete godine, svako dobije lice koje zaslužuje*“, napisao je Džordž Orvel, ali Kloi je imala tek dvadeset četiri – a čak i da je bila starija, uistinu, uprkos Orvelovoj optimističnoj veri u prirodnu pravdu, lice koje zaslužujemo dobićemo isto tako teško kao novac ili prilike.

16. „Zar ne možeš da isključiš ovo nesnosno jodlovanje?“, naprasno reče anđeo.

„Koje nesnosno jodlovanje?“

„Znaš, muziku.“

„To je Bah.“

„Znam, ali zvuči tako šašavo da ne mogu da se usredredim na *Kosmopolitan*.“

17. Volim li ja zaista *nju*, zapitao sam se kad sam opet pogledao Kloi kako čita u sobi na kauču preko puta mene, ili naprosto predstavu koja se sabira oko njenih usta, očiju, lica? Služeći se njenim licem kao vodičem za njenu dušu, nisam li možda kriv za pogrešnu metonimiju, gde

se obeležje nekog bića zamenjuje za njegovu celinu (kruna za monarhiju, točak za kola, Bela kuća za američku vladu, Kloin anđeoski izraz za Kloi...)?

18. U kompleksu oaze, žedan čovek umišlja da vidi vodu, palme i hladovinu ne zbog toga što ima dokaz za to verovanje već zato što ima potrebu za njim. Očajničke potrebe proizvode privid svog rešenja: žedi se priviđa voda, potrebi za ljubavlju priviđa se princ ili princeza. Kompleks oaze nikada nije potpuna obmana: čovek u pustinji stvarno vidi *nešto* na obzorju. Samo što su palme uvele, bunar je presušio, a mesto vrvi od skakavaca.

19. Zar ja nisam žrtva slične zablude, sam u sobi sa ženom koja ima izraz nekoga ko sastavlja *Božanstvenu komediju* dok čita astrološku rubriku *Kosmopolitana*?

12.

Sumnjičavost i vera

1. Nasuprot istoriji ljubavi, istorija filozofije pokazuje neumorno zanimanje za neslaganje između pojavnosti i stvarnosti. „Mislim da napolju vidim drvo“, mumla filozof, „ali zar nije moguće da je to samo optička varka iza moje sopstvene mrežnjače?“ „Čini mi se da vidim svoju suprugu“, mumla filozof, dodajući s nadom, „ali nije li moguće da je i ona samo optička varka?“

2. Filozofi su skloni da epistemološku sumnju ograničavaju na postojanje stolova, stolica, dvorišta kembričkih koledža i poneku neželjenu suprugu. Ali proširiti ta pitanja na nešto što nam je važno, na ljubav, na primer, znači izneti zastrašujuću mogućnost da je voljeno biće puka unutrašnja maštarija, bez mnogo veze s bilo kakvom objektivnom stvarnošću.

3. Sumnja je laka kad nije stvar preživljavanja: podozrivi smo onoliko koliko to možemo sebi da priuštimo, a najlakše je biti podozriv prema nečemu što nas suštinski ne održava. Lako je sumnjati u postojanje stola, a pakao je sumnjati u opravdanost ljubavi.

4. Na početku zapadnog filozofskog razmišljanja, napredak od neznanja do znanja nalazi se povezan od Platona s veličanstvenim putovanjem iz mračne pećine na jarku sunčevu svetlost. Ljudi se rađaju nesposobni da opažaju stvarnost, govori nam Platon, umnogome nalik stanovnicima pećina što senke predmeta koji padaju na zidove brkaju sa samim predmetima. Samo uz mnogo truda ti prividi mogu se odbaciti, i može se prevaliti put iz tog sveta punog senki na jarko sunce, gde stvari konačno mogu da se vide takve kakve zaista jesu. Kao i svaka alegorija, i ova priповest ima naravoučenije: istina je uvek jača od privida.

5. Trebalo je da protekne još otprilike dvadeset tri veka dok sokratovska pretpostavka o koristima traganja za istinom nije bila osporena pre s praktičnog nego s moralnog ili epistemološkog stanovišta. Svi su (od Aristotela do Kanta) kritikovali Platona na *putu* dostizanja istine, ali niko nije ozbiljno dovodio u pitanje *vrednost* tog poduhvata. Ali u knjizi *S onu stranu dobra i zla* (1886) Fridrih Niče je najzad uhvatio bika za rogove i upitao:

Šta u nama zaista traži „istinu“? ... Pitamo koja je vrednost toga... Zašto ne pre neistinu? i neizvesnost?

čak neznanje? ... Neistinost nekog suda nije nužno i prigovor njemu... pitanje je u kojoj meri on unapređuje život; a naša osnovna sklonost jeste da tvrdimo kako su nam najneistinitiji sudovi... najpreče potrebni... da bi odreći se neistinitih sudova značilo odreći se života, značilo poreći život.*

6. S religijskog gledišta, vrednost istine je, naravno, dovedena u pitanje još pre mnogo vekova. Filozof Paskal (1623–1662, jansenista** i autor *Misli*) govorio je o izboru s kojim se suočava svaki hrišćanin u svetu nejednako podeljenom između užasa svemira bez Boga i blažene – ali neizmerno dalje – mogućnosti da Bog ipak postoji. Iako su izgledi bili na strani poimanja da Bog ne postoji, Paskal je tvrdio da se religiozna vera i dalje može opravdati jer radosti mršavije verovatnoće zasad pretežu nad grozotom one veće. Tako bi možda trebalo da bude i s ljubavlju. Ljubavnici ne mogu dugo da ostanu filozofi; trebalo bi da popuste pred religijskim porivom, što znači verovati i imati veru, nasuprot filozofskom porivu, što znači sumnjati i ispitivati. Trebalo bi da im je draža opasnost da *ne budu u pravu i da budu zaljubljeni* od toga da budu *u sumnji i bez ljubavi*.

7. Takve misli prolazile su mi kroz glavu jedne večeri dok sam sedeo na Kloinom krevetu i igrao se njenim slonićem

* *Beyond Good and Evil*, Fridrih Niče (Penguin, 1990).

** Jansenizam – versko učenje po kome čovek ne može zaslužiti spasenja nego ono zavisi pre svega od Božje milosti. (Prim. prev.)

Gapijem. Dok je bila dete, ispričala mi je ona, Gapi je igrao ogromnu ulogu u njenom životu. On je bio lik jednako stvaran kao članovi njene porodice, i mnogo saosećajniji. Imao je sopstvene navike, svoju omiljenu hranu, način spavanja i govora – pa ipak, iz nepristrasnijeg stava, bilo je jasno da je Gapi u celosti njena tvorevina i da ne postoji izvan njene mašte. Ali ako bi nešto upropastilo Kloin odnos sa slonom, bilo bi to pitanje da li stvorenje zaista postoji: Živi li ovaj krznati stvor zaista nezavisno od tebe, ili si ga ti naprosto izmislila? A onda mi se javilo kako ista smotrenost možda može da se primenjuje na ljubavnike i njihove ljubljene, da ljubavnika niko nikada ne treba da pita: *Postoji li stvarno ova osoba napunjena ljubavlju ili je ti samo zamišljaš?*

8. Istorija medicine nam govori o slučaju čoveka koji je živeo u neobičnoj zabludi da je jaje na oko. Niko nije znao ni kako mu je ni kada tačno ta zamisao ušla u glavu, ali on više nigde nije hteo da sedne iz straha da se ne „razbije“ i ne „prospe žumance“. Lekari su strahove pokušavali da mu ublaže sredstvima za smirenje i drugim lekovima, ali kao da ništa nije delovalo. Konačno se neko od njih potrudio da uđe u glavu zabludelog pacijenta i predložio mu da sa sobom uvek nosi parče tosta, koje može da stavi na svaku stolicu na koju želi da sedne, tako se štiteći da mu se ne razbije žumance. Od onda zabludeli čovek nikada nije viđen bez parčeta tosta pri ruci, i mogao je da nastavi da živi manje-više normalnim životom.

9. Koja je suština ove priče? Ona samo pokazuje da sve može biti u redu ako čovek, iako možda živi u zabludi

(ljubav, uverenje da je jaje), pronade dopunski deo toga (drugu ljubavnicu poput Kloi pod sličnom zabludom, parče tosta). Zablude nisu štetne same po sebi, one bole samo kad je čovek usamljen u verovanju u njih, kad ne može da stvori sredinu u kojoj one mogu da se održavaju. Dokle god i Kloi i ja možemo da sačuvamo žumance ljubavi neoštećeno, kakve veze ima šta je tačno istina?

13.

Prisnost

1. Gledajući kocku šećera kako se topi u šolji čaja od kamilice, Kloi, u čije sam se društvo uzdao da mi unese smisao u život, primetila je: „Ne možemo da živimo zajedno zbog mog problema: ja moram da živim sama, inače se topim. Nije da te ne želim, samo se plašim toga da želim samo tebe, da otkrijem kako od mene ništa nije ostalo. Zato prihvati to kao deo moje opšte sjebanosti, ali bojim se da ću i dalje morati da teglim torbe.“

2. Kloinu torbu sam prvi put video na aerodromu *Hitrou*, svetloružičasti valjak s blistavozelenim kaišem za rame. Stigla mi je s njom na vrata one prve noći kad je došla da prespava kod mene, izvinjavajući se još jednom zbog svojih uvredljivih boja, rekavši kako je u nju spakovala četkicu za zube i čistu odeću za sutradan. Pretpostavio sam da će torba biti privremena, ali ona se nje nikada nije odrekla, prepakujući je svakog jutra kao da je to možda poslednji

put u životu da se vidimo, kao da ostaviti za sobom čak i minduše proizvodi neodrživu opasnost od rastvaranja.

3. Pa ipak, bez obzira na njen ogromnu potrebu za nezavisnošću, Kloi je počela da ostavlja stvari za sobom. Ne četkice za zube niti cipele već delove sebe. Počelo je jezikom, gde mi je Kloi ostavila to kako ona govori *nikada* (*not ever*) umesto *nikad* (*never*), kako naglašava *na* u *napisati*, ili govori čuvaj se pre nego što prekine vezu. Ona je usvojila upotrebu mog *savršeno* i *ako stvarno tako misliš*. Naše navike su počele da se prožimaju: ja sam stekao Kloinu potrebu za potpunom tamom u spavaćoj sobi, a ona je pratila moj način presavijanja novina; počeo sam da šetam u krugovima oko kauča kako bih promislio o nečemu što me muči, dok je ona ležala na tepihu.

4. Rasejavanje je donelo prisnost. Na granicama između nas prestala je da postoji stroga straža. Nismo više imali utisak da se naše telo posmatra ili procenjuje. Kloi je mogla da čita u krevetu, pa da gurne prst u nozdrvu kako bi uklonila začepljenje, da bi zatim valjala to u kuglicu dok se ne osuši i ne stvrdne, i celo ga progutala – bez potrebe da se krije ili izvinjava. Mogli smo da rizikujemo međuprostore ćutanja, nismo više bili paranoični brbljivci, nespremni da odustanu od razgovora kako ćutanje ne bi ličilo na izdaju. Postali smo sigurni u sebe u glavi onog drugog, izbacivši iz upotrebe većito zavodjenje (koje potiče iz straha od suprotnog).

5. Upoznao sam ne samo Kloina mišljenja i navike već i tananiju prirodu njenog bića: zvuk njenog glasa kad razgovara preko telefona u susednoj sobi, krčanje njenog želuca kad je gladna, njen izraz pre nego što će kinuti, oblik njenih očiju kad se probudi, kako vrti mokr kišobran i zvuk četke kroz njenu kosu.

6. Svest o osobenostima onog drugog unosila nam je potrebu da preimenujemo jedno drugo. Kloi i ja smo se upoznali s imenima koje su nam nadenuli roditelji, propisali pasoši i matične knjige rođenih, te je prirodno da smo mislili kako to ličnije znanje koje smo stekli jedno o drugom zaslužuje da se izrazi (ma koliko neodređeno) u imenima koja drugi ne koriste. Dok je u kancelariji Kloi bila Kloi, za mene je, iz razloga koje ni ona ni ja nikada nismo sasvim razumeli, postala poznata jednostavno kao *Trunčica*. Što se mene tiče, kako sam je jednom zabavljao pričom o izvesnoj reči za pesimistički pogled na svet nemačkih intelektualaca, postao sam poznat, možda manje zagonetno, kao *Veltšmerc*. Važnost tih nadimaka nije se ogledala u određenom imenu koje smo dobili – isto tako mogli smo jedno drugo da zovemo *Pvit* i *Tik* – ali odlučili smo drugačije da obeležimo jedno drugo. *Trunčica* je ukazivala na izvesno poznavanje Kloi koje Roj iz računovodstva nije imao (razaznavanje zvuka četke kroz njenu kosu). Dok je *Kloi* pripadala građanskom položaju, *Trunčica* je stajala izvan obične društvene oblasti, u tajnijim i jedinstvenijim naborima ljubavi.

7. U društvu smo dobar deo vremena provodili u raspravama o tome koliko su drugi ljudi grozni. Ne mogavši da se izražavamo iskreno u većini naših svakodnevnih opštenja, među sobom smo mogli da provetrimo svoje laži i iskupimo se za društvene učtivosti koje smo izneli. Kloi je postala konačno skladište za moje stroge zaključke o prijateljima ili kolegama. Nešto o čemu sam dugo razmišljao, ali čemu sam pokušavao da se oduprem bio sam slobodan da podelim sa saosećajnom i čak ohrabrujućom publikom. Često smo se prepuštali orgijama ogovaranja. Kakva god bila zadovoljstva otkrivanja onoga što oboje volimo, ništa se ne može uporediti s bliskošću pronalaženja onoga što oboje preziremo. S vremena na vreme približavali smo se zaključku (premda nas je snebivljivost sprečavala da to do kraja otvoreno priznamo) da su svi koje smo ikada sreli prepuni mana – i da smo mi jedina pristojna ljudska bića ostala na planeti. Ljubav se hranila neprestanom kritikom ljudi sa strane. Najbolji dokaz naše uzajamne odanosti bila je naša čudovišna neodanost svima drugima.

8. Povlačili smo se u društvo onog drugog da se smejemo licemerju koje društvo zahteva. Vraćali smo se sa zvaničnih poslovnih večera i rugali se naglascima i mišljenjima onih s kojima smo se maločas uljudno oprostili. Možda bismo u krevetu reprodukovali razgovor koji smo upravo vodili. Tada bih recimo oponašao bradatog novinara s kojim je Kloi razgovarala, a ona bi odgovarala kao što je to prvobitno radila, sve to dok mi drka ispod pokrivača. Ja

bih se pravio zaprepašćen što sam zatekao Kloinu ruku tu gde jeste, i upitao je tonom nevinog paroha: „*Pobogu, gospođo, šta to radite s mojim časnim udom?*“ „*Gospodine*“, odgovorila bi ona kao plemkinja iz neke istorijske drame, „*nemam pojma kako je ovaj nečasni ud uopšte došao na moje oči.*“ Ili bi iskočila iz postelje i vrisnula: „*Gospodine, molim vas da smesta napustite moj krevet, ili ću morati da pozovem svog slugu Bernarda.*“ U našoj intimi društvene formalnosti su se ponavljale u šaljivom svetlu, poput tragedije koju ometaju glumci iza pozornice, gde glumac koji igra Hamleta zgrabi Gertrudu posle predstave i vikne kroz garderobu: „Jebi se sa mnom, mamice!“

9. Čak smo počeli da stvaramo priču. Čini se da je ljubav neminovno povezana s pričama. „Jednog dana, dečak je sreo devojčicu“ je dovoljno da publika poželi da sazna šta se dalje dogodilo. Većinu ljubavnih priča napajaju prepreke. Pol i Viržini, Ana i Vronski, Tarzan i Džejn obično se bore protiv izgleda koji potvrđuju i obogaćuju njihovu vezu. U prašumi, na nasukanom brodu ili na obronku planine, klasični ljubavni par dokazuje snagu svoje ljubavi bodrošću s kojom prevazilazi nedaće.

10. Ali u blizini nije bilo ni mnogo pustolovine ni mnogo borbe u koje smo mogli da se upustimo. Svet u kome smo Kloi i ja živeli bio je umnogome lišen mogućnosti za epski sukob. Naši roditelji nisu marili, prašuma je bila ukroćena, društvo je svoje neodobravanje krilo iza opšte trpeljivosti, restorani su radili do kasno u noć, kreditne

kartice su se prihvatale maltene svugde, a seks je bio dužnost a ne zločin. Pa ipak smo Kloi i ja imali skromnu sopstvenu priču, skup zajedničkih iskustava koja nas vezuju. Šta je iskustvo? Nešto što ruši učtivu naviku i načas nam omogućava da budemo svedok nečega s povišenom osetljivošću koju nam pruža novina, opasnost ili lepota – i upravo na osnovu podeljenih iskustava prisnost dobija priliku da raste. Prijateljstva koja se gaje samo povremenim večerama nikada neće imati dubinu onih iskovanih na kakvom dugom putovanju ili univerzitetu. Dve osobe koje na proplanku u prašumi iznenadi lav – osim ako jedno od njih dvoje ne bude pojedeno – biće delotvorno vezane onim što su videli.

11. Kloi i mene nikad nije iznenadila neka grabljivica, ali doživeli smo sijaset malih gradskih iskustava. Vraćajući se sa žurke jedne tople letnje noći, naišli smo na mrtvo telo. Leš je ležao na uglu ulica Čarlvud i Belgrevj. Bila je to prelepa mlada žena koja je isprva izgledala kao da je pijana pala na pločnik. Ali dok smo prolazili pored nje, Kloi je primetila da joj iz trbuha viri drška noža. Koliko se o nekome zna dok se s njim ne vidi leš? Klekli smo nad telom, Kloi je poprimila glas pilota koji zapoveda uznemirenoj ili čisto histeričnoj posadi (meni) tokom prinudnog sletanja, rekla mi je da ne gledam, naredila mi da pozovem policiju, proverila ženi puls i brižljivo ostavila sve onako kako je zatekla. Obuzelo me je strahopoštovanje prema njenom profesionalizmu, mada je usred policijskog ispitivanja briznula u neobuzdano ridanje i nekoliko sedmica nije uspevala da odagna sliku drške noža. Bio je to

varvarski događaj, ali poslužio je da nas ujedini. Ostatak noći proveli smo budni, pijući viski kod mene u stanu, pripovedajući jedno drugom niz sve sablasnijih i budalastijih priča, podražavajući policajce i leševe s kuhinjskim noževima kako bismo iz sebe isterali strahove.

12. Nekoliko meseci posle toga bili smo u prodavnici bejgla u Ulici Brik, kad je jedan otmeni čovek u odelu na tanke pruge pored nas u redu ćutke dodao Kloi zgužvanu poruku, na kojoj su velikim slovima bile naškrabane reči: *Volim te*. Kloi je otvorila cedulju, progutala pljuvačku nakon što ju je pročitala, pa se osvrnula ka muškarcu koji ju joj je dao. Ali on je rešio da se ponaša kao da se ništa nije dogodilo i samo je piljio napolje u ulicu s dostojanstvenim izrazom. Isto tako bezazleno, Kloi je presavila poruku i gurnula je u džep. Nastranost tog događaja značila je da je on, isto kao i leš, samo veselije, postao svojevrstan lajtmotiv u našoj vezi, događaj u našoj priči koji stalno pominjemo. U restoranima smo s vremena na vreme ćutke jedno drugom doturali poruke sa svom tajanstvenošću čoveka iz prodavnice bejgla, ali na njima je pisalo samo *Molim te, dodaj so*. Svakome ko gleda sigurno je bilo čudno i nerazumljivo što nas vidi kako se kikoćemo. Ali suština lajtmotiva jeste u tome da se oni odnose na događaje koje drugi ne mogu da razumeju jer nisu prisustvovali osnovnom prizoru. Nije ni čudo ako takvo zatvoreno, samoživo ponašanje izluđuje one koji stoje sa strane.

13. Bilo je mnogo drugih zajedničkih doživljaja – ljudi koje smo sretali ili nešto što smo videli, uradili ili čuli

– koji su doprineli stvaranju zajedničke baštine. Bio je jedan psihoanalitičar koga smo upoznali na nekoj večeri, koji je Kloi rekao kako trenutno spava s dve svoje pacijentkinje. Bio je tu i moj prijatelj Vil Not, koji je, nakon što se u početku slabo zanimao za nju, počeo Kloi da šalje nepoznate knjige o arhitekturi u pratnji zagonetnih poruka („Ko može da kaže koliko će dugo stajati svako od nas?!“, glasila je jedna, priložena uz Čelik – materijal budućnosti). Bila je ona igračka u obliku žirafe koju smo kupili u Batu da pravi društvo Kloinom slonu na krevetu i koga smo na kraju krstili *Džefri* po jednom dugovratom Kloinom kolegi s posla. I bio je jedan susret s knjigovodstvom u vozu koja je priznala da u torbici uvek nosi pištolj.

14. Takve priče nisu izazivale interesovanje. Uglavnom smo ih cenili samo Kloi i ja, zbog pomoćnih asocijacija koje smo im pridavali. Pa ipak, ti lajmotivi bili su važni jer su nam pružali osećaj da smo daleko od toga da jedno za drugo budemo neznanci, da smo štošta zajedno preturili preko glave i zapamtili značenja koja smo izvukli iz toga. Ma koliko bili tanki, ti lajmotivi delovali su kao cement. Jezik prisnosti čijem su stvaranju pridoneli bio je podsetnik da smo Kloi i ja (a da nismo prokrčili put kroz prašumu, ubijali zmajevе, niti čak delili stan) zajedno stvorili nešto što liči na svet.

14.

Potvrđivanje ja

1. Kasno jedne nedelje sredinom jula sedeli smo u kafeu na neurednom kraju Ulice Portobelo. Dan je bio divan, a proveli smo ga uglavnom u Hajd parku, sunčajući se i čitajući knjige. Ali od pet sati, počeo sam da klizim u potištenost. Išlo mi se kući da se sakrijem ispod posteljine. Nedeljne večeri su me odavno rastuživale, podsećale na smrt, nedovršena posla, krivicu i gubitak. Sedeli smo u tišini, Kloi čitajući novine, a ja piljeći kroz prozor u saobraćaj i ljude napolju. Ona mi se iznenada prignula, poljubila me i prošaptala: „Opet imaš izraz zalutalog siročeta.“ Niko mi nikada nije pripisao takav izraz, mada se, kad ga je Kloi pomenula, odmah podudario sa zbunjenom setom koja me je tada igrom slučaja bila spopala, i ublažio je. Obuzela me je snažna (i možda nesrazmerna) ljubav prema njoj zbog te opaske, zbog njene svesti o onome što sam osećao, ali nisam bio u stanju to da izrazim, zbog njene spremnosti da uđe u moj svet i opredmeti ga umesto mene – zahvalnost za to što je podsetila siroče da je siroče i time ga vratila kući.

2. Možda je tačno da zapravo ne postojimo dok nema nekoga da nas vidi kako postojimo, da ne možemo čestito da govorimo ukoliko nema nekoga ko razume ono što govorimo, u suštini, da nismo sasvim živi dok nismo voljeni.

3. Šta znači to da je čovek „društvena životinja“? Samo da su ljudi potrebni jedni drugima kako bi se odredili i dostigli samosvest, onako kako to nije slučaj kod mekušaca i glista. Mi ne možemo da stignemo do valjanog osećaja o sebi ako u okolini nema drugih da nam pokažu kakvi smo. „Čovek u samoći može da stekne sve osim ličnost“, pisao je Stendal, ukazujući kako ličnost svoje poreklo ima u tuđim reakcijama na naše reči i postupke. Naše *ja* je promenljivo i traži obrise koje obezbeđuju naši bližnji. Da bismo se osećali celovito, potrebni su nam ljudi u blizini koji nas poznaju isto onoliko (katkad i bolje) koliko poznajemo sami sebe.

4. Bez ljubavi gubimo sposobnost posedovanja pravog identiteta; u ljubavi je prisutno stalno potvrđivanje našeg *ja*. Nije ni čudo što je u mnogim religijama glavna predstava o Bogu koji nas vidi: biti viđen znači biti uveren u svoje postojanje, tim bolje ako imamo posla s Bogom (ili partnerom) koji nas *voli*. Okruženi ljudima koji se upravo *ne* sećaju toga ko smo, ljudima kojima neretko pripovedamo svoje priče, a koji ipak uporno zaboravljaju koliko smo se puta venčavali, koliko dece imamo, i zovemo li

se Bred ili Bil, Katrina ili Katarina (a mi otprilike isto to zaboravljamo o njima), zar nije utešno pronaći utočište od opasnosti da budeš nevidljiv u naručju nekoga kome je naš identitet čvrsto u glavi?

5. Nije slučajnost što su, semantički govoreći, ljubav i interesovanje gotovo međusobno zamenjivi. „Volim leptire“ znači manje-više isto što i „Zanimaju me leptiri“. Voleti nekoga znači duboko se zanimati za njega, i takvim zanimanjem privesti ih bogatijem razumevanju onoga što rade i govore. Zahvaljujući njenom razumevanju, Kloino ponašanje prema meni postepeno je postalo prošarano onim što bi se moglo nazvati *potvrđivanjem „ja“*. Sadržano u njenom razumevanju mojih brojnih raspoloženja, u njenom poznavanju mojih ukusa, u njenom pamćenju mojih ustaljenih postupaka i navika, u njenom šaljivom uvažavanju mojih fobija, krilo se mnoštvo različitih *potvrda „ja“*. Kloi je primetila da sam hipohondar, da sam stidljiv i da ne podnosim da razgovaram preko telefona, da sam opsednut potrebom da noću dobijem osam sati sna, da ne volim da se zadržavam u restoranima posle obroka, da se učtivošću koristim kao napadnom odbranom i da mi je draže da kažem „možda“ umesto „da“ ili „ne“. Citirala mi je moje reči („*Prošli put si rekla kako ne voliš takvu ironiju...*“), strpljivo držeći u glavi činioce – kako dobre, tako i loše – moje ličnosti („*Uvek se uspaničiš kad...*“ „*Nikad nisam videla da neko zaboravlja da sipa benzin tako često kao ti...*“). Zahvaljujući uvidima u moju ličnost koje mi je Kloi priuštila, dobio sam priliku da sazrim. Treba nam ljubavnikova bliskost da nam ukaže na strane naše

ličnosti kojima se drugi ne bave. Bilo je slučajeva kad mi je Kloi iskreno govorila da se branim ili da kritikujem, ili, slikovitije, da sam „uobraženi bezveznjak“ ili „gadan kao stvrdnuta moć“ – a ja sam se suočavao s oblastima sebe koje je obična introspekcija (zarad unutrašnjeg sklada) izbegavala, koje su drugi bili nezainteresovani da istaknu, i za čije je otkrivanje bila potrebna iskrenost spavaće sobe.

6. Sreću s drugim ljudima kao da ograničavaju dve vrste preterivanja: gušenje i usamljenost. Kloi je oduvek smatrala kako veću opasnost predstavlja to prvo. Pritisnuta osuđivačkim i upravljačkim stavovima svojih roditelja, ona je u školi sanjala o tome da vreme provodi sasvim sama – i, u slobodnoj godini pre univerziteta, otišla je avionom u Arizonu zahvaljujući prihodima koje je uštedela od poslića koje je godinama radila subotom i na raspustu. Iznajmila je kućicu na periferiji gradića koji je izabrala nasumice na karti. Nabavila je punu policu knjiga koje je oduvek čeznula da pročita, i koje je nameravala da pređe dok posmatra kako sunce izlazi i zalazi nad tim predelom nalik Mesečevom. Ali, u roku od nekoliko sedmica otkako je stigla, počela je da oseća kako samoća za kojom je čeznula čitavog života počinje da utiče na nju tako što je remeti i plaši. Uznemiravao ju je i zvuk sopstvenog glasa kad bi ga čula u prodavnicama. Knjige su joj bile daleke i nezanimljive. Počela je netremice da se gleda u ogledalu kako bi sačuvala osećaj postojanja. Osećala se paranoično i bestelesno. Posle svega mesec dana, naprasno je odlučila da napusti svoju kućicu kako bi radila kao konobarica u nekom restoranu u Feniksu, nesposobna da

i dalje podnosi osećanje nepostojanja koje ju je obuzelo. Kad je stigla u Feniks, društveni dodir joj je bio kao voda za nekoga ko umire od žeđi. Započinjala je razgovore kad god je mogla, uživajući u prijatnosti koju su joj pružale i najmanje razmene.

7. Prošlo je mnogo vremena pre nego što sam pomogao Kloi da se oseća shvaćeno. Tek sam polako počinjao da iskopavam, između miliona reči koje je izgovarala i radnji koje je izvodila, najveće teme njenog života. U poznavanju drugih, nužno smo prinuđeni da tumačimo nagoveštaje, podsećamo na detektive ili arheologe koji sklapaju priče od delića, ulazeći u trag porekla nekog ubistva preko kuhinjske krpe i cediljke za limun, ili civilizacije preko neke baštenske alatke i naušnice. Često sam grešio. Na primer, proteklo je prilično vremena pre nego što sam sasvim mogao da uvažim ulogu samoodricanja u njenom životu. Jednog jutra u mom stanu, dok smo doručkovali, rekla mi je da joj te noći nije bilo dobro, da se iskrala iz kreveta i odvezla do apoteke, sve to ne probudivši me. Moja prva reakcija bila je zbunjena ljutnja. Zašto nešto nije rekla? Jesmo li stvarno toliko udaljeni u ovoj vezi da ona ne može da me probudi čak ni kad je u krizi? Ali moja ljutnja (samo vid ljubomore) bila je gruba, nije uzimala u obzir ono što sam naučio tek postupno: koliko je duboko ukorenjena i sveprožimajuća Kloina sklonost da ćutke pati. Da bi me probudila, morala je da bude na samrti jer sve u vezi s njom želelo je da ne stavlja odgovornost na druge. Kad sam pronašao tu nit u njenoj prirodi, druge strane su mogle da se shvate kao njena povezana

ispoljavanja: nedostatak priznanja besa prema roditeljima (besa koji je dopuštao sebi da se izrazi samo u divljačkoj ironiji), samonipodaštavanje, grubost prema ljudima koji se samosažaljevaju, osećaj dužnosti, čak i to kako plaće (prigušeno jecanje umesto histerične kuknjave).

8. Poput telefonskog inženjera koji sedi na ivici šahta sa zbrkanom gomilom kablova u krilu, polako sam naučio da prepoznajem neke ključne niti u Kloinoj ličnosti. Počeo sam da prepoznajem njen prezir prema škrtosti kad god bismo se našli u nekom restoranu. Počeo sam da naslućujem njenu želju da se ne nađe u klopci, pustinjačku stranu njene prirode. Divio sam se njenoj stalnoj vizuelnoj kreativnosti, koja se nije pokazivala samo u njenom poslu već i u tome kako postavlja sto ili aranžira vazu cveća. Počeo sam da zapažam njenu nelagodu u ženskom društvu i veću lakoću s muškarcima. Prepoznavao sam njenu žestoku odanost onima koje smatra prijateljima, nagoni osećaj klana i zajednice. S takvim odlikama, Kloi je u mojoj glavi polako poprimila složenu povezanost, nekog doslednog i donekle predvidivog, nekog čiju sam sklonost prema nekom filmu ili osobi sada već polako mogao da nagađam a da i ne pitam.

9. Potreba da drugi opravdaju naše postojanje dovodi nas u nevolju da smo ostavljeni na milost i nemilost hoće li nam oni pripisati *tačan* identitet. Ako nam, kao što kaže Stendal, bez drugih nedostaje ličnost, onda taj drugi s kojim delimo postelju mora da bude vešt posrednik, inače

ćemo se na kraju osećati izobličeno i pogrešno shvaćeno. Ali zar nas drugi ne izobličavaju samim tim što su drugi – bilo nabolje ili nagore?

10. Svako se vraća drugačijem poimanju sebe jer pomalo postajemo ono što oni misle da jesmo. Naše *ja* bi moglo da se uporedi s amebom, čiji su spoljašnji zidovi savitljivi i stoga se prilagođavaju sredini. Ameba ima *razmere*, ali ne i samoodređeni *oblik*. Neki apsurdisti će iz mene izmamiti moju apsurdističku stranu, dok će neko ozbiljan iz mene izvući moju ozbiljnu stranu. Ako neko misli da sam stidljiv, na kraju ću verovatno ispasti stidljiv, ako neko misli da sam duhovit, verovatno ću i dalje zbijati šale.

11. Na ručku s mojim roditeljima, Kloi je ćutala sve vreme. Kasnije sam je pitao šta nije u redu, ali ni ona sama nije mogla da shvati. Trudila se da bude živahna, a ipak su je sumnje to dvoje neznanaca za stolom naspram nje sprečile da se proširi u svoje uobičajeno *ja*. Moji roditelji nisu bili preterano grozni, ali ipak je njihova krutost sprečila Kloi da se izdigne iznad toga da govori samo jednosložne reči. Bio je to podsetnik da se etiketiranje drugih obično obavlja ćutke. Ljudi nam ne nameću uloge otvoreno, samo nam preporučuju da ih usvojimo svojim reakcijama na nas, i otud nas krišom sprečavaju da prevaziđemo kalup koji su nam pripisali.

12. Nekoliko godina pre toga, Kloi se zabavljala s jednim profesorom na Londonskom univerzitetu. Dotični

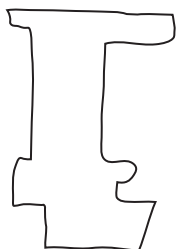
analitički filozof, koji je napisao pet knjiga i sarađivao s mnogim naučnim časopisima, ostavio ju je s osećajem potpune duhovne neprikladnosti. Kako je to učinio? Kloi nije znala. Iako nikada nije izričito iznosio bilo kakvu kritiku, uspeo je amebu da uobliči u skladu sa svojim predubeđenjima, naime, da je Kloi prelepa mlada studentkinja koja duhovna pitanja treba da prepusti njemu. I tako, nalik samoispunjavajućem proročanstvu, Kloi je nesvesno počela da se ponaša u skladu s presudom o svojoj ličnosti, koju joj je poput tajnog svedočanstva na kraju semestra uručio taj mudri filozof. Naposljetku se osećala tačno onoliko glupom koliko je mislila da jeste.

13. Dok ne steknu sposobnost da utiču na sopstvene odrednice, deca se uvek opisuju iz trećeg lica („*Zar Kloi nije preslatko/ružno/bistro/glupo dete?*“). Prevazilaženje detinjstva moglo bi da se shvati kao pokušaj ispravljanja tuđih neistinitih priča. Ali borba protiv izobličavanja nastavlja se i posle detinjstva. Ljudi nas većinom shvataju pogrešno, iz nebrige ili iz predrasude. Čak i to da nas neko voli podrazumeva veliku pristrasnost – prijatno izobličenje, ali ipak izobličenje. Kao Narcis, osuđeni smo na razočaranje kad se zagledamo u svoj odraz u tuđim vodnjikavim očima. *Nijedno oko ne može u celosti da sadrži naše ja*. Većito ćemo biti odsečeni u ovom ili onom području, kobno ili ne.

14. Kad sam izneo Kloi svoju predstavu da su ljudske ličnosti pomalo slične amebama, ona se nasmejala i rekla mi kako je u školi obožavala da crta amebe.

„Evo, daj mi te novine“, kazala je, pružajući ruku u torbu da uzme olovku. „Nacrtaću ti razliku između oblika koje moje amebno *ja* ima u kancelariji i oblika koji ima s tobom.“

Zatim je nacrtala sledeće:

Kancelarijska Kloebe

Kućna Kloebe

„Šta su svi ti migoljavi delovi?“, upitah.

„To je zato što se u tvojoj blizini osećam migoljavu.“

„Molim?“

„Eto, znaš, ti mi daješ prostora za to. Osećam se zamršenije nego u kancelariji. Tebe zanimam i ti me bolje razumeš, pa sam je zato nacrtala migoljavu, da nekako bude prirodna.“

„Dobro, razumem. Šta onda znači ova ravna strana?“

„Gde?“

„Gore u severozapadnom delu amebe.“

„Znaš da me geografija nikada nije mnogo zanimala. Ali da, mislim da je vidim. E pa, ti ne razumeš baš *sve* u vezi sa mnom, zar ne? Zato sam mislila kako je bolje da bude verodostojnija. Prava linija predstavlja sve moje strane koje ti ne poznaješ ili nemaš vremena za njih i tome slično.“

„Aha.“

„Pobogu, što si obesio nos, bolje ti je da ne znaš šta bi moglo da se dogodi kad bi se ta linija zamigoljila! I ne brini; da je tako ozbiljno, ne bih ovde bila zgnječena s tobom kao tako srećna ameba.“

15. Šta je Kloi htela da kaže svojom amebnom ravnom linijom? Samo to da ne mogu sasvim da je razumem, što je neiznenađujući, ali ipak otrežnjujući podsetnik na granice empatije. Šta je osujećivalo moja nastojanja? Možda moja ograničenost na to da je dokučim svojim shvatanjima o ljudskoj prirodi. Moje znanje o njoj neizostavno je moralo da prođe kroz filter moje sopstvene prošlosti. Poput Evropljanina koji se u predelu Stenovitih planina orijentiše tako što kaže: „Ovo izgleda isto kao Švajcarska“, ja sam možda razumeo samo izvor jednog Kloinog utučenog raspoloženja razmišljajući: „*To je zato što se oseća x... kao moja sestra kada je...*“ Da bih je razumeo, morao sam da se oslanjam na razumevanje ljudske prirode koje su uobličile moja biologija, klasa i psihološka biografija.

16. Da bih prikazao kako možemo da primetimo samo izvesne činioce ličnosti našeg voljenog bića, to kako na njih gledamo možemo da uporedimo s ražnjićem. Na primer, mogao sam da natakmem na ražnjić (ili da cenim ili se povežem) Kloinu:

– ironičnost – boju očiju – razmak između dva prednja zuba – intelekt – dar za pečenje hleba – odnos s majkom

– društvenu teskobu – ljubav prema Betoveni – prezir prema lenjosti – ljubav prema čaju od kamilice – neodobravanje snobizma – ljubav prema vunenoj odeći – klaustrofobiju – želju za iskrenošću →

Pa ipak, bilo je to daleko od toga da obuhvati sve o njoj. Da sam bio drugačiji ražnjić, možda bih imao vremena za njeno:

– interesovanje za zdravu ishranu – članke na nogama – ljubav prema pijacama – matematički dar – odnos s bratom – ljubav prema noćnim klubovima – razmišljanja o Bogu – zanos prema pirinču – Degaa – klizanje – duge šetnje po prirodi – neodobravanje muzike u kolima – sklonost viktorijanskoj arhitekturi →

17. Premda sam smatrao da obraćam pažnju na složenosti Kloine prirode, sigurno sam bio kriv za ogromna skraćivanja, za olako prelaženje preko oblasti za čije razumevanje nisam imao dovoljno empatije ili zrelosti. Bio sam odgovoran za najveće, ali najneizbežnije skraćivanje od svih, to što sam u Kloinom životu mogao da učestvujem samo kao neko sa strane, neko čiji unutrašnji svet mogu da zamislim, ali nikada i neposredno da doživim. Ma koliko možda bili bliski, Kloi je na kraju krajeva bila *drugo ljudsko biće*, s tajanstvenošću i udaljenošću koju to podrazumeva, a ta neizbežna udaljenost bila je oličena u misli da svi moramo umreti sami.

18. Čeznemo za ljubavlju u kojoj nas niko nikada ne svodi niti krivo shvata. Imamo morbidan otpor prema tuđim

razvrstavanjima, prema etiketiranju koje čine drugi (muškarac, žena, bogataš, siromah, Jevrejin, katolik itd.). Na kraju krajeva, sebi samima uvek smo *neodredivi*. Kad smo sami, stalno smo naprosto *ja*, i s jedne na drugu stranu sebe prelazimo lako i bez ograničenja koja nam nameću tuđa predubeđenja. Ali slušajući Kloi jednom prilikom kako priča o „*tom tipu s kojim sam se viđala pre izvesnog vremena*“, rastužio sam se kad sam zamislio kako mene za nekoliko godina (s drugim muškarcem naspram nje dok jedu salatu od tunjevine) opisuje samo kao „*tog arhitektu s kojim sam se nekada viđala...*“ Njeno uzgredno pominjanje starog ljubavnika obezbedilo mi je opredmečivanje neophodno kako bih shvatio da, ma koliko za nju bio poseban, i dalje postojim unutar izvesnih odrednica („tip“, „moj dečko“) – i da sam u Kloinim očima neminovno pojednostavljena verzija sebe.

19. Ali budući da nas drugi moraju etiketirati, obeležavati i određivati, osoba koju na kraju zavolimo jeste ona koja *dovoljno dobro natiče na ražnjić*, osoba koja nas voli manje-više zbog onoga zbog čega i sami smatramo da smo dostojni ljubavi, koja nas razume manje-više zbog onoga zbog čega treba da budemo shvaćeni. To što smo Kloe-ba i ja zajedno značilo je, makar za sada, da smo dobili dovoljno mesta da se širimo onako kako naše složenosti to iziskuju.

15.

Zastoji srca

1. Priče koje pripovedamo uvek su previše jednostavne. Ja sam muškarac zaljubljen u ženu, ali koliko pokretljivosti i nestalnosti mojih osećanja takva rečenica može da prenese? Ima li u njoj mesta za sva neverstva, dosadu, razdraženost i ravnodušnost koji su neretko isprepleteni s tom ljubavlju? Može li ikakva jednostavna priča tačno da odrazi stepen podvojenosti na koju sve veze kao da su osuđene? Kloi i ja smo živeli ljubavnu priču koja se protezala preko vremenskog razdoblja u kojem su se naša osećanja toliko vrtela ukrug da je priča o jednostavnoj *zaljubljenosti* bila, iako utešna, očajnički grubo skraćivanje događaja.

2. Jednog vikenda otišli smo u Bat. Sutradan na poslu, kad su me pitali šta ima novo, odgovorio sam: „*Proveli smo dva sjajna dana u Batu.*“ Čak i u mojoj sopstvenoj glavi, priča o onome što se zbilo postala je obična i pojednostavljena. Sećao sam se prekrasnog grada boje peska

i plavog neba. Sećao se da sam bio srećan, sećao sam se kako je Kloi rekla da sam na odmoru bolja, drugačija osoba. Pa ipak, kad bih sada prisilio sebe da se prisetim, da ispričam priču dužu od jedne rečenice, počeo bih da se prisećam nekog zamršenijeg niza događaja koji su klijali ispod površine putovanja, događaja za koje bi mi možda trebalo četristo strana da ih opišem kako treba. Da pokušam: sećam se kako smo se, nedugo nakon što smo stigli, Kloi i ja raspravljali koju sobu da uzmemo u hotelu. Predložio sam da dignemo frku zbog one koju su nam prvobitno ponudili jer mi se nisu dopadale zavese i u kupatilu se čulo neko neobično kapljanje. Kloi mi je rekla da sam „lud, ali ne više dražesno“. Dok smo se šetali po opatiji, postao sam zaokupljen svojim profesionalnim životom i priželjkivao da sam izabrao drugačije, isplativije zanimanje. Kad me je Kloi pitala šta nije u redu, rekao sam joj da sam ljubomoran na Vila zbog pažnje koju dobija među našim kolegama. Uveče Kloi nije htela da imamo seks, rekavši kako ima menstruaciju, mada sam slutio da joj je prošla nešto ranije. Sutradan, u restoranu pod imenom *Džon Vud di elder*, privukla me je jedna lepojka s naočarima koja je sedela blizu nas i nerazumno sam izmislio raspravu s Kloi o rezervatima divljih životinja kako bih je kaznio za nehotičnu ulogu u tome što me je sprečila da poljubim onu neznanku (koja nije izgledala tužna zbog onoga što propušta), dok je, na putu za stanicu, Kloi zagonetno flertovala sa zrikavim taksistom, govoreći mu kako leti obožava da se šepuri i pokazuje pupak, na šta sam se ja nadurio i nisam se oraspoložio dok, tri sata kasnije, nismo stigli na stanicu Paddington.

3. Možda možemo da oprostimo sebi što pričamo jednostavne priče koje vikende ukratko opisuju rečju *prijatan*, priče koje time uvode red u događaje koji se zapravo sastoje od tkiva zabrinjavajućih i suprotstavljenih osećanja. Pa ipak, možda isto tako s vremena na vreme dugujemo sebi da se suočimo s tokom ispod tih skraćanja. *Volim Kloi* – pa ipak, koliko je stvarnost šarolikija!

4. Kada nas je njena prijateljica Alisa pozvala na klopnu jednog petka uveče, Kloi je prihvatila i predvidela da ću se zaljubiti u nju. Za Alisinim trpezarijskim stolom bilo nas je osmoro, i svi su se gurali laktovima dok su pokušavali da prinesu hranu ustima preko stola napravljenog za četvoro. Alisa je živela sama na poslednjem spratu jedne kuće u Balamu i radila kao sekretarica u Umetničkom savezu, i morao sam da priznam kako sam se stvarno malo zaljubio u nju.

5. Ma koliko možda bili srećni sa svojim partnerom, naša ljubav prema njima neizbežno nas sprečava da stremimo drugim mogućnostima. Zašto bi nas to sputavalo ako ga volimo? Zašto bismo smatrali da je to gubitak osim ako naša ljubav prema njemu već nije počela da jenjava? Jer rešavanjem potrebe da *volimo*, ne uspevamo uvek da razrešimo i potrebu da čeznemo.

6. Gledajući Alisu kako govori, pali sveću koja se ugasila, žuri u kuhinju s tanjirima i sklanja pramen plave kose

s lica, uhvatio sam sebe kako postajem žrtva ljubavne bolećivosti, koja se javlja kad god se suočavamo s onima koji su mogli da nam budu ljubavnici, ali za koje je slučaj propisao da ih nikada valjano ne upoznamo. Mogućnost alternativne ljubavne priče jeste podsetnik na to da je život koji vodimo samo jedan od bezbrojnih mogućih života, a u tugu nas gura upravo nemogućnost da ih vodimo sve. Prisutna je čežnja za povratkom u vreme bez potrebe za izborima, lišeno žaljenja za neminovnim gubitkom koji svaki izbor (ma koliko bio divan) povlači sa sobom.

7. Na gradskim ulicama često sam postajao svestan stotina (što podrazumeva čak milione) žena čiji životi teku uporedno s mojim, ali kojima je suđeno da za mene ostanu tajna. Iako sam voleo Kloi, prizor tih žena povremeno me je ispunjavao takvim žaljenjem da se činilo kako je možda jedino rešenje da im kažem šta osećam i tako ublažim breme tuge (odupro sam se toj želji). Stojeći na peronu ili u redu u banci primetio bih neko lice, možda slučajno načuo deo razgovora (ženi su se pokvarila kola, završava fakultet, bolesna joj je majka), i osećao kako me razdire to što nisam u stanju da saznam ostatak priče i poljubim njenu glavnu junakinju.

8. Mogao sam da ćaskam sa Alisom na kauču posle večere, ali zbog nečeg sam bio nevoljan da radim bilo šta drugo osim da sanjarim. Alisino lice u meni je izazivalo izvesnu prazninu bez jasnih razmera i namera, prazninu koju moja ljubav prema Kloi nije mogla da popuni. Nepoznato sa

sobom nosi ogledalo svih naših najdubljih, najneiskazivijih želja. Nepoznato je kobna ponuda koju će lice viđeno iz drugog kraja prostorije većito davati onome što je poznato. Možda sam voleo Kloi, ali baš zato što sam je *poznavao*, nisam čeznuo za njom. Čeznja ne može u nedogled da se upravlja u one koje poznajemo jer njihove osobine su ubeležene u kartu i otuda im nedostaje tajanstvenost koju čeznja zahteva. Lice viđeno na nekoliko trenutaka ili sati samo da bi zatim zauvek nestalo neophodan je katalizator za snove koji se ne mogu izraziti, želju koja izgleda neopisiva koliko i neutaživa.

9. „I, jesi li se zaljubio u nju?“, upitala je Kloi u kolima.

„Naravno da nisam.“

„Nije tvoj tip.“

„Nije. Uostalom znaš da sam zaljubljen u tebe.“

U uobičajenom scenariju prevare, jedan partner pita drugog: „Kako si mogao da me prevariš sa X kad si rekao da voliš *mene*?“ No, ako se u jednačinu unese vreme, onda nema nedoslednosti između prevare i izjave ljubavi. *Volim te* nikada ne može da znači ništa drugo osim *za sada*. Ja Kloi nisam lagao, ali moje reči su bile vremenski ograničena obećanja, istina odveć potresna da bi je većina veza u potpunosti prihvatila, inače bi parovi imali o malo čemu da govore osim o svojim promenljivim osećanjima.

10. Nisam bio samo neveran u mašti; uz to mi je i često bilo dosadno. Kao što potvrđuju stanovnici luksuznih hotela i dvorova, čovek na sve može da se navikne. Na

određeno vreme, sasvim sam prestajao da primećujem čudo koje je predstavljala Kloina ljubav prema meni. Ona je postala obična i otud nevidljiva crta mog života.

11. Onda bi naišli trenuci kada bih povratio sposobnost da je vidim onako kako sam je video na početku naše ljubavne priče. Jednog vikenda, u poseti Vinčesteru, kola su nam se pokvarila na auto-putu i pozvali smo Auto-moto savez da nam pomogne. Četvrt sata kasnije, kad je stigao kombi, Kloi je otišla da se pozabavi mehaničarem (mene je neki primitivni poriv onesposobio da razgovaram s njim, od osećanja sramote što, iako sam muškarac, nisam mogao da popravim kola, a kamoli da prokljuvim kako se otvara poklopac motora). Gledajući je kako razgovara s tim neznancem (bio je u koži od glave do pete, iz razloga za koje sam se nadao da su povezani isključivo s njegovom profesionalnom ulogom), određenim vidom poistovećivanja s njim, žena koju sam poznavao odjednom mi se učinila nepoznata. Gledao sam njeno lice i slušao njen glas bez otupljujućeg pokrova poznavanja, video je onako kako bi mogao da je vidi mehaničar u kožnoj odeći, video je lišenu normalizujućeg uticaja vremena.

12. Kao posledica toga, bio sam preplavljen željom da joj strgnem sivozeleni džemper na kopčanje i strasno sa njom vodim ljubav na bankini auto-puta. Usled tog prekida navike Kloi je opet postala nepoznata i egzotična, premda se još tog jutra šetala gola po mom stanu a da u meni nije probudila nikakvu drugu želju osim da do kraja

pročitam članak o makroekonomiji u zemljama u razvoju koji sam počeo.

13. Čoveku iz Auto-moto saveza trebalo je nekoliko minuta da pronade kvar na akumulatoru („Bolje ti je da paziš na nivoe, srce!“, doviknuo je Kloi iza haube), i bili smo spremni da produžimo za Vinčester. Ali moja želja je ukazivala na nešto drugo.

„Zamisli da su ti se kola pokvarila na putu a da sam ja taj neznanac u kožnoj odeći koji hoće da te skine i grubo uzme na bankini, zadigavši tvoju nevinu cvetnu suknju i nemilosrdno rukujući tobom.“

„Jesi li siguran?“

„Svim slabinama.“

„Dobro. Eto, daj mi trenutak da usavršim izraz koji predočava da sam nasukana bez akumulatora, ali strašno napaljena.“

14. Dvaput smo vodili ljubav na zadnjem sedištu Kloinog folksvagena, između komada prtljaga i starih papira. Iako dobrodošli, naš iznenadni i nepredvidivi zanos, to što smo se hvatali jedno drugom za odeću i za maštovite scenarije (ja sam za taj sastanak pored puta usvojio škotski naglasak, a ona je glumila da je udata, ali da gleda) bili su podsetnici za to koliko zbunjujuć tok strasti može da bude. Ako želja može da nas spopadne kraj auto-puta, ne znači li to da u nekom kasnijem času možemo da se udaljimo na leđima manje usaglašenih misli i hormona?

15. Kloi i ja smo imali internu šalu koja je primala k znanju zastoje srca, i ublažavala tražnju da svetlost ljubavi gori s postojanošću električne sijalice.

„Nešto nije u redu? Zar ti se danas ne dopadam?“, upitalo bi jedno od nas.

„Dopadaš mi se manje.“

„Stvarno, mnogo manje?“

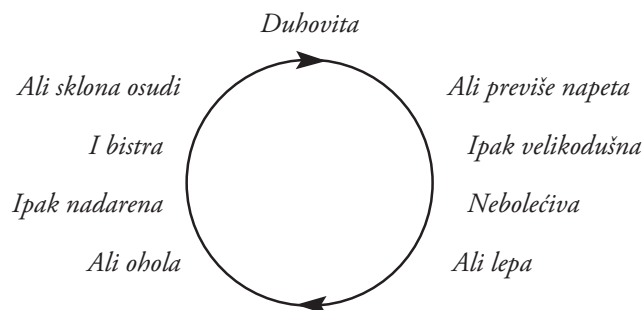
„Ne, ne toliko.“

„Od nula do deset?“

„Danas? Ovaj, verovatno šest i po ili, ne, možda pre šest i tri četvrtine. A kako stoji stvar s tobom prema meni?“

„Bože, rekla bih da je negde oko minus tri, mada je možda bilo oko dvanaest i po ranije jutros kad si...“

16. U jednom drugom kineskom restoranu (Kloi ih je obožavala) shvatio sam da život s drugim ljudima pomalo funkcioniše kao onaj točak na sredini stola na koji su stavljena jela, i koji može da se okreće tako da pred čovekom u jednom trenutku budu škampi, a u sledećem svinjetina. Zar ljubav prema nekome ne prati sličan kružni obrazac, u kojem postoje pravilni obrtaji u skladu sa snagom i prirodom nečijih osećanja? Skloni smo da ostajemo privrženi jednom nepromenljivom pogledu na osećanja, kao da između voljenja i nevoljenja postoji granica koja se može preći samo dvaput, na početku i na kraju veze, pre nego da iz časa u čas može da se ide tamo-amo. Ali u stvarnosti, samo u jednom danu, možda bih obišao svako raspoloživo emotivno jelo na svom unutrašnjem kineskom tanjiru. Možda bih osećao da je Kloi:

17. U svojim nepredvidivim raspoloženjima nisam bio usamljen jer bilo je prilika kada je i Kloi neočekivano pokazivala nastupe nasilnosti ili nezadovoljstva. Raspravljajući jedne noći s prijateljima o nekom filmu, naglo je skrenula u neprijateljski govor o tome kako na druge „neprestano gledam s visine“. Mene je to isprva zbunilo jer ništa nisam ni rekao, ali ubrzo sam naslutio da mi ona to vraća za neku prethodnu uvredu – ili čak da sam postao korisna meta za iskazivanje nezadovoljstva koje Kloi gaji prema nekog drugom. Mnoge naše svađe krasila je neko-rektnost: na Kloi bih se možda razbesneo ne iz površnog razloga što ona vrlo bučno vadi sudove iz mašine dok ja pokušavam da gledam vesti već zato što me grize savest jer se ranije tog dana nisam odazvao na mučan poslovni poziv. Kloi bi sa svoje strane možda namerno dizala mnogo buke u nastojanju da slikovito prikaže ljutnju koju mi tog jutra nije predočila. Zrelost bismo mogli da odredimo kao sposobnost da se svima da ono što zaslužuju onda kad to zaslužuju, da se razdvoje osećanja koja pripadaju jednome i treba da budu ograničena samo na njega od

onih koja smesta treba da se izraze njihovim vinovnicima umesto da se prenose na kasnije i nedužnije pridošlice. Mi neretko nismo bili zreli.

18. Ako filozofi preporučuju da se život živi u skladu s razumom, osuđujući u njegovo ime život kojim rukovodi želja, to je zato što je razum osnova kontinuiteta. Za razliku od romantika, filozofi ne dozvoljavaju da njihovo interesovanje sumanuto prelazi s Kloi na Alis i vraća se na Kloi jer odluke koje su oni doneli podržavaju čvrsti razlozi. U ljubavi će ostati postojani, a njihova osećanja sigurna kao putanja odapete strele.

19. Kao posledica takvog rasuđivanja, filozofi mogu da budu uvereni u čvrst identitet jer to *ko sam ja* u velikoj meri određuje šta ja želim. Ukoliko emotivni čovek jednog dana voli Samantu a narednog Sali, ko je onda on? Ako ja jedne noći odem u krevet u ljubavi prema Kloi, a sutradan ujutru se probudim ravnodušan prema njoj, ko sam onda ja? Ipak, takođe sam se suočavao s neukrotivim problemom pronalaženja čvrstih *razloga* za to da Kloi ili volim ili ne volim. Objektivno nije bilo primamljivih razloga ni za jedno ni za drugo, zbog čega je moja povremena podvojenost prema njoj bila utoliko manje razrešiva. Da je bilo čvrstih, nepobitnih razloga za ljubav ili prezir, postojala bi polazišta na koja možeš da se vratiš. Ali isto kao što razmak između dva prednja zuba nikada nije razlog da se u nekoga zacopaš do ušiju, tako

ni nečija mišljenja o rezervatima divljih životinja nikada nisu pravična osnova za prezir prema toj osobi.

20. Smekšavanje naše podvojenosti bilo je suprotno povlačenju prema stabilnosti i kontinuitetu, koje nas je zadržavalo kad god se javljao poriv da razvijamo sporedne ljubavne zaplete ili skrećemo sa svoje ljubavne priče. Buđeci se iz erotskog sna koji sam proveo u društvu žene koja je bila spoj dva lica koja sam prethodnog dana video na konferenciji o sunčevoj energiji, emotivno sam se premestio čim sam zatekao Kloi pored sebe. Svoje mogućnosti pretvarao sam u opšta mesta, vraćao se ulozi koju mi dodeljuje moj status dečka, klanjao se straobalnoj merodavnosti onoga što već postoji.

21. Bure u okviru para obuzdavale su i uravnoteženije pretpostavke o našoj vezi koje su gajili drugi oko nas. Sećam se ljute svađe koja je izbila jedne subote nekoliko minuta pre nego što je trebalo da se nađemo na kafi s prijateljima. Tada smo oboje smatrali da je ta svađa toliko ozbiljna da smo pretpostavljali da ćemo raskinuti zbog nje. Međutim, te mogućnosti lišio nas je dolazak prijatelja koji nikako nisu mogli da zamisle tako nešto. Na kafi su paru upućivana pitanja koja nisu odavala nikakvo poimanje o mogućnosti raskida i time nam pomogla da izbegnemo raskid. Tuđe prisustvo je ublažavalo naše promene raspoloženja. Kad nismo bili sigurni kuda idemo, mogli smo da se sakrijemo iza utešne analize onih što stoje sa

strane, svesni samo kontinuiteta, ne znajući da u našem zapletu nema ničega nepovredivog.

22. Utehu smo pronalazili i u kovanju planova za budućnost. Svesni da je postojala pretnja da se ljubav okonča isto onako naglo kao što je i počela, sadašnjost smo pokušavali da učvrstimo pozivanjem na zajedničku sudbinu. Sanjarili smo o tome gde ćemo živeti i koliko ćemo dece imati, poistovećivali se s onim izbornim parovima koji vode unučad u šetnju i drže se za ruke u Kensingtonskim vrtovima. Braneći se od propasti ljubavi, uživali smo u tome da do tančina planiramo zajedničku budućnost. Blizu Kentiš Tauna bilo je kuća koje su nam se oboma dopadale i koje smo zajedno sređivali u glavi, upotpunivši ih dvema garsonjericama na vrhu, velikom ugradnom kuhinjom u podrumu s najelegantnijim aparatima i baštom punom cveća i drveća. Premda nismo raspravljali o braku ni na kakav opipljiv način, morali smo da verujemo kako nema razloga zašto srca ne bismo vezali i ugovorom. Kako je moguće voleti nekoga i istovremeno zamišljati kako sređuješ kuću s nekim drugim? Bilo je preko potrebno da razmišljamo kako bi bilo ostariti zajedno i otići u penziju s veštačkim vilicama u neki bungalov na moru.

23. Moja nesklonost da sa Kloi razgovaram o bivšim ljubavnicama poticala je od pridruženog straha od nestalnosti. Bivše ljubavnice bile su podsetnici na to da se za okolnosti za koje sam nekada mislio da su trajne ispostavilo

da nije tako. Kad si u vezi, prisutna je beskrajna surovost u predstavi nečije ravnodušnosti prema starim ljubavima. Jedne večeri, u knjižari galerije *Hejvord*, ugledao sam svoju bivšu devojkicu, kako prelistava Đakometijevu biografiju u naspramnom kraju prostorije. Kloi je bila nekoliko koraka od mene i tražila razglednice da ih pošalje prijateljima. Lako sam mogao da odem da se javim. Na kraju krajeva, već sam upoznao nekoliko Kloinih bivših ljubavnika, od kojih se s jednim ili dvojicom redovno viđala. Ali moja nelagodnost bila je previše duboka: žena je u meni, a samim tim i jednako važno i u Kloi, probudila nestalnost s kojom nisam imao hrabrosti da se suočim.

24. Ima nečega strašnog u predstavi da ćeš zbog nekoga za koga bi danas žrtvovao sve, za nekoliko meseci možda morati da prelaziš na drugu stranu ulice ili u drugu knjižaru. Ako je moja ljubav prema Kloi u tom trenutku činila suštinu mog *ja*, onda će konačni kraj moje ljubavi prema njoj predstavljati smrt dela mene.

25. Ako smo uprkos svemu tome Kloi i ja i dalje verovali da se volimo, bilo je to možda zato što je privrženost odnosila ogromnu prevagu nad dosadom i ravnodušnošću. Pa ipak, stalno smo bili svesni da je to što smo odlučili da zovemo ljubavlju možda skraćena za daleko složeniju i, najzad, manje prijatnu stvarnost.

16.

Strah od sreće

1. Jedna od najvećih mana ljubavi jeste to što ona može, makar izvesno vreme, da nas ozbiljno usreći.

2. Kloi i ja smo rešili da u poslednjoj sedmici avgusta otputujemo u Španiju – putovanje (kao i ljubav) bilo je pokušaj da se za snom uđe u javu. U Londonu smo čitali brošure *Utopija travela*, agencije specijalizovane za iznajmljivanje nekretnina u Španiji, i odlučili se za jednu preuređenu seosku kuću u selu Aras de Alpuente, u planinama iza Valensije. Kuća je u stvarnosti izgledala bolje nego na fotografijama. Sobe su bile jednostavno ali udobno nameštene, kupatilo je radilo, bila je tu terasa u hladu lišća vinove loze, kao i obližnje jezero za kupanje i farmer u susedstvu koji je držao kozu i dočekao nas s maslinovim uljem i sirom.

3. Iznajmili smo kola na aerodromu i popeli se uskim planinskim drumovima. Stigli smo kasno popodne i odmah

otišli da se kupamo, uskočivši u bistru plavu vodu, a onda se osušili na suncu. Zatim smo se vratili u kuću i seli na terasu s bocom vina i maslinama da gledamo kako sunce zalazi za brda.

„Zar nije divno?“, lirski sam primetio.

„Zar nije?“, ponovila je Kloi.

„Ali da li je?“, našalio sam se.

„Pssst, upropastićeš prizor.“

„Ne, ozbiljno, stvarno je divno. Nisam mogao ni da zamislim da postoji ovakvo mesto. Izgleda tako odsečeno od svega, kao raj koji niko nije uspeo da uništi.“

„Ovde bih mogla da provedem ostatak života“, uzdahnula je Kloi.

„Ja isto.“

„Mogli bismo zajedno da živimo ovde; vodila bih računa o kozama, a ti bi se bavio maslinama, pisali bismo knjige, slikali i pr...“

„Jesi li dobro?“, upitao sam, videvši kako se Kloi iznenada trgnula od bola.

„Da, sad jesam. Ne znam šta se dogodilo. Samo me je jezivo zbolela glava, kao da je strašno zadamarala ili nešto slično. Verovatno nije ništa. O, ne, sranje, evo ga opet.“

„Daj da pipnem.“

„Ništa nećeš moći da napipaš, unutra je.“

„Znam, ali saživeću se s tobom.“

„Bože, bolje da legnem. Sigurno je samo od puta, ili visine, ili čega god već. Bolje da uđem. Ostani ovde, biću ja dobro.“

4. Kloini bolovi nisu prestajali. Popila je aspirin i otišla u krevet, ali nije mogla da spava. Ne znajući koliko ozbiljno

da shvatim njene muke, ali zabrinut da njena prirodna sklonost da sve ublažava znači da je verovatno prilično ozbiljno, odlučio sam da odem po lekara. Farmer i njegova žena bili su u svojoj kući i večerali kad sam im pokucao i pitao ih na isprekidanom španskom gde se može naći najbliži lekar. Rekli su mi da živi u Vilaru del Arzobispo, selu dvadesetak kilometara odatle.

5. Doktor Savedra bio je izuzetno dostojanstven za seoskog lekara. Bio je u belom lanenom odelu, proveo je jedan semestar na Kraljevskom koledžu u Londonu pedesetih, bio je obožavalac engleske pozorišne tradicije, i kao da se oduševio što će poći sa mnom nazad da pomogne jednoj devi koja se razbolela tako rano u svojoj poseti Španiji. Kad smo se vratili u Aras de Alpuente, Kloi nije bila u boljem stanju. Ostavio sam lekara nasamo s njom i napeto čekao u susednoj sobi. Deset minuta kasnije, doktor se pojavio.

„Nema razloga za brigu.“

„Biće dobro?“

„Da, prijatelju, biće dobro ujutru.“

„Šta joj je bilo?“

„Ništa posebno, malo stomak, malo glava, sve vrlo uobičajeno među ljudima na odmoru. Dao sam joj pilule. Samo mala anhedonija u glavi.“

6. Doktor Savedra je utvrdio da je posredi slučaj *anhedonije*, bolesti koju Britanski lekarski savez opisuje kao reakciju izrazito blisku visinskoj bolesti, koja je posledica

naglog straha koji izaziva pretnja sreće. Bila je to uobičajena bolest među turistima u toj oblasti Španije, suočenim u tom idiličnom okruženju s naprasnim shvatanjem da im je ovozemaljska sreća možda nadohvat ruke, i otuda plen žestoke psihološke reakcije čiji je cilj da osujeti tako zastrašujuću mogućnost.

7. Budući da je tako zastrašujuće i uznemirujuće prihvatiti sreću, Kloi i ja smo, donekle nesvesno, *hedoniju* uvek bili skloni da nalazimo u sećanju ili u iščekivanju. Iako je naš izričiti cilj bio da nađemo sreću, njega je pratilo i implicitno uverenje da će se ona ostvariti negde u veoma dalekoj budućnosti – uverenje koje je osporilo blaženstvo koje smo našli u Aras de Alpuenteu i, u manjoj meri, u međusobnom zagrljaju.

8. Zašto smo živeli tako? Možda zato što bi uživanje u sadašnjosti značilo da se upuštamo u nesavršenu ili opasno prolaznu stvarnost umesto da se krijemo iza prijatne vere u zagrobni život. Živeti u *složenom budućem vremenu* podrazumevalo je održavanje idealnog života u suprotnosti sa sadašnjošću, života koji će nas uvek spasavati od potrebe da se posvetimo svom položaju. Bio je to obrazac srodan onom koji se nalazi u određenim religijama, u kojem je život na zemlji samo uvod u večno i daleko ugodnije bivstvovanje u raju. Naš stav prema praznicima, zabavama, radu i možda ljubavi imao je u sebi nešto besmrtno, kao da ćemo na ovoj zemlji biti taman toliko da ne moramo da padnemo tako nisko da pomislimo kako

su te prilike ograničenog broja – i otuda budemo prisiljeni da iz njih izvlačimo pravu vrednost.

9. Ako se Kloi sada razbolela, nije li to možda bilo zato što je sadašnjost sustizala njeno nezadovoljstvo? Sadašnjosti je, na časak, prestalo da nedostaje išta što budućnost može da nosi. Ali zar nisam za tu bolest bio kriv koliko i Kloi? Zar nije bilo mnogo trenutaka kad su zadovoljstva sadašnjosti bila grubo prenebregnuta u ime budućnosti, ljubavnih priča u kojima sam se, gotovo neprimetno, uzdržavao od toga da volim do kraja, tešeći se onom besmrtnom mišlju da će biti drugih ljubavnih veza u kojima ću jednog dana pokušavati da uživam s bezbrižnošću muškaraca u časopisima, budućih ljubavi koje će iskupiti moje bedne pokušaje da opštim s drugim koga je istorija postavila da se vrti na zemlji otprilike u isto vreme kad i ja?

10. Budućnost krije neka zadovoljstva i sigurnost prošlosti. Sećao sam se da mi je kao detetu svaki raspust postajao savršen tek kad bih se vratio kući jer onda bi uznemirenost sadašnjosti ustupila mesto čvrstim uspomenama. Čitavih godina u detinjstvu radovao sam se zimskim raspustima, kad je porodica uzimala dvonedeljni odmor i odlazila na skijanje u Alpima. Ali kad bih se konačno našao na vrhu neke padine, gledajući borovima prekrivene doline i nežno plavo nebo iznad sebe, obuzimala me je sveprožimajuća, egzistencijalna teskoba koja bi zatim isparila iz sećanja na događaj, sećanja koje bi bilo sastavljeno isključivo od objektivnih uslova (vrh planine, nežno plavo

nebo) i otud bilo lišeno svega zbog čega je konkretni trenutak predstavljao iskušenje. Sadašnjost je bila neprijatna ne zato što mi je možda curio nos, ili što sam bio žedan, ili što sam zaboravio šal već zbog moje nespremnosti da prihvatim da ću najzad proživeti mogućnost koja je čitave godine prebivala u udobnim naborima budućnosti. Međutim, čim bih dospeo do podnožja padine, osvrnuo bih se na planinu i proglasio da je spust bio savršen. I tako je tekao skijaški odmor (kao i veći deo mog života uopšte): ujutru iščekivanje i uznemirenost u sadašnjosti, a uveče prijatne uspomene.

11. Takav paradoks bio je dugo prisutan i u mojoj vezi s Kloi: čitavog dana radovao bih se obroku s njom i s njega bih poneo najbolje utiske, ali sam se suočio sa sadašnjošću koja nikada nije bila sasvim jednaka ni njenom iščekivanju ni sećanju na nju. Upravo jedne večeri nedugo pre nego što smo otišli za Španiju, na plovećoj kućici Vila Nota s Kloi i drugim prijateljima, sam, jer je sve bilo tako savršeno, postao neizbežno svestan svojih dugotrajnih sumnji prema sadašnjem trenutku. Sadašnjost je uglavnom previše manjkava da bi nas podsećala kako je u nama bolest življenja u *sadašnjem nes(a)vršenom vremenu*, i da nema nikakve veze sa spoljašnjim svetom. Ali te večeri u Čelziju jednostavno nisam mogao da pronađem nikakvu manu i otud sam morao da shvatim kako se problem krije u meni: hrana je izvrsna, prijatelji su tu, Kloi izgleda predivno, dok sedi pored mene i drži me za ruku. Pa ipak, nešto nije u redu, činjenica da jedva čekam da događaj sklizne u istoriju.

12. Nesposobnost da se živi u sadašnjosti leži u strahu od napuštanja zaštićenog položaja iščekivanja ili sećanja, i stoga od priznavanja da je to jedini život koji će neko ikada (ako se izuzme božanska intervencija) živeti. Ako se na posvećivanje gleda kao na grupu jaja, onda posvećenje sadašnjosti nosi opasnost od stavljanja svih jaja u korpu sadašnjosti umesto da ih raspodelimo između korpi prošlosti i budućnosti. A da prebacim analogiju na ljubav, konačno prihvatiti da sam srećan sa Kloi značilo bi prihvatanje da su, uprkos opasnosti, sva moja jaja nepokolebljivo u njenoj korpi.

13. Kakve god pilule da joj je lekar dao, Kloi je sutradan ujutru izgledala kao da je potpuno izlečena. Spremili smo hranu za izlet i vratili se na jezero, gde smo se čitavog dana kupali i čitali pokraj vode. U Španiji smo proveli deset dana, i verujem (onoliko koliko može da se veruje pamćenju) da smo se prvi put oboje izložili opasnosti da te dane živimo u sadašnjosti. Živeti u tom vremenu nije uvek značilo blaženstvo. Nemiri koje proizvodi nestalna ljubavna sreća redovno su se rasplamsavali u raspravu. Sećam se jedne žučne svađe u selu Fuentespino de Moja, gde smo svratili na ručak. Počela je šalom o jednoj staroj devojci, i izrasla u slutnju u Kloinoj glavi da ja više nisam zaljubljen u nju. Ništa nije moglo biti dalje od istine, a ipak sam takvu slutnju uzeo kao projekciju Kloinih sopstvenih oslabljenih osećanja prema meni, za šta sam je i optužio. Dok se svađanje, durenje i mirenje privelo kraju, bila je sredina popodneva, i oboje smo ostali da se pitamo čemu

sve one suze i vika. Bilo je i drugih prepirki. Sećam se jedne blizu sela Losa del Obispo o tome jesmo li dosadili jedno drugome, i druge u blizini Sot de Čere, koja je izbila kad sam Kloi optužio kako ne ume da čita kartu, da bi ona na optužbu uzvratila okrivivši me za „drumski fašizam“.

14. Razlozi iza takvih prepirki nikada nisu bili površinski: kakvi god bili Kloini nedostaci s *Mišlenovim vodičem*, ili moja netrpeljivost prema vožnji u velikim krugovima kroz špansku prirodu, tu su u pitanju bile mnogo dublje strepnje. Snaga optužbi koje smo iznosili, njihova čista neverovatnost, pokazivala je da se ne svađamo zato što se međusobno ne podnosimo već zato što se previše volimo – ili, da se izložim opasnosti da unesem pometnju, zato što ne možemo da podnesemo koliko se volimo. Naše optužbe bile su nabijene zamršenim podtekstom: *Ne podnosim te zato što te volim*. To se svodilo na jedan suštinski prigovor: *Ne podnosim što nemam izbora osim da rizikujem da te ovako volim*. Zadovoljstva uzdanja u nekoga blede u poređenju s parališućim strahovima koje takvo uzdanje podrazumeva. Naše povremeno žestoke i donekle neobjašnjive rasprave za vreme putovanja kroz Valensiju bile su samo neophodno davanje oduška napetosti koja je poticala od shvatanja da smo oboje stavili sva jaja u korpu onog drugog – i da smo bespomoćni u pogledu stremljenja ka zdravijem upravljanju domaćinstvom. Naše prepirke su se katkad bezmalo odlikovale teatralnošću; javljali su se radost i zanos dok smo se mi bavili uništavanjem police za knjige, razbijanjem zemljanog posuđa, ili lupanjem vrata: „Lepo je što mogu da osetim

da mogu ovako da te prezirem“, kazala mi je jednom prilikom Kloi. „Teši me što ti to možeš da podneseš, što mogu da ti kažem da se nosiš i što ćeš me ti nečim gađati, ali nećeš hteti da odeš.“ Trebalo nam je da vičemo jedno na drugo i zato da bismo videli možemo li da istrpimo viku onog drugog. Želeli smo da proverimo sposobnost onog drugog za preživljavanje: tek ako uzalud pokušamo da uništimo jedno drugo, znaćemo da smo bezbedni.

15. Sreću je najlakše prihvatiti kad je donosi nešto čime možeš da upravljaš, nešto što si postigao posle mnogo truda i razboritosti. Ali sreća do koje sam ja stigao sa Kloi nije bila posledica nikakvog ličnog dostignuća niti pregnuća. Bila je naprosto ishod toga što sam, čudom božanske intervencije, pronašao nekoga čije mi je društvo bilo dragocenije od bilo čijeg drugog na svetu. Takva sreća bila je opasna upravo zato što joj je nedostajala samodovoljna trajnost. Da sam nakon više meseci postojanog rada proizveo naučnu formulu koja je potresla svet molekularne biologije, ne bi me grizla savest da prihvatim sreću koja proizlazi iz takvog otkrića. Teškoća prihvatanja sreće koju predstavlja Kloi poticala je od mog odsustva u uzročnom toku koji je doveo do nje, i otud mog nedostatka kontrole nad tim činiocem koji mi unosi sreću u život. Činilo se da su to uredili bogovi, i shodno tome bilo je praćeno svim onim primitivnim strahom od božanske odmazde.

16. „Sva čovekova nesreća potiče od njegove nesposobnosti da ostane sam u svojoj sobi“, rekao je Paskal, zagovarajući

potrebu da čovek izgradi sopstvena sredstva protiv onesposobljavajuće zavisnosti od društvene sfere. Ali kako je moguće ostvariti to u ljubavi? Prust pripoveda priču o Muhamedu II, koji je, osetivši kako se zaljubljuje u jednu od svojih suprugica u haremu, ženu smesta ubio jer nije želeo da živi u duhovnom robovanju drugom. Uostalom, odavno sam odustao od nade da ću ostvariti samodovoljnost. Izašao sam iz svoje sobe i počeo da volim nekoga drugog – izlažući se tako opasnosti nerazdvojivoj od uteeljivanja života oko drugog ljudsko biće.

17. Uznemirenost u ljubavi prema Kloi bila je delom uznemirenost zbog položaja gde uzrok moje sreće može tako lako da nestane, gde ona naprasno može da izgubi interesovanje, da umre ili venča se s nekim drugim. Na vrhuncu ljubavi javilo se iskušenje da se veza okonča pre vremena, kako bismo ili Kloi ili ja mogli da odigramo ulogu dželata, umesto da čekamo da vezu prekine drugi partner, navika ili preterano poznavanje. Ponekad nas je spopadao nagon (koji se ispoljavao u našim raspravama ni o čemu) da našu ljubavnu vezu ubijemo pre nego što stigne do svog prirodnog kraja, a ubistvo ne bismo počinili iz mržnje već iz viška ljubavi – tačnije, iz straha koji višak ljubavi može da donese. Ljubavnici mogu da ubiju svoju ljubavnu priču samo zato što nisu u stanju da istrpe tu neizvesnost, taj rizik koji je njihov ogled o sreći iznedrio.

18. Nad svakom ljubavnom pričom visi misao, strašna koliko i nedokučiva, o tome kako će se ona završiti. To

je kao kad, u punom zdravlju i snazi, pokušavamo da zamislimo sopstvenu smrt, a jedina razlika između kraja ljubavi i kraja života ogleda se u tome što nam se barem u potonjem dozvoljava utešna misao da *posle* smrti ništa nećemo osećati. Za ljubavnika nema takve utehe jer on zna da kraj veze neće obavezno biti i kraj ljubavi, a skoro izvesno ne kraj života.

17.

Grčenja

1. Iako su pitanja stvarnosti i neistinitosti u ovoj oblasti ozloglašena po opiranju ispitivanju i sistematskoj analizi, nakon našeg povratka iz Španije počeo sam da slutim – a da nisam sasvim mogao da se suočim s dokazima – da je Kloi počela da glumi sve ili neke svoje orgazme.

2. Njeno uobičajeno ponašanje zamenila je preterana delatnost po svoj prilici osmišljena da mi skrene pažnju s njenog nedostatka uključenosti u radnju. Promenu nije pratio nikakav očigledan znak nezainteresovanosti. Štaviše, vođenje ljubavi kao celina postalo je vatrenije. Nije se samo upražnjavalo češće, upražnjavalo se u raznim pozama i u različito vreme u toku dana, bilo je burnije, bilo je vrisaka, čak i plakanja, pokreta bližih besu nego nežnosti koja se obično povezuje s činom.

3. Ono što je trebalo da kažem Kloi naposljetku sam podelio s jednim sjajnim prijateljem.

„Ne znam šta se događa, Vile, ali seks jednostavno nije ono što je nekada bio.“

„Ne brini, to ide u fazama, ne možeš očekivati da svaki put bude vatromet. To ne očekujem čak ni ja.“

„Samo imam osećaj da nešto drugo nije u redu, ne znam šta, ali u mesecima otkako smo se vratili iz Španije, štošta primećujem. I to ne samo u spavaćoj sobi, to je samo svojevrsan simptom. Mislim na sve.“

„Kao?“

„Eto, ništa što bih mogao tačno da odredim. Dobro, evo nečega čega se sećam. Ona voli drugačije žitarice nego ja, ali kako provodim mnogo vremena kod nje, obično kupuje one koje ja volim kako bismo mogli zajedno da doručujemo. Onda je prošle sedmice naprasno prestala da ih kupuje, kaže da su preskupe. Ne pokušavam da izvedem nikakve zaključke, samo primećujem.“

4. Vil i ja smo stajali u prijemnom delu naše kancelarije. U toku je bila koktel zabava u čast dvadesetog rođendana preduzeća. Poveo sam i Kloi, za koju je to bila prva prilika da vidi moj radni prostor.

„Zašto Vil ima toliko više narudžbina od tebe?“, upitala je Kloi Vila i mene nakon što je obišla izložene predmete.

„Ti odgovori na to, Vile.“

„Zato što se pravi geniji uvek pate da bi njihov rad bio prihvaćen“, odgovorio je Vil, preterivanjem poništivši to što je moglo da bude kompliment.

„Tvoje konstrukcije su genijalne“, rekla mu je Kloi, „nikada nisam videla ništa tako maštovito, naročito za kancelarijske projekte. Upotreba materijala je naprosto

neverovatna, i to kako si tako dobro uspeo da spojiš ciglu i metal. Zar ne bi i ti mogao da radiš tako nešto?“, upitala me je Kloi.

„Ja razrađujem gomilu zamisli, ali moj stil je veoma drugačiji, i radim s drugim materijalima.“

„E pa, mislim da je Vilov rad sjajan, zapravo neverovatan. Mnogo mi je drago što sam došla da ga vidim.“

„Kloi, baš lepo od tebe što to kažeš“, odvratio je Vil.

„Pod velikim sam utiskom, tvoj rad je upravo ono što me zanima i mislim da je velika šteta što više arhitekata ne radi to što ti pokušavaš da uradiš. Pretpostavljam da nije lako.“

„Nije tako lako, ali oduvek su me učili da biram ono što volim. Pravim kuće zahvaljujući kojima se osećam iskreno, a onda ljudi koji žive u njima na kraju iz njih upijaju svojevrsnu energiju.“

„Mislim da razumem šta hoćeš da kažeš.“

„Bolje bi to videla da smo u Kaliforniji. Radio sam na jednom projektu u Montereju i tamo bi istinski stekla predstavu o tome šta može da se uradi korišćenjem različitih vrsta kamena kao i malo čelika i aluminijuma, i raditi s predelom umesto *protiv* njega.“

5. Deo je lepog vaspitanja ne preispitivati merila odgovorna za izmamljivanje tuđe ljubavi. San je da čovek uopšte nije voljen zbog merila već pre *zbog onoga* što jeste, ontološki status koji prevazilazi i svojstva i obeležja. Iz položaja unutar ljubavi, kao i unutar bogatstva, načine sticanja i održavanja privrženosti ili vlasništva okružuje izvestan tabu. Samo oskudica, ljubavi ili novca, navodi čoveka da

preispituje sistem – možda upravo zato ljubavnici nisu veliki revolucionari.

6. Jednog dana, mimoišavši se s nekom nesrećnom ženom na ulici, Kloi me je upitala: „Da li bi me voleo da na licu imam ogroman beleg kao ona?“ Žudnja je da odgovor bude potvrđan – odgovor koji će ljubav postaviti iznad svetovnih površina tela ili, tačnije, svojih surovih nepromenljivih. *Voleću te ne samo zbog tvoje oštroumnosti, nadarenosti i lepote već zbog toga što jesi, bez obaveza. Volim te zbog toga što jesi duboko u duši, ne zbog boje tvojih očiju ili dužine tvojih nogu ili debljine tvoje čekovne knjižice.* Žudnja je da nam se ljubavnik divi kad smo lišeni naših spoljašnjih vrednosti, ceneći suštinu našeg bića bez dostignuća, spreman da ponovi onu bezuslovnu ljubav za koju se kaže da postoji između roditelja i deteta. Pravo *ja* jeste ono što čovek može slobodno da odluči da bude, a ako nam se na čelu pojavi beleg ili se smežuramo od starosti ili bankrotiramo zbog recesije, onda nam se mora oprostiti za nesreće koje su oštetile samo ono što je naša površina. A čak i ako smo lepi i bogati, onda ne želimo da budemo voljeni zbog toga, jer to nas može izneveriti, a s tim i ljubav. Draže bi mi bilo da mi daš kompliment za mozak nego za lice, ali ako moraš, onda bih više voleo da mi komentarišeš osmeh (kojim upravljam pokretom i mišićima) nego nos (nepokretan i utemeljen na tkivu). Želja je da budem voljen čak i ako izgubim sve: ne ostavljajući ništa osim „sebe“, tog tajanstvenog „sebe“ koje se shvata kao *ja* na svom najslabijem, najranjivijem mestu. *Voliš li me toliko da s tobom mogu da budem slab?* Svi vole snagu,

ali *Voliš li me zbog moje slabosti?* To je pravi ispit. *Voliš li me lišenog svega što bi moglo da se izgubi, samo zbog onoga što ću imati zauvek?*

7. Te večeri, u toj arhitektonskoj kancelariji, prvi put sam počeo da slutim kako mi Kloi izmiče, kako gubi divljenje prema mom radu i počinje da preispituje moju vrednost u odnosu na druge muškarce. Pošto sam bio umoran, a Kloi i Vil nisu, ja sam otišao kući a oni su odlučili da odu u Vest End na piće. Kloi mi je kazala kako će se javiti čim stigne kući, ali u jedanaest sati rešio sam da ja zovem nju. Javila se sekretarica, kao i kad sam ponovo zvao u pola tri tog jutra. Imao sam želju da svoje strepnje ispovedim sekretarici, ali činilo mi se da bih ih izricanjem približio postojanju, uvlačeći sumnju u oblast optužbi i protivoptužbi. Možda nije ništa – ili je makar sve: draže mi je bilo da je zamišljam u kakvoj nesreći nego da je s Vilom pobešla s nastave. U četiri ujutru zvao sam policiju i pitao ih najodgovornijim tonom koji može da ima neko ko se napio od votke da li su videli kakav dokaz, možda unakaženo telo ili slupani folksvagen, mog anđela u kratkoj zelenoj suknji i crnoj jakni, poslednji put viđenog u kancelariji blizu centra *Barbikan*. Ne, gospodine, nije primećeno ništa slično, da li vam je ona rod ili samo prijateljica? Mogu li da sačekam do jutra, pa da onda opet pozovem stanicu?

8. „*Problemi mogu da nastanu samim razmišljanjem o njima*“, rekla mi je Kloi. Iz straha od onoga što bih mogao da otkrijem, nisam se usuđivao da razmišljam. Sloboda da

razmišljam podrazumeva hrabrost da nabasamo na zle duhove u sebi. Ali uplašen um ne može da luta i ja sam ostao privezan za svoju paranoju, krt kao staklo. Biskup Berkli i kasnije Kloi rekli su da se, ako čovek zažmuri, za spoljašnji svet može reći da nije ništa stvarniji od sna, i sad je više nego ikada ta moć privida počela da izgleda utešno, poriv da se ne pogleda istini u lice, poriv da, ako čovek samo ne razmišlja, neka neprijatna istina možda ne postoji.

9. Osećajući se upletenim u njeno odsustvo, obuzet grižom savesti zbog svojih sumnji, i ljut na sopstvenu grižu savesti, sutradan u deset sati, kad sam se našao sa Kloi, pravio sam se da ništa nisam primetio. Pa ipak, ona mora da je bila kriva – jer zašto bi inače išla u obližnji supermarket da svojoj kuhinji doda one nedostajuće žitarice za doručak kako bi napunila veltsmercov želudac? Optužila je sebe ne ravnodušnošću već osećajem dužnosti, velikom kutijom zlatne mešavine tri vrste žitarica i mekinja upadljivo stavljenom na prozorsku dasku.

„Zar nešto nije u redu s njima? Zar to nisu one koje voliš?“, upitala je Kloi, gledajući me kako se saplicem o zalogaje.

10. Rekla je da je prespavala kod svoje drugarice Pole. Vil i ona su ćaskali do kasno u nekom baru u Sohou, a kako je malčice popila, činilo joj se lakše da svrati u Blumzberi nego da putuje nazad kući na Ajlington. Htela je da mi se javi, ali sigurno bi me probudila. Rekao sam da hoću

rano da odem na spavanje, pa zar nije tako bilo najbolje? Zašto slažem tu facu? Želim li još mleka uz te tri žitarice?

11. Epistemički* zakržljale prikaze stvarnosti prati izvestan poriv – poriv da se u njih poveruje ako su prijatni. Poput pogleda na svet optimističke budale, Kloina verzija njene večeri bila je poželjno verovatna, kao kada puna tople vode u kojoj zauvek želim da sedim. *Ako ona veruje u to, zašto ne bih i ja? Ako je za nju ovo jednostavno, zašto bi za mene bilo toliko zamršeno?* Želeo sam da slepo poverujem u njenu priču kako je prenoćila kod Pole u Blumzberiju jer sam u tom slučaju mogao da odagnam svoj alternativni kraj (drugi krevet, drugi muškarac, nelažirano zadovoljstvo). Nalik glasaču kome slatko obećanje kakvog političara izmami suzu, bio sam privučen sposobnošću obmane da se obraća mojoj najdubljoj emotivnoj žudnji.

12. Prema tome, kako je ona prespavala kod Pole, kupila žitarice i sve je bilo oprošteno, osetio sam navalu samopouzdanja i olakšanja, poput čoveka koji se budi iz noćne more. Ustao sam od stola i zagrlio debeli beli pullover voljene, milujući je kroz vunu po ramenima, pa se sagnuo da je poljubim u vrat, grickajući joj uvo, osećajući poznati miris njene kože i kako joj se kosa češe o moje lice. „*Nemoj sad*“, reče anđeo. Ali, u neverici, obuzet poznatim mirisom njene kože i češanjem njene kose o njegovo lice,

* Epistemički – koji se odnosi na znanje ili saznavanje. (Prim. prev.)

Kupidon je nastavio da skuplja usne i privija ih na njenu put. „*Već sam ti rekla, nemoj sad!*“, ponovi anđeo, tako da ga čak i on čuje.

13. Obrazac tog poljupca uobličio se u njihovoj prvoj zajedničkoj noći. Ona mu je stavila glavu uz glavu, a on je, opčinjen tim mekim stecištem uma i tela, krenuo usnama po krivulji njenog vrata. Ona je na to uzdrhtala i osmehnula se, igrala se njegovom rukom i zatvorila oči. To je postalo njihov običaj, zaštitni znak njihovog prisnog jezika. *Nemoj sad*. Prezir je skriveni tekst u ljubavnom pismu, i temelje deli sa svojom suprotnošću. Žena koju zavede to kako je partner ljubi po vratu, okreće stranice knjige ili priča vic gleda kako se razdraženost skuplja baš u tim tačkama. To je kao da je kraj ljubavi već obuhvaćen njenim početkom, da sastojke propasti ljubavi jezivo nagoveštavaju sastojci njenog nastanka.

14. *Već sam ti rekla, nemoj sad*. Postoje slučajevi vičnih lekara, stručnjaka za otkrivanje prvih znakova raka kod svojih pacijenata, koji će nekako zanemarivati rast tumora velikih kao fudbalske lopte u sopstvenom telu. Postoje primeri ljudi koji su u većini životnih okolnosti bistri i razumni, ali koji ne mogu da prihvate da im je jedno dete umrlo ili da su ih ostavili žena ili muž – i koji će nastaviti da veruju kako im je dete naprosto nestalo ili kako će njihov bračni drug napustiti svoj novi brak zarad starog. Nasukani ljubavnik ne može da prihvati dokaze brodoloma, pa se i dalje ponaša kao da se ništa nije promenilo, u

uzaludnoj nadi da će, njegovim neobaziranjem na presudu pogubljenja, smrt nekako biti izbegnuta. Znaci smrti su bili svuda i samo su čekali da ih pročitam – da me nije pogodila nepismenost izazvana bolom.

15. Žrtva smrti ljubavi postaje nesposobna da pronađe originalne pristupe za oživljavanje leša. Baš onda kad je stvar još mogla da se spase oštroomnošću, uplašen i *otud neoriginalan*, postao sam bolećiv. Osećajući kako se Kloj povlači, probao sam da je povučem nazad slepim ponavljanjem elemenata koji su nas zacementirali u prošlosti. Nastavio sam s poljupcem i, u sedmicama koje su usledile, tražio da se vraćamo u bioskope i restorane u kojima smo proveli prijatne večeri, vraćao se na šale na koje smo se zajedno smejali, ponovo usvajao položaje koje su naša tela nekada zauzimala.

16. Utehu sam tražio u bliskosti našeg kućnog jezika, koji se koristio da ublaži predašnje sukobe, šale osmišljene da uvaži i time učini bezazlenim privremena kolebanja ljubavi.

„Da li danas nešto nije u redu?“, upitao sam jednog jutra kad je Venera izgledala gotovo isto toliko bleđa i tužna kao ja.

„Danas?“

„Da, danas. Nešto nije u redu?“

„Ne, zašto? Ima li razloga da ne bude?“

„Ne bih rekao.“

„Zašto me onda pitaš?“

„Ne znam. Zato što izgledaš malčice nesrećno.“

„Izvini što sam ljudsko biće.“

„Samo pokušavam da pomognem. Od nula do deset danas, šta bi mi dala?“

„Stvarno ne znam.“

„Zašto?“

„Umorna sam.“

„Samo mi reci.“

„Ne mogu.“

„Daj, od nula do deset. Šest? Tri? Minus dvanaest? Plus dvadeset?“

„Ne znam.“

„Pogađaj.“

„Ne znam, pobogu, ostavi me na miru, dođavola!“

17. Kućni jezik se raspao, postao je nepoznat Kloj ili, tačnije, ona se pravila da ga je zaboravila da ne bi priznala da me odbija. Odbijala je da saučestvuje u jeziku, glumila je stranca, počela je da me čita i preko volje i pronalazila greške. Nisam mogao da shvatim kako je nešto što govorim a što se u prošlosti pokazivalo kao tako privlačno odjednom postalo toliko razdražljivo. Nisam razumeo zašto me ona, budući da se nisam promenio, sad optužuje da sam uvredljiv na sto različitih načina. U panici, upustio sam se u pokušaj da se vratim u zlatno doba, pitajući se: „Šta sam radio tada što možda ne radim sada?“ Postao sam očajnički prilagođen jednom minulom ja koje je bilo predmet ljubavi. Nisam shvatao da se upravo to prošlo *ja* sada pokazuje kao tako razdražljivo, i da stoga ne radim ništa drugo osim što ubrzavam tok ka rasturanju.

18. Postao sam razdražljiv, *neko kome više nije stalo do uzajamnosti*. Kupovao sam joj knjige, nosio joj sakoe na hemijsko čišćenje, plaćao večere, predložio da za Božić otputujemo u Pariz da proslavimo godišnjicu. Ali posledica voljenja nasuprot svim dokazima može da bude samo poniženje. Ona je mogla da se duri na mene, da više na mene, da ne obraća pažnju na mene, da me zadirkuje, obmanjuje, udara, šutira, a ja i dalje neću reagovati – i tako sam postao odvratn.

19. Na kraju jednog obroka koji sam spremao dva sata (i koji je najvećim delom zauzela neobična prepirka povodom istorije Balkana nakon što je Kloi, začudo, počela da brani srpski nacionalizam), uzeo sam Kloi za ruku i rekao joj: „Samo sam hteo da kažem, i znam da to zvuči bolećivo, da mi je, ma koliko se svađali i sve ostalo, i dalje zaista stalo do tebe i da želim da ovo između nas bude kako treba. Znaš da mi značiš sve na svetu.“

Kloi, koja je oduvek više čitala psihoanalizu nego književnost, podozrivo me je pogledala i odgovorila: „Slušaj, lepo od tebe što to kažeš, ali to me zabrinjava; moraš da prestaneš da me ovako pretvaraš u svoj ego ideal.“

20. Sve se svelo na tragikomičan scenario: s jedne strane, muškarac određuje ženu kao anđela, a s druge, anđeo određuje ljubav kao nešto bezmalo bolesno.

18.

Ljubavni terorizam

1. *Zašto me ne voliš?* jednako je nemoguće pitanje (mada daleko manje prijatno) kao pitati *Zašto me voliš?* U oba slučaja, sukobljavamo se sa svojim nedostatkom svesne kontrole u ustrojstvu ljubavi, činjenicom da nam je ljubav data na dar iz razloga koje nikada u celosti niti određujemo niti zaslužujemo. Da bismo pitali tako nešto, primorani smo da na jednu stranu skrenemo prema potpunoj uobraženosti, a na drugu ka potpunoj poniznosti: Čime sam zaslužio ljubav?, pita skrušeni ljubavnik; nije moguće da sam išta uradio. Čime sam zaslužio da mi se ljubav uskrati?, prigovara onaj iznevereni, uobraženo polažući pravo na poklon koji nikad nikome ne pripada. Na oba pitanja, onaj što deli ljubav može samo da odgovori: *Zato što si to što jesi* – odgovor koji voljeno biće ostavlja opasno i nepredvidivo rastrzano između uzvišenosti i utučenosti.

2. Ljubav može da se rodi na prvi pogled, ali ne umire istom brzinom. Kloi je sigurno strahovala da bi razgovor

ili čak odlazak bio prenatrpan, da se možda odlučuje za život koji ne nudi nikakvu povoljniju mogućnost. Otud je to bilo sporo razdvajanje, gde se zdanje osećanja postepeno odvaljivalo od voljenog bića. Bila je prisutna griža savesti zbog preostalog osećaja odgovornosti prema nekad cenjenom predmetu.

3. Kad je svaka odluka teška, ne donosi se nikakva odluka. Kloi je vrdala, a ja sam joj se pridružio (jer kako bi ikakva odluka mogla da bude prijatna za mene?). I dalje smo se viđali i spavali zajedno. Čak smo planirali da za Božić posetimo Pariz, ali je Kloi bila isključena iz procesa, kao da se dogovara s nekim drugim – možda zato što je lakše bilo baviti se avionskim kartama nego pitanjima koja leže iza njihove kupovine. Njena umrtvljenost je oličavala nadu da će, ukoliko ona ništa ne bude preduzimala, neko drugi možda odlučiti umesto nje, da će ispoljavanje neodlučnosti i nezadovoljstva bez postupanja na osnovu njih na kraju izvesti potez koji ona treba (ali je previše uplašena) da povuče sama.

4. Ušli smo u eru ljubavnog terorizma.

„Nešto nije u redu?“

„Ne, zašto, zar ima razloga da ne bude?“

„Samo sam pomislio da bi možda želela da porazgovaramo.“

„O čemu?“

„O nama.“

„Misliš o tebi“, prasnu Kloi.

„Ne, mislim o nama.“

„Dobro, šta je s nama?“

„Ne znam, stvarno. Samo imam utisak, još od sredine septembra, da baš i ne komuniciramo. Kao da između nas postoji zid, a ti nećeš da primiš k znanju njegovo postojanje.“

„Ne vidim nikakav zid.“

„O tome ti i govorim. Nećeš da priznaš čak ni to da je ikada postojalo išta osim ovoga.“

„Osim čega?“

5. Jednom kad partner počne da gubi interesovanje, drugi, po svoj prilici, malo šta može da uradi kako bi zaustavio taj tok. Poput zavodjenja, povlačenje pati pod pokrovom ćutljivosti. Teško je raspravljati i o samom slomu komunikacije, osim ako obe strane nemaju želju da se ona obnovi. To ljubavnika ostavlja u očajničkom položaju. Iskreni razgovor kao da proizvodi samo razdraženost i guši ljubav u pokušaju da je oživi. Spreman na sve kako bi zaveo partnera da mu se vrati, ljubavnik tada može doći u iskušenje da se okrene ljubavnom terorizmu, proizvodu beznadežnih okolnosti, lepezi trikova (durenje, ljubomora, krivica) koji partnera pokušavaju da prisile da uzvрати ljubav, tako što upadaju u nastupe plača, besa ili nečega drugog pred voljenim bićem. Partner koji teroriše zna da se ne može realno nadati da vidi kako će mu ljubav biti uzvraćena, ali uzaludnost nečega nije uvek (ni u ljubavi ni u politici) dovoljan dokaz protiv toga. Neke stvari se govore ne zato što će ih neko čuti već zato što je važno govoriti.

6. Kad politički dijalog ne uspe da razreši ono što je tišti, oštećena strana može, takođe iz beznada, da pribegne terorističkim delatnostima, izvlačeći silom ustupak koji nije mogla mirno da izmami iz svog parnjaka. Politički terorizam se rađa iz ćorsokaka, kao ponašanje koje spaja potrebu jedne strane da dela s poimanjem (svesnim ili polusvesnim) da radnja nimalo neće doprineti ostvarivanju željenog cilja – i da će, ako išta, samo dodatno otuđiti drugu stranu. Negativnost terorizma odaje sve znakove detinjastog besa, zbog sopstvene nemoći u sučeljavanju sa snažnijim protivnikom.

7. U maju 1972, tri pripadnika Japanske crvene armije, koju je naoružavao, obaveštavao i finansirao Narodni front za oslobođenje Palestine (NFOP), stigli su redovnim letom na aerodrom *Lod*, u blizini Tel Aviva. Iskrkali su se i krenuli s drugim putnicima u zgradu terminala, a kad su se našli unutra, izvukli su automate i ručne bombe iz svog ručnog prtljaga. Zapucali su na gomilu ne praveći razliku, poubijavši dvadeset četvoro ljudi i ranivši još sedmoro dok ih i same nisu smakle snage bezbednosti. Kakve je veze takav pokolj imao s ciljem palestinske nezavisnosti? Ubistva nisu ubrzala mirovni proces, samo su utvrdila izraelsko javno mnjenje protiv palestinskog cilja, a u konačnoj ironiji za teroriste, ispostavilo se da njihove žrtve većinom uopšte nisu Izraelci, već da pripadaju družini portorikanskih hrišćana koja je bila na verskom hodočašću u Jerusalimu. Međutim, čin je pronašao opravdanje negde drugde, u potrebi da

se iskali nezadovoljstvo u slučaju gde je dijalog prestao da daje rezultate.

8. I ona i ja mogli smo da izdvojimo vreme samo za vikend u Parizu, pa smo otišli poslednjim letom s *Hitroa* u petak, s namerom da se vratimo kasno u nedelju. Iako smo u Francusku išli da proslavimo godišnjicu, to je pre ličilo na sahranu. Kad je avion sleteo u Pariz, aerodromski terminal bio je mračan i prazan. Već je padao sneg i duvao je žestok severac. Bilo je više putnika nego taksija, te smo na kraju podelili vožnju sa ženom koju smo upoznali na pasoškoj kontroli, advokaticom koja je putovala iz Londona za Pariz na neku konferenciju. Iako je žena bila privlačna, nisam bio u stanju da to i zaključim, ali sam svejedno flertovao s njom dok smo išli u grad. Kad bi Kloi pokušala da se priključi razgovoru, prekinuo bih je primedbom upućenom isključivo (i zavodljivo) ženi. Ali uspeh u pobuđivanju ljubomore zavisi od jednog značajnog činioca: sklonosti ciljne publike da iole mari za to. Otud je teroristička ljubomora uvek kocka: koliko daleko smem da idem u nastojanjima da u Kloi izazovem ljubomoru? Šta ako ona ne odreaguje? Nisam bio siguran da li ona ljubomoru samo krije jer neće da padne na moj blef (poput političara koji se pojavljuju na televiziji i izjavljuju koliko su ravnodušni prema terorističkoj pretnji), ili je stvarno nije briga. Ali jedno je bilo sigurno: Kloi mi nije priuštila zadovoljstvo ljubomorne reakcije, i bila je prijatnija nego što je odavno bila kad smo se napokon smestili u svoju sobu u jednom hotelčiću u Ulici Žakob, možda oraspoložena pomišlju da ću je ja, ipak, preboleti.

9. Teroristi se kockaju s pretpostavkom da će njihovi postupci biti toliko strašni kako bi obezbedili izvesnu pregovaračku moć. Ima jedna priča o nekom bogatom italijanskom privredniku koji je, kasno jednog popodneva, dobio telefonski poziv u kancelariju od neke terorističke bande, koja mu je saopštila da je otela njegovu najmlađu ćerku. Otkup je uslovljen ogromnim novčanim iznosom i čoveku je zaprećeno da, ukoliko ga ne isplati, ćerku više nikada neće videti živu. Ali privrednik je nemarno odgovorio da će mu oni, budu li ubili devojkicu, zapravo učiniti golemu uslugu. On ima desetoro dece, umorno je objasnio, a sva ona za njega predstavljaju veliko razočaranje i mučenje, skupo ih je izdržavati i nesrećna su posledica samo nekoliko trenutaka naprezanja, s njegove strane, u spavaćoj sobi. Otkup neće biti isplaćen, a ako oni hoće da je ubiju, to je njihov izbor. Na tu otvorenu poruku, privrednik je prekinuo vezu. U roku od nekoliko sati devojkicu su oslobodili.

10. Sutradan ujutru kad sam se probudio još je padao sneg, ali bilo je suviše toplo da bi se zadržao, te su se pločnici pretvorili u kaljugu, mrku pod niskim sivim nebom. Odлучili smo da posle doručka posetimo muzej Orse, a da popodne odemo u bioskop. Tek što sam zatvorio vrata hotelske sobe, Kloi me je osorno pitala: „Da li je ključ kod tebe?“

„Ne“, odgovorio sam, „malopre si mi rekla da je kod tebe.“

„Stvarno? Ne, nisam“, reče Kloi, „ključ nije kod mene. Upravo si zaključao vrata, pa nećemo moći da uđemo u sobu.“

„Nisam zaključao vrata. Zatvorio sam ih misleći da je ključ kod tebe jer nije bio tamo gde sam ga ostavio.“

„E pa, baš si blesav, pošto nije ni kod mene, što znači da ne možemo da uđemo u sobu – zahvaljujući *tebi*.“

„Zahvaljujući meni! Pobogu, prestani mene da kriviš za to što si ti zaboravila ključ.“

„Ja nisam imala nikakve veze s ključem.“

U tom trenutku Kloi se okrenula prema liftovima i (kao u kakvom romanu) ključ sobe joj je ispao iz džepa kaputa na kestenjasti hotelski itison.

„Oh, izvini. Stvarno je sve vreme bio kod mene; pa dobro“, rekla je Kloi.

Ali ja sam odlučio da joj ne oprostim lako, i prasnuo: „To je to!“, pa ćutke i melodramatično krenuo ka stepenicama, dok me je Kloi dozivala: „Čekaj, ne budi šašav, kuda ćeš? Već sam ti se izvinila.“

11. Strukturalno uspešno terorističko durenje mora da bude raspaljeno nekom, makar i malom, nanetom nepravdom koju je naneo predmet durenja, ali ipak je obeležena nesrazmerom između pričinjene uvrede i pobuđenog durenja, povlačeći kaznu koja nema mnogo veze s jačinom izvornog prestupa – i koja se ne može lako razrešiti uobičajenim kanalima. Odavno sam čekao da se nadurim na Kloi, ali kotraproduktivno je naduriti se kad se niko o tebe nije ogrešio ni na kakav određen način jer postoji opasnost da partner ne primeti i da u njemu ne procveta griža savesti.

12. Mogao sam kratko da se izderem na Kloi, pa da se onda ona izdere na mene, i onda bi se naša svađa zbog

ključa sobe odmotala. U osnovi svakog durenja leži nepravda koja je smesta mogla da bude rešena i da nestane, ali koju je oštećeni partner umesto toga uzeo i sačuvao za kasniju i bolniju detonaciju. Odlaganja objašnjenja daju počinjenim nepravdama težinu koja bi im nedostajala da se rešavanju pitanja pristupilo čim se ono javilo. Ispoljiti bes nedugo nakon pojave uvrede nešto je najvelikodušnije što čovek može da uradi jer spasava predmet durenja od izbijanja griže savesti i potrebe da se durljivcu obraća s visine svog grudobrana. Nisam želeo da Kloi učinim takvu uslugu, pa sam izašao iz hotela i krenuo ka Sen Žermenu, gde sam dva sata pregledao knjige u nizu knjižara. Onda, umesto da se vratim u hotel da ostavim poruku, ručao sam sâm u nekom restoranu, konačno se vrativši u hotel u sedam uveče.

13. U vezi s terorizmom najvažnije jeste to da je njegova prvenstvena svrha da privuče pažnju, kao izvestan oblik psihološkog rata s ciljevima (na primer stvaranje palestinske države) koji nemaju veze s vojnim tehnikama (otvaranje vatre u dvorani za dolaske na aerodromu *Lod*). Postoji neslaganje između sredstava i ciljeva, i durenje se koristi da se predoči nešto relativno nevezano za samo durenje – *Ljutim se na tebe što me optužuješ da sam izgubio ključ* predstavlja širu (ali neizrecivu) poruku *Ljutim se na tebe što me više ne voliš*.

14. Kloi nije bila bezdušna i, šta god tvrdio, imala je obimne težnje prema preuzimanju krivice na sebe. Pokušala je

da me prati do Sen Žermena, ali me je izgubila u gužvi. Vratila se u hotel, sačekala malo, a zatim otišla u muzej Orse. Kad sam se najzad vratio u sobu, zatekao sam je kako se odmara u krevetu, ali sam, ne obraćajući joj se, otišao u kupatilo i dugo se tuširao.

15. Durljivac je zamršeno stvorenje, daje duboko protivrečne poruke, vapi za pomoći i pažnjom, dok ih istovremeno odbija ako mu se ponude, želeći da bude shvaćen bez potrebe da govori. Kloi je pitala mogu li da joj oprostim, rekavši kako rasprave ne voli da ostavlja nerazrešene i kako bi volela da te večeri prijatno proslavimo godišnjicu. Ništa nisam rekao. Nesposoban da izrazim pune razmere svoje ljutnje na nju (ljutnje koja nije imala nikakve veze s ključem), postao sam nerazuman. Zašto mi je postalo toliko teško da kažem šta stvarno mislim? Zbog opasnosti da iznesem svoju istinsku zamerku: da je Kloi prestala da me voli. Moj bol bio je neizreciv i imao tako malo veze sa zaboravljenim ključem da bih ličio na budalu kada bih pitanje potegao u toj fazi. Otud je moja ljutnja bila primorana da se krije. Ne mogavši bez okolišanja da kažem ono što hoću, pribegao sam simboličnom značenju, delom se nadajući, delom strepeći da će simbol biti dešifrovan.

16. Posle mog tuširanja, konačno smo se pomirili oko nemilog događaja s ključem, i izašli na večeru u restoran na Gradskom ostrvu. Oboje smo bili u svom najboljem izdanju, pazeći da izbegavamo napetosti, ćaskajući na neutralnoj teritoriji o knjigama, filmovima i glavnim

gradovima. Možda se činilo (iz konobarevog ugla) da je dotični par zaista srećan – i da je ljubavni terorizam zabeležio značajnu pobedu.

17. Međutim, obični teroristi nad onim ljubavnim imaju jednu očiglednu prednost, činjenicu da njihovi zahtevi (koliko god bili nečuveni) ne obuhvataju najnečuveniji zahtev od svih, zahtev *da budu voljeni*. Znao sam da je sreća u kojoj smo uživali te večeri u Parizu samo privid jer ljubav koju je Kloi ispoljavala nije bila data svojevolumno. Bila je to ljubav žene koju grize savest zbog toga što je prestala da oseća privrženost, ali koja ipak pokušava da pokaže vernost (kako bi uverila sebe isto koliko i partnera). Otud meni veće nije bilo srećno: moje durenje je urodilo plodom, ali njegov uspeh bio je isprazan.

18. Premda običnim teroristima s vremena na vreme uspeva da iznude ustupke od vlada tako što dižu u vazduh zgrade i školarce, ljubavni teroristi su osuđeni na razočaranje usled jedne temeljne nedoslednosti u svom pristupu. *Moraš da me voliš*, veli ljubavni terorista, *prisiliću te da me voliš durenjem na tebe i buđenjem ljubomore u tebi*, ali onda nailazi paradoks jer ako ljubav bude uzvraćena, ona se odmah smatra ukaljanom, i ljubavni terorista mora da se požali: *Ako sam te samo prisilio da me voliš, onda ne mogu da prihvatim ovu ljubav jer nije bila dobrovoljno data*. Ljubavni terorizam je zahtev koji poništava sebe u postupku svog razrešavanja i teroristu sukobljava s neprijatnom stvarnošću – da se smrt ljubavi ne može sprečiti.

19. Dok smo pešačili nazad prema hotelu, Kloi mi je gurnula ruku u džep kaputa i poljubila me u obraz. Poljubac joj nisam uzvratio, ne zato što poljubac nije bio najpoželjnije rešenje za grozan dan već samo zašto što više nisam osećao da je Klojin poljubac iskren. Izgubio sam volju da namećem ljubav njenom nevoljnom primaocu.

19.

S onu stranu dobra i zla

1. Rano jedne nedelje uveče, Kloi i ja smo sedeli u ekonomskoj klasi mlaznjaka *Britiš ervejza* koji je leteo iz Pariza za London. Nedavno smo bili preleteli obalu Normandije, gde je ćebe zimskih oblaka ustupilo mesto nezaklonjenom pogledu na tamne vode ispod nas. Pošto sam bio napet i nisam mogao da se usredsredim, nelaagodno sam se vrpeljio na sedištu. Bilo je nečeg pretećeg u vezi s letom, potmulo pozadinsko brujanje motorâ, tiha siva unutrašnjost, ljupki osmesi osoblja avio-kompanije. Kolica za posluživanje sa izborom pića i grickalica išla su prolazom između sedišta i, mada sam bio i gladan i žedan, ispunjavala su me blagom mučninom koju obroci umeju da izazovu u avionu.

2. Kloi je slušala vokmen dok je dremala, ali sad je izvu-kla slušalice iz ušiju i zagledala se krupnim vodnjikavim očima u sedište ispred sebe.

„Jesi li dobro?“, upitao sam.

Nastala je tišina, kao da me nije čula. Onda je progovorila.

„Suviše si dobar za mene“, rekla je Kloi.

„Molim?“

„Rekoh: Suviše si dobar za mene.“

„Molim? Zašto?“

„Zato što jesi.“

„Zašto to govoriš, Kloi?“

„Ne znam.“

„Ako išta, rekao bih da je upravo suprotno. Uvek si ti spremna da se potru-diš kad postoji neki problem, samo više potcenjuješ svoj...“

„Ćuti, prestani, nemoj“, reče Kloi, okrećući glavu od mene.

„Zašto?“

„Zato što se viđam s Vilom.“

„Šta radiš?“

„Viđam se s Vilom, u redu?“

„Molim? Šta to znači *viđam se*? *Viđam se* s Vilom?“

„Pobogu, spavala sam s njim!“

„Da li je gospođa za neko piće ili laku zakusku?“, upitala je stjuardesa, izabравši taj trenutak da predstavi svoju robu.

„Ne, hvala.“

„Znači baš ništa.“

„Ne, ne treba.“

„A za vas, gospodine?“

„Ništa, hvala.“

3. Kloi je već počela da plače.

„Ne mogu da verujem. Naprosto ne mogu da poveru-jem. Reci mi da je to šala, neka jeziva, užasna šala, da si spavala s Vilom. Kad? Kako? Kako si mogla?“

„Bože, molim te, izvini, stvarno. Izvini, ali ja... ja... izvini...”

Kloi je toliko ridala da nije mogla da govori. Suze su joj tekle niz lice, curio joj je nos, grčevi su joj potresali celo telo, zastajalo joj je disanje, gutala je vazduh. Izgledala je kao da je u velikom bolu, pa sam načas zaboravio značaj njenog otkrovenja, zanimajući se samo time da zaustavim tečenje njenih suza.

„Kloi, molim te, nemoj da plačeš, u redu je. Možemo da razgovaramo o ovome. Trunčice, molim te, uzmi ovu maramicu. Biće sve u redu, hoće, veruj mi...”

„Bože, molim te, izvini, bože, izvini, ti ne zaslužuješ ovo, stvarno ne zaslužuješ.”

Kloina neutešnost je privremeno olakšala teret prevare. Njene suze predstavljale su kratko odlaganje mojih. Nije mi promakla ironija situacije – ljubavnik teši svoju ljubljenu zbog uznemirenosti koja je obuzima što ga je prevarila.

4. Da se kapetan nije spremio da sleti nedugo nakon što su potekle, suze bi možda udavile listom sve putnike i potopile ceo avion. To je ličilo na potop, poplavu tuge s obe strane pred neminovnošću i surovošću toga što se zbiva: jednostavno ne ide, moraće da se završi. Sve je izgledalo utoliko usamljenije, i ogoljenije u tehnološkoj sredini kabine, s kliničkom pažnjom stjuardesa, sa saputnicima koji pilje sa samozadovoljnim olakšanjem koje druge preplavljuje kad se suočavaju s emotivnim krizama ljudi koje ne poznaju.

5. Dok se avion probijao kroz oblake, pokušavao sam da zamislim budućnost: jedno razdoblje života surovo se bliži

kraju, a ja nemam čime da ga zamenim, samo zastrašujuće odsustvo. *Nadamo se da ćete uživati u svom boravku u Londonu, i da ćete uskoro opet odlučiti da letite s nama.* Da uskoro ću opet da letim, ali hoću li uskoro opet živeti? Zavideo sam tuđim pretpostavkama, sigurnosti ustaljenih života i planovima da se uskoro opet poleti. Šta će život od sada značiti? Iako smo se i dalje držali za ruke, znao sam da ćemo Kloi i ja gledati kako telo onog drugog postaje strano. Dići će se zidovi, razdvajanje će biti institucionalizovano, sreću je za nekoliko meseci ili godina, bićemo lagani, šaljivi, prerušeni, obučeni za posao, naručivaćemo salatu u restoranu – nesposobni da dodirnemo ono što samo sada možemo da otkrijemo, tu čistu ljudsku dramu, tu nagotu, tu zavisnost, taj nepromenljivi gubitak. Bićemo kao publika koja izlazi s dirljive predstave, ali nije u stanju da prenese ništa od osećanja koja su je unutra obuzela već samo može da ode na piće za šankom, znajući da ima još, ali ne uspevajući to da dodirne. Mada je to bilo mučenje, taj trenutak bio mi je draži od onih što će uslediti, od sati koje ću provesti sam vrteći ga po glavi, kriveći i sebe i nju, pokušavajući da osmislim neku budućnost, neku alternativnu priču, nalik zbunjenom dramskom piscu koji ne zna šta da radi sa svojim likovima (osim da ih poubija radi urednog kraja). Sve to dok točkovi nisu dodirnu-li pistu na *Hitrou*, motori nisu bili ubačeni u rikverc, a avion nije pošao prema terminalu, gde je izbljuvao svoj tovar u dvoranu za imigraciju. Dok smo Kloi i ja podigli prtljag i prošli kroz carinu, veza je bila zvanično gotova. Pokušaćemo da budemo dobri prijatelji, probaćemo da ne plaćemo, probaćemo da ne mislimo ni da smo žrtve ni da smo dželatati.

6. Prošla su dva dana, obamrla. Pretrpeti udarac i ne osećati ništa – u savremenom govoru, to znači da je udarac sigurno bio baš snažan. Onda sam jednog jutra dobio na ruke pismo od Kloï, njen poznati crni rukopis izliven na dva lista žućkastobelog papira:

Izvini što ti dajem svoju zbunjenost, izvini što sam nam upropastila put u Pariz, izvini zbog neizbežne melodramatičnosti svega toga. Ne verujem da ću ikada više plakati onoliko koliko sam plakala u onom kukavnom avionu, niti biti onoliko rastrzana osećanjima. Ti si bio tako blag prema meni, zbog toga sam plakala utoliko više, drugi muškarci bi mi rekli da me đavo nosi, ali ti nisi, i zato je bilo toliko teško.

Na terminalu si me pitao kako mogu da plaćem a da ipak budem sigurna. Moraš da shvatiš, plakala sam zato što sam znala da to ne može dalje, a ipak me je još štošta držalo za tebe. Jasno mi je da ne mogu i dalje da ti uskraćujem ljubav koju zaslužuješ, a postala sam nesposobna da ti je pružim. To ne bi bilo pošteno, uništilo bi nas oboje.

Nikad neću moći da ti napišem pismo koje bih zaista želela da ti napišem. Ovo nije pismo koje ti pišem u glavi proteklih nekoliko dana. Volela bih da mogu da ti nacrtam sliku, ali nikad nisam bila preterano vična olovci. Kao da ne mogu da kažem ono što želim, samo se nadam da ćeš ti popuniti praznine.

Nedostajaeš mi; ništa ne može da oduzme ono što smo delili. Volela sam mesece koje smo proveli zajedno. Kao da je u pitanju bio krajnje nadrealan spoj stvari, doručaka, ručaka, telefonskih poziva sredinom popodneva, kasnih noći u bioskopu „Elektrik“, šetnji po Kensingtonskim vrtovima. Ne želim da išta to pokvari. Kad si zaljubljen,

nije bitno koliko to traje, bitno je da sve što osećaš i radiš izlazi pojačano. Za mene je to jedan od retkih trenutaka kad život nije negde drugde. Ti ćeš mi uvek biti divan, nikad neću zaboraviti koliko sam obožavala da se budim i zatičem te pored sebe. Jednostavno, ne želim da te i dalje povređujem. Nisam mogla da podnesem da sve to polako obljetavi.

Ne znam kuda ću odavde. Možda ću božićne praznike provesti sama ili s roditeljima. Vil uskoro ide u Kaliforniju, tako da ćemo videti. Ne budi nepravičan, ne krivi njega. On te mnogo voli i neizmerno te poštuje. On je bio samo simptom, a ne uzrok onoga što se dogodilo. Izvini zbog ovog zbrkanog pisma, pometnja u njemu će verovatno biti podsetnik na to kako sam bila s tobom.

Oprosti mi, bio si previše dobar za mene.

Nadam se da možemo da ostanemo prijatelji.

Pozdravljam te od srca...

7. Pismo nije donelo nikakvo olakšanje, samo podsetnike. Prepoznavao sam kadence i naglasak njenog govora, koji su sa sobom nosili sliku njenog lica, miris njene kože – i ranu koju sam zadobio. Plakao sam pred konačnošću tog pisma, tom situacijom potvrđenom, raščlanjenom i pretvorenom u prošlo vreme. Osećao sam sumnje i protivrečnosti u njenoj sintaksi, ali poruka je bila konačna. Gotovo je, njoj je žao što je gotovo, ali ljubav je iščilela. Na kraju veze, nežne govore drži onaj koji nije zaljubljen. Bio sam preplavljen osećajem izneverenosti zato što je savez u koji sam toliko uložio proglašen propalim a da ja nisam smatrao da je tako. Kloï nije tome pružila priliku, raspravljao sam se sam sa sobom, znajući koliko su beskorisni

ti unutrašnji sudovi koji donose šuplje presude u pola pet ujutru. Iako nije bilo nikakvog ugovora, osim ugovora srca, žacnulo me je Kloino neverstvo, njeno otpadništvo, njena noć s drugim muškarcem. Kako je, u moralnom pogledu, moglo da se dozvoli da se to dogodi?

8. Iznenadujuće je koliko je često odbijanje u ljubavi uokvireno jezikom morala, jezikom ispravnog i pogrešnog, dobra i zla, kao da je odbiti ili ne odbiti, voleti ili ne voleti nešto što prirodno pripada nekoj grani etike. Iznenadujuće je koliko se često onaj koji odbija obeležava kao zao, a onaj koji je odbijen postaje oličenje dobra. Malo takvog moralnog stava bilo je i u Kloinom i u mom ponašanju. Uokvirivši svoje odbijanje, ona je svoju nesposobnost da voli izjednačila sa zlom, a moju ljubav prema njoj uzela kao dokaz dobrote – otud onaj zaključak, izveden samo na osnovu toga da je i dalje želim, da sam „previše dobar“ za nju. Pod pretpostavkom da je uglavnom mislila ono što je rekla, ali da nije bila učtiva, u etičkom smislu stavila mi je do znanja da ona nije dovoljno dobra za mene, na temelju ničega drugog osim toga što je prestala da me voli – nešto zbog čega je zaključila da je manje dostojna od mene, muškarca koji, u dobroti svog srca, i dalje smatra kako može da je voli.

9. Ali ma koliko odbijanje bilo tužno, možemo li ljubav zaista da izjednačavamo s nesebičnošću, a odbijanje s okrutnošću, možemo li ljubav zaista da izjednačavamo s

dobrotom, a ravnodušnost sa zlom? Da li je moja ljubav prema Kloi bila moralna, a njeno odbijanje mene nemoralno? Griža savesti koja je Kloi sledovala zbog toga što me je odbila prvenstveno je zavisila od stupnja u kome se na ljubav može gledati kao na nešto što sam davao nesebično – jer ako su u moj poklon ulazile sebične pobude, onda je Kloi sigurno imala opravdanje da vezu okonča isto tako sebično. Posmatran iz tog ugla, kraj ljubavi kao da je bio sudar dve suštinski sebične pobude, pre nego sudar altruizma i egoizma, moralnosti i nemoralnosti.

10. Sudeći po rečima Imanuela Kanta, moralnu od nemoralne radnje razlikuje činjenica da se ona vrši iz dužnosti i bez obzira na bol ili zadovoljstvo koje podrazumeva. Ponašam se moralno samo onda kada nešto uradim bez razmatranja toga šta bih mogao da dobijem zauzvrat, kad se rukovodim isključivo dužnošću: „Jer da bi bilo koja radnja bila moralno ispravna, nije dovoljno da bude saobrazna moralnom zakonu – ona isto tako mora da se izvrši *zbog* moralnog zakona.“* Radnje izvršene kao posledica sklonosti ne mogu se računati kao moralne, što je neposredno odbijanje utilitarističkog pogleda na moral zasnovanog na težnjama. Suština Kantove teorije jeste da se moralnost može naći isključivo u *pobudi* iz koje se radnja vrši. Voleti nekoga moralno je samo kad se ta ljubav daje lišena bilo kakvog očekivanog vraćanja, ukoliko se ta ljubav daje samo zarad davanja ljubavi.

* *Zasnivanje metafizike morala*, Immanuel Kant (Harper Torchbooks, 1964).

11. Za Kloi sam rekao da je nemoralna jer je odbacila pažnju nekoga ko joj je svakodnevno donosio utehu, ohrabrenje, podršku i naklonost. Ali jesam li mogao da je krivim u *moralnom* smislu što je to prezrela? Krivica je svakako prikladna kad prezremo neki poklon dat o velikom trošku i s velikom žrtvom, ali ako je darivalac izvukao isto onoliko zadovoljstva od davanja koliko mi iz primanja, da li je upotreba moralnog jezika onda zaista opravdana? Ako se ljubav prvenstveno dalje iz sebičnih pobuda (naime, radi sopstvene koristi iako ona proizlazi iz tuđe koristi), onda ona nije, barem u kantovskim očima, moralan dar. Jesam li bio bolji od Kloi samo zato što sam je voleo? Naravno da nisam jer iako je moja ljubav prema njoj podrazumevala žrtvovanje, ja sam se žrtvovao jer mi je to donosilo sreću, nisam od sebe pravio mučenika, radio sam samo zato što se to tako savršeno slagalo s mojim sklonostima, zato što *nije* bilo dužnost.

12. Volimo kao utilitaristi; u spavaćoj sobi smo pristalice Hobsa i Bentama,* a ne Platona i Kanta. Moralne sudove donosimo na osnovu sklonosti, a ne transcendentalnih vrednosti. Kao što je Hobs to predočio u svojim *Elementima zakona*:

Za ono što mu prija i donosi zadovoljstvo svako kaže da je dobro; a da je zlo ono što mu donosi nezadovoljstvo: isto kao što se svaki čovek razlikuje od drugog po građi,

* Jeremy Bentham (1748–1832), engleski filozof, pravnik i društveni reformator koji se smatra osnivačem modernog utilitarizma. (Prim. prev.)

tako se razlikuje i u pogledu uobičajenog razlikovanja između dobra i zla. Niti postoji tako nešto kao što je *agathon haplos*, to jest, jednostavno dobro...*

13. Za Kloi sam rekao da je zla zato što je „donela nezadovoljstvo“ *meni*, a ne zato što je zla sama po sebi. Moj vrednosni sistem bio je *opravdanje* izvesne situacije umešto objašnjenje Kloinog prestupa sudeći po nekom apsolutnom merilu. Počinio sam onu klasičnu moralističku grešku koju je tako jezgrovito opisao Niče:

Kao prvo, pojedinačni postupci nazivaju se dobrim ili lošim bez obzira na njihove pobude već samo na osnovu njihovih korisnih ili štetnih posledica. Ubrzo, međutim, čovek zaboravlja poreklo tih obeležja i poveruje da je svojstvo dobra i zla prirođeno samim postupcima, bez obzira na njihove posledice...**

Ono što mi je pružalo zadovoljstvo i bol određivalo je moralna obeležja koja sam odlučivao da dodelim Kloi. Bio sam egocentrični moralista, procenjivao svet i njene dužnosti u okviru njega sudeći po sopstvenim interesima. Moj moralni kodeks bio je čista sublimacija mojih želja.

14. Na vrhuncu pravedničkog očajanja, upitao sam: „*Zar nije moje pravo da budem voljen, a njena dužnost da me*

* *Elements of Law*, Tomas Hobs (ur. Molesworth, 1839–1845).

** *Ljudski, suviše ljudski*, Fridrih Niče (University of Nebraska Press, 1986).

voli?“ Kloina ljubav bila je nezamenljiva, njeno prisustvo u krevetu pored mene jednako važno kao sloboda ili pravo na život. Ako me je vlada uverila u ta dva, zašto nije mogla da me uveri u pravo na ljubav? Zašto toliki naglasak stavlja na pravo na život i slobodno izražavanje kad nimalo ne marim ni za jedno ni za drugo, bez nekoga ko će tom životu dati značenje? Čemu živeti ako je to bez ljubavi i nekoga ko će te saslušati? Šta je sloboda ako ona znači slobodu da budeš ostavljen?

15. Ako se jezik prava uopšte može proširiti na ljubav, kako se ljudi mogu prisiliti da vole iz dužnosti? Zar to nije samo još jedno ispoljavanje ljubavnog terorizma, ili ljubavnog fašizma? Moralnost mora da ima svoje granice. Ona je tema visokih sudova, a ne slanih ponoćnih suza i potresnih raskida sitih, situiranih, previše načitanih bolećivaca. Nikada nisam voleo a da to nije bilo sebično, svojevoljno, kao utilitarista. A ako utilitarizam tvrdi da je neka radnja ispravna samo ako proizvodi najveću sreću za najveći broj ljudi, onda je bol sada sadržan kako u ljubavi prema Kloi, tako i u njenom dobijanju ljubavi bio najsigurniji znak da naša veza nije postala amoralna već nemoralna.

16. Nažalost, ljutnja nije mogla da se spoji s dodeljivanjem krivice. Bol me je podstakao da tražim krivca, ali odgovornost nije mogla da se svali na Kloi. Naučio sam da ljudi stoje u uzajamnom odnosu negativne slobode, dužnošću obavezani da ne povređuju druge, ali sigurno

ne primorani da se vole ako to ne žele. Usled nekog primitivnog uverenja imao sam utisak da mi ljutnja daje za pravo da okrivim nekoga drugog, ali prepoznao sam da se krivica može povezati samo s izborom. Čovek se ne naljuti na magarca zato što ovaj ne ume da peva jer magarac, usled svoje građe, nikada nije dobio priliku da radi bilo šta drugo osim da frkće. Slično tome, čovek ne može da krivi ljubavnika što voli ili ne voli jer to je nešto što prevazilazi njegov izbor, a time i odgovornost – premda je odbijanje ljubavi teže podneti od magarca koji nikada neće zapevati zbog toga što je čovek nekada video ljubavnika kako voli. Lakše je ne kriviti magarca što ne peva jer on nikada nije pevao, ali ljubavnik je ljubio, možda tek donedavno, zbog čega je stvarnost tvrdnje *Ne mogu više da te volim* utoliko teže prihvatiti.

17. Uobraženost želje da se bude voljen pojavila se tek sada kad je ljubav bila neuzvrćena – ostao sam sam sa svojom željom, nezaštićen, izvan zakona, zapanjujuće grub u svojim zahtevima: **Voli me!** A zašto? Imao sam samo ono tričavo, nedovoljno opravdanje: **Zato što ja volim tebe...**

20.

Psihološki fatalizam

1. Kad god nas zadesi neka nesreća, to nas navodi da pogledamo iza svakodnevnih uzročno-posledičnih objašnjenja kako bismo shvatili zašto smo baš mi izabrani da doživimo tako strašnu, nepodnošljivu kaznu. Što je događaj razorniji, to smo skloniji da ga prožmemo značenjem koje on objektivno nema, to je veća verovatnoća da skliznemo u neku vrstu psihološkog fatalizma. Smeten i iscrpljen od tuge, gušio sam se upitnicima: „Zašto ja? Zašto ovo? Zašto sad?“ Pretresao sam prošlost da bih pronašao izvore, prestupe, bilo šta što bi moglo da se računa kao objašnjenje za ranu koju sam zadobio.

2. Bio sam prinuđen da se odrekнем svakodnevnog optimizma. Odrekao sam se televizije i dnevnih novina. Uzeo sam slobodne dane na poslu. Postao sam opsednut milenijским katastrofama: opasnostima od zemljotresa, poplava i ptičjeg gripa. Osećao sam prolaznost svega,

privide na kojima su civilizacije izgrađene. U sreći sam video žestoko poricanje stvarnosti. Gledao sam u lice putnike u gradskom prevozu i pitao se zašto im ne smeta njihova sopstvena beznačajnost. Razumeo sam bol istorije, zabeleženog pokolja obavljenog ogavnom bolećivošću. Osećao sam oholost naučnika i političara, voditelja vesti i službenika na benzinskim pumpama, samozadovoljnost računovođa i baštovana. Povezivao sam sebe s velikim izgnanicima, postao pristalica Kalibana i Dionisa, i svih onih koje su ponižavali jer su pogledali užasnoj istini u lice. Ukratko, nakratko sam sišao s uma.

3. Ali jesam li imao izbora? Kloin odlazak mi je poljuljao pouzdanje u manje-više sve. Imao sam utisak da sam izgubio sposobnost upravljanja sopstvenom sudbinom i bio svedok toga kako me neki detinjasti, mrzovoljni đavo uzima pod svoje, tera me da se smešim, sokoli me da se osećam sigurno, a onda me razbija o stene. Bio sam lik u pripovesti čiji sam širi okvir bio nemoćan da promenim. Pokajao sam se zbog gordosti svoje predašnje vere u slobodnu volju.

4. Još jednom sam pomislio na sudbinu, opet sam osetio maltene božansku prirodu ljubavi. I njen dolazak i njen odlazak, prvi tako divan, drugi grozan, podsećali su me da sam obična igračka za igre Kupidona i Afrodite. Nepodnošljivo kažnjen, tražio sam sopstvenu krivicu. Nesiguran šta sam tačno zgrešio, sve sam priznao. Razdirao sam se u potrazi za razlozima: svaka drskost vraćala se da me

progoni, činovi obične surovosti i nepromišljenosti – ništa od toga nije promaklo bogovima, koji su sada odlučili da na meni iskale svoju strašnu osvetu.

5. Naravno, antički mitovi bili su mrtvi. Obično ne verujemo da našim životom upravljaju bogovi. Njih smo zamenili snažnim uverenjem da postoje tajanstvene unutrašnje sile koje određuju šta nam se događa: psihološki sam uklet da nemam sreće u ljubavi.

6. Imena za moje zloduhe obezbedila je psihoanaliza. Ona je objasnila da se život neretko odvija na načine koji prkose samosvesti. U frejdovskom svetu, muškarac može svesno pokušavati da voli ženu, ali nesvesno možda čini sve da je otera u naručje drugom. Sada kada je Kloi otišla, javilo mi se novo tumačenje naše ljubavne priče. Bila je to priča osuđena na propast, izabrana baš *zato* što će propasti, i zato što će u svom neuspehu ponoviti klasičan i nastrano zadovoljavajući obrazac porodične neuroze. Kad su se razveli moji roditelji, sećao sam se kako me je majka upozorila da se pripazim da ne upadnem u nesrećnu vezu jer je u takvu upala njena majka, i moja prabaka pre toga. Zar to nije nasledna psihološka kletva? Na mene se okomilo Frejdovo prokletstvo.

7. Suština kletve jeste da osoba koja se pati pod njom ne sme da zna za njeno postojanje. To je tajna šifra unutar pojedinca koja se ispisuje čitavog života. Proročište

upozorava Edipa da će ubiti oca i oženiti se majkom – ali svesna upozorenja ničemu ne služe, ona ne mogu da ponište to zlokobno predviđanje. Edipa izbacuju iz kuće kako bi se izbeglo predskazanje proročišta, ali on se naposljetku ipak venča s Jokastom. Njegova priča se pripoveda umesto njega, ne pripoveda je on. Prokletstvo prkosi volji.

8. Pod kakvom sam se kletvom ja patio? Nije to bilo ništa drugo osim nesposobnosti da uživam u srećnim vezama, možda i najveća nesreća znana čoveku u savremenom društvu. Prognan iz hladovitog vrta ljubavi, biću primoran da lutam zemljom do dana svoje smrti, nesposoban da se otresem neodoljive potrebe da teram od sebe one koji me vole. Tražio sam ime za to zlo i, jedne noći, u suzama, pronašao ga sadržanog u rečniku psihoanalitičkih pojmova pod odrednicom *prinudno ponavljanje*:

...neobuzdani proces koji vuče poreklo iz nesvesnog. Kao posledica svojih postupaka, subjekt se namerno stavlja u potresne situacije, ponavljajući time neko staro iskustvo, ali on se tog obrasca ne seća; baš naprotiv, ima snažan utisak da situaciju sasvim određuju okolnosti trenutka.*

9. Nijedna filozofija nije dalje od mišljenja da je ono što nam se događa nasumično nego što je to psihoanaliza (čak i poricati značenje nešto znači). Nisam voleo Kloi *pa me je onda* ona ostavila. Zakopan duboko u mom nesvesnom, u ranim mesecima ili godinama, bio je iskovan izvestan

* *Jezik psihoanalize*, Ž. Laplonš, Ž. B. Pontalis (Karnac Books, 1988).

obrazac. Beba je oterala majku, ili je majka ostavila bebu, a sad je čovek ponovo stvorio isti scenario, s drugim glumcima, ali istim zapletom. Kloi nisam izabrao ni zbog njenog osmeha ni zbog njenog živog uma. Bilo je to zato što je nesvesno, taj nastrani delilac uloga u mom životu, u njoj prepoznalo pogodnog lika koji će sići s pozornice nakon što nanese potrebnu količinu patnje.

10. Za razliku od kletvi grčkih bogova, psihološki fatalizam je makar nudio obećanje da mu se može umaći. Tamo gde je bio *id*, može da bude *ego*. Da sam imao snage da se dignem iz kreveta, možda bih se dokopao kauča, i tamo bih, poput Edipa na Kolonu, počeo da gradim kraj svoje patnje. Ali nisam bio u stanju da smognem neophodnu razboritost da izađem iz kuće i potražim pomoć. Nisam mogao ni da govorim; tugu nisam mogao da delim s drugima i zato me je razorila. Ležao sam sklupčan na krevetu, sa spuštenim roletnama, razdražen najneznatnijim zvukom ili svetlošću, neopravdano uznemiren ako mleko u frižideru izvetri ili ako se fioka ne otvori iz prve. Gledajući kako mi sve klizi kroz prste, zaključio sam da ću, samo ako se ubijem, moći da povratim makar malo kontrole.

21.

Samoubistvo

1. Predstojeći Božić doneo je prve snežne padavine, čestitke i pevače božićnih pesama. Kloi i ja božićni vikend trebalo je da provedemo u jednom hotelčiću u Jorkširu. Brošura je stajala na mom pisaćem stolu: „*Abi Kotidž* želi dobrodošlicu svojim gostima u srdačno jorkširsko gostoprimstvo i u izvrsnom okruženju. Sedite kraj otvorenog kamina u dnevnoj sobi s hrastovim gredama, prošetajte se po močvarama, ili se jednostavno opustite i prepustite nama da se pobrinemo za vas. Odmor u *Abi Kotidžu* je sve što ste oduvek želeli od jednog hotela – i još više.“

2. Dva dana pre Božića i nekoliko sati pre moje smrti, u pet po podne jednog turobnog petka, javio mi se Vil Not: „Pomislih da te zvrnem da se oprostimo jer za vikend letim nazad za San Francisko.“

„Razumem.“

„Reci, kako je kod tebe?“

„Molim?“

„Da li je sve u redu?“

„U redu? Pa, da, moglo bi tako da se kaže.“

„Bilo mi je žao kad sam čuo za tebe i Kloi. Baš šteta.“

„Meni je bilo drago kada sam čuo za tebe i Kloi.“

„Čuo si. Da, ispalo je kako treba. Znaš koliko mi se oduvek sviđala, a javila mi se i rekla mi da ste se vas dvoje razišli, i sve je krenulo odatle.“

„E pa, to je sjajno, Vile.“

„Drago mi je što to kažeš. Ne želim da se to ispreči između nas jer ne volim da odbacujem divno prijateljstvo. Oduvek sam se nadao da ćete vas dvoje uspeti da izgladite stvar, mislim da biste bili sjajni zajedno, prava je šteta... Šta radiš za Božić?“

„Mislim da ću ostati kod kuće.“

„Izgleda da će vas ovde baš zavejati, vreme je da se izvade skije, a?“

„Da li je Kloi sada s tobom?“

„Da li je sada sa mnom? Da, ne, hoću reći, trenutno nije sa mnom. Bila je ovde, ali je upravo otišla u prodavnicu, pričali smo o božićnim keksićima i rekla je kako ih obožava, pa je otišla da ih kupi.“

„To je sjajno, pozdravi je.“

„Sigurno će se oduševiti kad čuje da smo razgovarali. Znaš da ide sa mnom u Kaliforniju da tamo zajedno provedemo Božić?“

„Stvarno?“

„Aha, mnogo će joj se dopasti. Provešćemo dva dana s mojim roditeljima u Santa Barbari, pa ćemo onda možda otići na nekoliko dana u pustinju ili na neko drugo

mesto.“

„Ona obožava pustinje.“

„Tako je, to mi je i rekla. Eto, slušaj, bolje da te ostavim na miru, i želim ti srećan praznik. Moram da počnem da sređujem svoje stvari ovde. Možda ću se na jesen vratiti u Evropu, ali u svakom slučaju, javiću ti se da vidim kako si...“

3. Otišao sam u kupatilo i izvadio sve tablete koje sam sakupio, pa ih položio na kuhinjski sto. S mešavinom pilula, nekoliko čaša sirupa za kašalj i viskija imaću dovoljno da okončam čitavu smejuriju. Koja bi mogla da bude razumnija reakcija na to ako ne da se ubiješ posle odbijanja u ljubavi? Ako je Kloi stvarno ceo moj život, zar nije normalno da ga okončam kako bih dokazao da je nemoguće bez nje? Zar nije nepošteno da se svakog jutra i dalje budim kad osoba za koju tvrdim da predstavlja smisao postojanja sad kupuje božićne keksiće kalifornijskom arhitekti s kućom u podnožju Santa Barbare?

4. Moj rastanak s Kloi pratilo je hiljadu otrcanih izraza saosećanja od prijatelja i poznanika: moglo je da bude lepo, ljudi se udalje, strast ne može da traje daveka, bolje je živeti i voleti, vreme leči sve. Čak je i Vilu uspelo da to zvuči obično, poput zemljotresa ili snega, nešto što priroda šalje da nas iskuša, i na čiju neizbežnost ne treba da se gleda kao na izazov. Moja smrt će biti žestoko poricanje normalnosti – podsetnik koji neću zaboraviti kao što su ga zaboravili drugi. Želeo sam da pobeegnem od nagrizanja i smekšavanja vremena, želeo sam da bol traje zauvek

samo da bih bio povezan s Kloi preko sagorelih nervnih završetaka bola. Samo smrću mogu da potvrdim važnost i besmrtnost svoje ljubavi, jedino samodestrukcijom mogu da podsetim svet koji se umorio od tragedije da je ljubav smrtno ozbiljna stvar.

5. Bilo je sedam sati i sneg je još padao, polako obrazujući ćebe preko grada. To će mi biti mrtvački pokrov. Ona koja ovo bude čitala biće živa, ali autor će biti mrtav, razmišljao sam dok sam pisao svoju poruku. *Ovo je bio jedini način da ti kažem da te volim, dovoljno sam zreo da ne želim da sebe kriviš za ovo, znaš šta mislim o griži savesti. Nadam se da ćeš uživati u Kaliforniji, čujem da su planine prelepe, znam da nisi mogla da me voliš, molim te da shvatiš da nisam mogao da živim bez tvoje ljubavi...* Samoubilačka poruka je prošla kroz mnoge nacрте: pored mene stajala je gomila bačenog papira za beleške. Sedeo sam za kuhinjskim stolom, ogrnut sivim kaputom, a društvo mi je pravilo samo podrhtavanje frižidera. Naglo sam posegnuo za bočicom pilula i progutao ono za šta sam tek naknadno shvatio da je bilo dvadeset šumećih tableta vitamina C.

6. Zamišljao sam kako kod Kloi dolazi policajac nedugo nakon što pronađu moje nepokretno telo. Zamišljao sam zaprepašćeni izraz na njenom licu, Vila Nota kako izranja iz spavaće sobe ogrnut uprljanim čaršavom i pita: „*Da li je sve u redu, mila?*“ i nju kako odgovara „*Da, o, bože, da!*“ pre nego što brizne u plač. Uslediće najstrašnije kajanje i griža savesti. Ona će kriviti sebe što me nije razumela, što

je bila tako svirepa, što je bila tako kratkovidna. Da li joj je ikada ijedan drugi muškarac bio toliko posvećen da zbog nje oduzme sebi život?

7. Usled ozloglašene nesposobnosti izražavanja osećanja, ljudska bića su jedine životinje sposobne za samoubistvo. Pas ne poćini samoubistvo kad se razljuti, on ujede čoveka ili predmet koji ga je razljutio, dok se ljuto ljudsko biće duri u svojoj sobi i kasnije se upuca ostavivši nemu poruku. Čovek je simbolićno, metaforićeno stvorenje: nesposoban da predočim svoju ljutnju, simbolizovaću je sopstvenom smrću. Povrediću sebe umesto da povredim Kloi, prikazujući svojim samoubistvom ono što ukazujem da je ona uradila meni.

8. Sada sam već penio na usta, narandžasti mehurići su se množili u usnoj duplji i pucali kad dođu u dodir s vazduhom, prskajući svetlonarandžasti premaz po stolu i okovratniku moje košulje. Dok sam ćutke posmatrao taj kiseli hemijski prizor, za oko mi je zapala nesuvislost samoubistva: ne želim da *biram* između života i smrti, samo hoću da pokažem Kloi kako ne mogu, metaforićeki govoreći, da živim bez nje. Ironija je u tome što će smrt biti odveć doslovan čin da bi mi pružio priliku da vidim da je metafora protumaćena, biću lišen usled nesposobnosti mrtvih (barem u svetovnom okviru) da gledaju žive kako gledaju mrtve. Čemu praviti takvu scenu kad ne mogu da budem svedok drugih koji su svedoci tome? Zamišljajući svoju smrt, stavljao sam sebe u ulogu publike sopstvenog

istrebljenja, što zapravo nikada ne može da se dogodi u stvarnosti, kad ću naprosto biti mrtav i time lišen svoje poslednje želje – naime, *da istovremeno budem i mrtav i živ*. Mrtav kako bih mogao da pokažem svetu uopšte, a naročito Kloi, koliko sam ljut, a živ kako bih mogao da vidim uticaj koji sam imao na Kloi i kako bih time bio oslobođen ljutnje. Nije to bilo pitanje biti ili ne biti. Moj odgovor Hamletu bio je biti *i* ne biti.

9. Oni koji počine određenu vrstu samoubistva možda zaborave drugi deo jednačine; oni na smrt gledaju kao na produžetak života (svojevrsan zagrobni život u kome mogu da gledaju posledice svojih postupaka). Otetura sam se do sudopere i želudac mi je grčenjem izbacio šumeći otrov. Zadovoljstvo samoubistva nije trebalo tražiti u jezivom zadatku ubijanja organizma već u tuđim reakcijama na moju smrt (Kloi kako rida na grobu, Vil kako odvraća pogled, oboje bacajući zemlju na moj sanduk od orahovine). Da sam se ubio, to bi značilo kako sam zaboravio da ću biti previše mrtav da izvučem bilo kakvo zadovoljstvo iz melodrame svog sopstvenog zatiranja.

22.

Kompleks Isusa

1. Ako se usred patnje može naći ikakva korist, možda ona leži u sposobnosti nekih paćenika da tu patnju uzmu kao dokaz (ma koliko nastran bio) svoje posebnosti. Zašto bi inače bili izabrani da se podvrgnu takvom golemom mučenju osim da bi im to poslužilo kao dokaz da su drugačiji *i otud, po svojoj prilici, bolji* od onih što ne pate?

2. Za vreme božićnih praznika nisam mogao da podnesem da budem sam u stanu, te sam uzeo sobu u jednom hotelčiću u blizini Ulice Bejsvoter. Poneo sam koferče, komplet knjiga i odeću, ali niti sam čitao niti se oblačio. Čitave dane provodio sam u belom bade mantilu, ležeći na krevetu i prebacujući kanale na televiziji, čitajući jelovnike za posluhu u sobu i slušajući zalutale zvuke koji dopiru s ulice.

3. Isprva su se ti zvuci vrlo malo razlikovali od uopštenog stenjanja saobraćaja na ulici: vrata kola su škripala pri

zatvaranju, kamioni su bučno ubacivali u prvu brzinu, pneumatska bušilica je tukla po pločniku. Pa ipak, povrh svega toga, počeo sam da razaznajem jedan potpuno drugačiji zvuk, koji je talasao kroz tanak hotelski zid odnekud blizu moje glave, u tom trenutku priljubljene uz primerak časopisa *Tajm* zgnječen uz masno uzglavlje. Postajalo je neporecivo, ma koliko čovek pokušavao to da porekne (a nebesa znaju da bi mogao), da zvuk iz susedne sobe nije ništa drugo do zvuk obreda parenja ljudske vrste. „Jebote“, pomislih, „pa oni se jebu!“

4. Kad muškarac čuje druge usred takve delatnosti, postoje izvesni stavovi koji se od njega mogu očekivati da usvoji. Ukoliko je mlad i maštovit, mogao bi voljno da pobudi proces poistovećivanja s muškarcem kroz zid, gradeći, svojim pesničkim umom, ideal od te srećnice – Beatrice, Juliju, Šarlotu, Tesu – za čije vriske laska sebi da ih je on izazvao. Ili, ako ga taj objektivni snimak libida vređa, mogao bi da se okrene, pomisli na Englesku i pojača zvuk na televizoru.

5. Ali moja reakcija bila je izuzetna samo po svojoj pasivnosti – ili, tačnije, reakciju nisam uspeo da poguram nimalo dalje od primanja k znanju. Otkada je Kloj otišla, radio sam malo šta drugo osim što sam primao k znanju. Postao sam čovek koji se, u svakom smislu reči, ne može iznenaditi. Iznenadenje, kažu psiholozi, jeste odgovor na neočekivano, ali ja sam počeo sve da očekujem, i otud ništa nije moglo da me iznenadi.

6. Šta mi je prolazilo kroz glavu? Ništa osim određene pesme koju sam jednom čuo na radiju u Kloinim kolima dok je sunce zalazilo:

*Zaljubljen sam, slatko zaljubljen,
Čuj kako dozivam te, ne stidim se,
Zaljubljen sam, slatko zaljubljen,
Nemoj nikad otići, uvek će ovako biti.**

Postao sam opijen sopstvenom tugom, stigao sam do stratosfere patnje, trenutka gde bol dovodi do kompleksa Isusa. Zvuk para u snošaju i pesma iz srećnijih dana stekli su se u divovske suze koje su potekle na pomisao o mom nesrećnom postojanju. Ali, prvi put, to nisu bile ljutite, vrele suze već pre gorko-sladak ukus voda s primesom uverenja da tako slep nisam ja, već oni koji su izazvali moju patnju. Bio sam ushićen, na onom vrhuncu gde patnja prenosi čoveka u dolinu radosti, radosti mučenika, radosti kompleksa Isusa. Zamišljao sam Kloj i Vila kako putuju po Kaliforniji, slušao zahteve *Još* i *Jače* iz susedne sobe i opijao se likerom od tuge.

7. „Koliko velik neko može da bude ako ga svi razumeju?“, pitao sam se, razmišljajući o sudbini sina Božjeg. Kloino odbijanje je pre pokazatelj njene kratkovidosti nego mojih mogućih manjkavosti. Više se ne podrazumeva da sam ja gamad, a ona anđeo. Ostavila me je zbog trećerazrednog kalifornijskog korbizjeovca zato što je naprosto suviše

* Iz pesme „Sweet Love“ Anite Bejker. (Prim. prev.)

plitka da bi shvatila. Počeo sam iznova da tumačim njenu ličnost, usredsređujući se na strane koje su mi najmanje prijatne. Ona je, na kraju krajeva, vrlo sebična, njene draži su samo površna glazura koja prikriva neprivlačnu prirodu. Ako i zavede nekoga da pomisli kako je divna, to više ima veze s tim što je zabavna sagovornica i što ima blag osmeh nego s bilo kakvim pravim osnovama za ljubav. Ostali je ne poznaju tako kao ja i jasno je (mada to nisam isprva shvatao) da je po prirodi samoživa, prilično zajedljiva, na mahove neuviđavna, često nepromišljena, povremeno neljubazna, nestrpljiva kad je umorna, dogmatična kad hoće da bude po njenom, i kako lakomisljena tako i netaktilna u svojoj odluci da me odbije.

8. Postavši beskrajno mudar usled patnje, mogao sam da joj oprostim, da je sažaljevam i da joj popujem zbog nedostatka zdravog razuma – i to mi je donelo beskrajno olakšanje. Mogao sam da ležim u ljubičasto-zelenoj hotelskoj sobi i budem ispunjen osećajem sopstvene vrline i veličine. Sažaljevaao sam Kloi zbog svega što ne može da razume, kao neizmerno mudri znalac koji gleda kako muškarci i žene žive sa setnim, znalačkim kezom.

9. Zašto je moj kompleks, taj izopačeni psihološki trik koji svaki poraz i poniženje pretvara u njihovu suprotnost, dobio ime po Isusu? Svoju patnju mogao sam da poistovetim s patnjom mladog Vertera ili gospođe Bovari, ili Svanovom, ali niko od tih povređenih ljubavnika nije mogao da se nadmeće s Isusovom neukaljanom vrlinom

i njegovom nespornom dobrotom u poređenju sa zlom onih koje je pokušavao da voli. Nije on bio tako privlačna pojava samo zbog plačnih očiju i ubledelog lica koje su mu pripisivali renesansni umetnici već zbog toga što je Isus bio blag, potpuno pravičan i izneveren. Patos *Novog zaveta*, koliko i moja sopstvena ljubavna priča, potekao je iz tužne pripovesti o vrlom, ali netačno prikazanom čoveku, koji je propovedao kako svi treba da ljube svoje bližnje, samo da bi video kako mu se njegova širokogruda poruka obila o glavu.

10. Teško je zamisliti da bi hrišćanstvo ostvarilo toliki uspeh bez mučenika na svom čelu. Da je Isus jednostavno vodio miran život u Galileji, praveći komode i trpezarijske stolove, i pred kraj života objavio tanku knjigu pod naslovom *Moja životna filozofija* pre nego što bi umro od srčanog udara, nikada ne bi stekao status koji ima već vekovima. Mučna smrt na krstu, pokvarenost i surovost rimskih vlasti, izdaja njegovih prijatelja – sve su to bili nezamenjivi sastojci za dokaz (više psihološki nego istorijski) za to da je Bog na njegovoj strani.

11. Vrla osećanja se spontano razmnožavaju u plodnom tlu patnje. Što više neko pati, to vrlji mora da bude. Kompleks Isusa bio je upleten u osećanja nadmoći, nadmoći žrtve nepravde koja smatra da je iznad svojih ugnjetača, njihove samovolje i slepoće. Odbačen od žene koju volim, svoju patnju veličao sam kao znak dostojanstva (ležeći iznemogao na krevetu u tri po podne), štiteći se tako da

svoju tugu ne doživim kao ishod nečega što je u najboljem slučaju običan ljubavni raskid. Kloin odlazak me je možda ubio, ali makar me je ostavio u veličanstvenom vlasništvu moralne nadmoći. Bio sam mučenik.

12. Kompleks Isusa se nalazio na suprotnom kraju lepeze od marksizma. Rođen iz samoprezira, marksizam me je sprečavao da postanem član bilo kog kluba koji bi me hteo. Kompleks Isusa me je i dalje ostavljao ispred kapije kluba, ali kako je bio posledica ogromne ljubavi prema sebi, govorio je kako me u klub ne prihvataju samo zato što sam toliko poseban. Većina klubova, budući da je tako sirova, prirodno ne ume da ceni one velikane, mudrace i osećajne tipove koji treba da budu ostavljeni na kapiji ili odbačeni od svojih devojaka. Moja nadmoć otkrivala se prvenstveno na osnovu moje izolovanosti i patnje: *Patim, znači poseban sam. Ne razumeju me, ali upravo zbog toga sam dostojan većeg razumevanja.*

13. U onoj meri u kojoj ona izbegava samoprezir, čovek mora da gaji naklonost prema alhemiji koja slabost pretvara u vrlinu – a razvoj mog bola prema kompleksu Isusa svakako je podrazumevao izvestan stepen duševnog zdravlja. Pokazivao je da, u osetljivoj unutrašnjoj ravnoteži između samoprezira i ljubavi prema sebi, prevagu sada odnosi ljubav prema sebi. Moj prvobitni odgovor na Kloino odbijanje bio je samoprezir, gde sam nastavio da volim Kloi i prezirao sebe zbog propasti veze. Ali moj kompleks Isusa okrenuo je jednačinu naglavačke, sada

tumačeći odbijanje kao znak da je Kloi vredna prezira ili, u najboljem slučaju, samilosti (te najveće hrišćanske vrline). Kompleks Isusa nije bio ništa drugo do mehanizam samoodbrane; nisam želeo da me Kloi ostavi, voleo sam je više nego što sam ikada voleo ijednu ženu, ali sad kada je odletela u Kaliforniju, moj način prihvatanja tog nepodnošljivog gubitka bio je da preispitam koliko je ona uopšte bila dragocena. Bila je to očito laž, ali iskrenost je nešto što prevazilazi naše snage kad, napušteni i očajni, provodimo Božić sami u hotelskoj sobi slušajući zvuk orgazmičnog blaženstva iza zida.

23.

Elipsa

1. Ima jedna arapska izreka koja kaže da duša putuje brzinom kamile. Dok se većina nas rukovodi strogim zahtevima rasporeda i rokovnika, naša duša, sedište srca, bolećivo zaostaje za nama, opterećena težinom pamćenja. Ako svaka ljubavna veza dodaje izvesnu težinu kamiljem tovaru, onda možemo očekivati da duša usporava u skladu sa značajem ljubavnog tereta. Dok sam konačno uspeo da smaknem ogromnu težinu sećanja na nju, Kloi moju kamilu umalo nije ubila.

2. Njenim odlaskom nestala je sva želja da održavam korak sa sadašnjošću. Živeo sam bolećivo, to jest, stalno se pozivajući na svoj život onakav kakav je bio s njom. Oči mi nikada nisu bile zaista otvorene, gledale su unazad i unutra u sećanje. Želeo sam da do kraja života pratim tu kamilu, da krivudam preko prošlogodišnjih dina, da svraćam u dražesne oaze i prelistavam slike srećnijih

dana. U sadašnjosti nije bilo ničega za mene, prošlost je postala jedino nastanjivo vreme. Šta sadašnjost može da bude u poređenju s njom osim podsmešljiv podsetnik na onu koje nema? Šta budućnost može da nosi osim još bolnog odsustva?

3. Kad mi je uspevalo da se utopim u sećanju, ponekad sam gubio iz vida sadašnjost bez Kloi, priviđalo mi se da do raskida uopšte nije došlo i da smo još zajedno, kao da mogu da je pozovem u svako doba i predložim neki film u *Odeonu* ili šetnju kroz park. Odlučio bih da se ne obazirem na to što je odlučila da se skrasi s Vilom u nekom gradiću u južnoj Kaliforniji, mozak bi skliznuo iz činjeničnog izveštavanja u maštariju o idiličnim danima ushićenosti i smeha. Onda, iznenada, nešto bi me grubo gurnulo nazad u sadašnjost bez Kloi. Zazvonio bi telefon i ja bih krenuo da se javim, da bih usput primetio (kao prvi put, i sa svim onim bolom izvornog shvatanja) da je mesto u kupatilu gde je Kloi nekada ostavljala četku za kosu sada prazno. Odsustvo te četke za kosu bilo bi kao ubod u srce, nepodnošljiv podsetnik na to da je ona otišla.

4. Teškoća da je zaboravim bila je u spoju s mnogo spoljašnjeg sveta koji smo zajedno delili, i u kome je sve još bilo isprepletano. Dok sam stajao u kuhinji, čajnik je naprasno izbacio uspomenu na Kloi koja ga puni, a tuba paste od paradajza u supermarketu obrazovala je čudnu asocijaciju i podsetila me na sličan odlazak u kupovinu

mesecima pre toga. Vozeći se preko nadvožnjaka u Hammersmitu kasno jedne večeri, setio sam se kako sam se istim putem vozio jedne takođe kišne noći, ali s Kloi pored sebe u kolima. Raspored jastuka na mom kauču prizivao je u sećanje kako je ona stavljala glavu na njih kada je bila umorna, rečnik na mojoj polici bio je podsetnik na njenu strast da traži reči koje ne zna. U određena vremena sedmice kad smo obično radili nešto zajedno, bila je prisutna bolna paralela između prošlosti i sadašnjosti: subotnja jutra su podsećala na naše izlete u galerije, petak uveče na izvesne klubove, ponedeljak uveče na određene televizijske emisije...

5. Fizički svet mi nije dozvoljavao da zaboravim. Život je suroviji od umetnosti jer potonje obično tvrdi da fizička sredina odražava duševna stanja likova. Ako neko u nekom komadu Garsije Lorke primeti da je nebo postalo nisko, mračno i sivo, to više nije bezazleno meteorološko zapažanje već simbol psihološkog stanja. Život nam ne daje takve zgodne pokazatelje – naiđe oluja i, daleko od toga da bude vesnik smrti i propadanja, dok ona traje, neko otkrije ljubav i istinu, lepotu i sreću, dok kiša sve vreme šiba po prozorima. Pa i kad je lep letnji dan, kola načas izgube kontrolu na zavojitom putu i zabiju se u drvo, donoseći smrt putnicima.

6. Spoljašnji svet nije pratio moja unutrašnja raspoloženja, zgrade koje su obezbeđivale pozadinu za moju ljubavnu priču i kojima sam udahnuo osećanja koja sam izvlačio

iz nje sada su tvrdoglavo odbijala da promene svoj izgled i tako odražavaju moje unutrašnje stanje. Prilaz Bakin-gemskoj palati bio je oivičen istim drvećem, u prvom redu stambenih ulica stajale su iste malterisane kuće, kroz Hajd park tekla je ista Serpentina, isto nebo bilo je obrubljeno istom porcelansko plavom bojom, istim ulicama prolazila su ista kola, iste radnje su prodavale umnogome istu robu mahom istim ljudima.

7. To odbijanje promene bilo je podsetnik na to da je svet biće koje će se i dalje vrteti bez obzira na to jesam li ja u ljubavi ili van nje, srećan ili nesrećan, živ ili mrtav. Da se od njega ne može očekivati da menja svoje izraze u skladu s mojim raspoloženjima, kao ni da veliki kameni blokovi koji obrazuju ulice odvoje vremena da razmotre moju ljubavnu priču. Iako im je bilo drago da se prilagode mojoj sreći, imaju pametnija posla nego da se sruše sad kad je Kloi otišla.

8. Onda sam, neizbežno, počeo da zaboravljam. Nekoliko meseci posle raskida s njom, obreo sam se u kraju Londona u kojem je ona živela i primetio da je pomisao na nju izgubila mnogo onog bola koji je nekada sadržavala; primetio sam čak da ne mislim prvenstveno na nju (mada je to bio baš njen kraj) već na sastanak koji sam s nekim ugovorio u obližnjem restoranu. Shvatio sam da se sećanje na Kloi neutralisalo i da je postalo deo istorije. Međutim, to zaboravljanje pratila je griža savesti. Nije me više ranjalo njeno odsustvo već moja rastuća ravnodušnost

prema njemu. Ma koliko da me je smirivalo, zaboravljanje je uz to bilo i podsetnik na neverstvo nečemu što mi je nekada bilo tako milo.

9. Došlo je do postepenog ponovnog osvajanja sebe, uvođile su se nove navike i gradio se identitet bez Kloia. Moj identitet se toliko dugo vrteo oko *nas* da je povratak na *ja* podrazumevao skoro potpunu preradu sebe. Trebalo je mnogo vremena da izblede stotine asocijacija koje smo Kloio i ja zajedno nakupili. Mesecima sam morao da živim s kaučem pre nego što je sliku nje kako leži na njemu u kućnoj haljini zamenila druga slika: slika prijatelja koji na njemu čita knjigu, ili mog kaputa kako leži preko njega. Kroz Ajlington sam morao da prođem u bezbroj navrata dok nisam uspeo da zaboravim kako Ajlington nije jednostavno Kloina opština nego i korisno mesto za kupovinu ili odlazak u restoran. Morao sam ponovo da posetim gotovo svaku lokaciju, da opet pišem preko svake teme razgovora, da opet preslušam svaku pesmu i ponovim svaku delatnost koju smo ona i ja delili kako bih ih opet osvojio za sadašnjost, kako bih poništio njihove asocijacije. Ali postepeno sam zaboravio.

10. Moje vreme s Kloio se preklapalo, poput harmonike koja se skuplja. Moja ljubavna priča bila je kao komad leda koji se polako topi dok ga nosim kroz sadašnjost. Proces je ličio na kameru koja je snimala hiljadu kadrova u minutu, ali sad većinu odbacuje, birajući shodno zagonetnim mušicama, zaustavljajući se na određenom

kadru zato što se u njemu steklo neko emotivno stanje. Nalik stoleću koje se svelo na to da ga simbolizuje izvesni papa, ili vladar, ili bitka, moja ljubavna veza se pročistila na nekoliko prepoznatljivih elemenata (nasumičnijih od elemenata istoričara, ali jednako probranih): izraz na Kloinom licu kad smo se prvi put ljubili, svetle dlačice na njenoj podlaktici, slika nje kako stoji i čeka me na ulazu u stanicu metroa u Ulici Liverpool, njen beli pulover, njen smeh kad sam joj ispričao vic o Rusu u vozu kroz Francusku, to kako je provlačila ruku kroz kosu...

11. Kako je koračala kroz vreme, kamila je postajala sve lakša, uporno je s leđa zbacivala sećanja i fotografije, razbacujući ih po pustinjskom tlu i puštajući da ih vetar zakopa u pesak, i kamila je postepeno postala toliko laka da je mogla da kaska, pa čak i da galopira na svoj neobičan način – dok jednog dana, u oazici koja se zove sadašnjost, iscrpljeno stvorenje konačno nije sustiglo ostatak mene.

24.

Pouke ljubavi

1. Moramo pretpostaviti da se iz ljubavi mogu izvući izvesne pouke, inače će nam i dalje biti drago da u nedogled ponavljamo svoje greške, poput muva koje se izlude udarajući glavom o prozorska okna, nesposobne da shvate da se kroz staklo ne može proleteti bez obzira na to što je providno. Zar se ne mogu naučiti određene osnovne istine, delići mudrosti koji bi mogli da preduprede neke preterane zanose, bol i gorka razočaranja? Zar nije opravdana težnja da se čovek promudri u pogledu ljubavi, kao što se može promudriti u pogledu ishrane, smrti ili novca?

2. Pokušavamo da budemo mudri kad shvatimo da se nismo rodili sa znanjem kako da živimo već da je život veština koju treba steći, kao što je voženje bicikla ili sviranje klavira. Ali šta nas mudrost savetuje da radimo? Govori nam da stremimo spokojstvu i unutrašnjem miru, životu lišenom uznemirenosti, straha, obožavanja i štetnih

strasti. Mudrost nas uči da naši prvi nagoni ne moraju uvek da budu pouzdani, i da će nas naši apetiti odvesti u zabludu ako ne obučimo razum da razlikuje lažne od pravih potreba. Govori nam da zauzdavamo maštu inače će ona izvitoperivati stvarnost, praviti slonove od buva i pretvarati žabe u princeze. Govori nam da obuzdavamo strahove, kako bismo mogli da se plašimo onoga što će nas povrediti, ali da ne gubimo snagu bežeći od senki na zidu. Govori nam da se ne bojimo smrti, da treba da strahujemo samo od samog straha.

3. Ali šta mudrost kaže o ljubavi? Da li je to nešto čega se treba sasvim odreći, kao što su kafa ili cigarete, ili je dozvoljena povremeno, poput čaše vina ili table čokolade? Da li je ljubav upravo suprotna svemu što mudrost predstavlja? Gube li i mudraci glavu ili samo prerasla deca?

4. Ako su neki mudri mislioci i dali zeleno svetlo ljubavi, pazili su da naprave razliku između njenih vrsta, umnogome onako kako lekari savetuju da se ne jede majonez, ali ga dozvoljavaju ako je od sastojaka s vrlo malo masti. Oni razlikuju nepromišljenu ljubav Romea i Julije i Sokratovo dubokomisleno obožavanje Dobra, razlikuju ispade jednog Vertera i bratsku ljubav koju preporučuje Isus.

5. Razlika bi mogla da se razvrsta u kategorije zrele i nezrele ljubavi. Prihvatljivija u maltene svakom pogledu,

filozofija zrele ljubavi obeležena je delatnom svešću o dobrom i lošem u svakoj osobi, puna je trezvenosti, opire se idealizovanju, lišena je ljubomore, mazohizma, opsednutosti, ona je vid prijateljstva s dimenzijom seksualnosti, prijatna je, mirna i uzvraćena (i možda objašnjava zašto bi većina ljudi koja je upoznala pomamnije obale želje uskratila njenoj bezbolnosti ime *ljubav*). Nezrela ljubav s druge strane (mada nema mnogo veze sa starošću) jeste priča o haotičnom zanošenju između idealizovanja i razočaranja, neuravnoteženo stanje gde se osećanja ushićenosti i blaženstva mešaju s utiscima davljenja i kobne mučnine, gde je osećaj da ste najzad našli *odgovor* propraćen utiskom da zapravo nikada niste bili toliko izgubljeni. Logičan vrhunac nezrele (budući da je apsolutna) ljubavi nastupa u smrti, simboličnoj ili stvarnoj. Vrhunac zrele ljubavi nastupa u braku, i pokušaju da se smrt izbegne pomoću navika (nedeljne novine, presa za pantalone, uređaji na daljinsko upravljanje). Jer nezrela ljubav ne prihvata kompromis, a jednom kad odbijemo kompromis, na putu smo ka nekoj kataklizmi.

6. S naivnim zdravim razumom koji složeni problemi mogu da izvuku, ponekad bih se pitao (kao da odgovor može da stane na poledinu koverta): „Zašto ne možemo svi jednostavno da se volimo?“ Sa svih strana okružen ljubavnim mukama, žalbama majki, očeva, braće, sestara, prijatelja i zvezdi sapunica, gajio sam nadu da se, naprosto zato što svi nanose umnogome isti bol od koga pate, može naći neki zajednički odgovor – metafizičko rešenje za ljubavne muke sveta u veličanstvenim razmerama

komunističkog odgovora na nepravедnosti međunarodnog kapitala.

7. U svom utopijskom sanjarenju nisam bio sam, tamo mi se pridružila grupa ljudi, da ih nazovem *ljubavni pozitivisti*, koji su smatrali da se, uz dovoljno promisli i terapije, ljubav može pretvoriti u manje bolno, uistinu bezmalo zdravo iskustvo. Taj izbor analitičara, propovednika, gurua, terapeuta i pisaca, uvažavajući da je ljubav puna problema, pretpostavio je da za originalne probleme moraju da postoje isto tako originalna rešenja. Suočeni s jadom većine emotivnih života, ljubavni pozitivisti će pokušati da prepoznaju uzroke – kompleks niže vrednosti, kompleks oca, kompleks majke, kompleks kompleksa – i preporuče lekove (regresoterapija, čitanje *Božjeg grada*, vrtlarjenje, meditacija). Hamletova sudbina mogla je da se izbegne uz pomoć dobrog jungijanskog analitičara, Otelo je svoju nasilnost mogao da iskali na terapijskom jastuku, Romeo bi možda našao nekoga prikladnijeg preko agencije za upoznavanje, Edip je svoje probleme mogao da podeli na porodičnoj terapiji.

8. Dok je umetnost morbidno opsednuta problemima koji prate ljubav, ljubavni pozitivisti u žižu stavljaju vrlo praktične korake koji se mogu preduzeti kako bi se izbegli najčešći uzroci bola i patnje. U poređenju s pesimističkim gledištima većeg dela zapadne ljubavne književnosti, ljubavni pozitivisti liče na hrabre zastupnike jednog prosvetljenijeg i pouzdanijeg pristupa u oblasti ljudskog

iskustva koje se tradicionalno prepušta melanholičnoj mašti izopačenih umetnika i psihotičnih pesnika.

9. Nedugo nakon što je Kloj otišla, naišao sam na jedan klasik književnosti ljubavnog pozitivizma na stalku u jednoj staničnoj knjižari, knjigu izvesne doktorke Pegi Nirli pod naslovom *Ucveljeno srce*.^{*} Iako sam žurio da se vratim u kancelariju, knjigu sam ipak kupio, privučen oglasom na njenoj ružičastoj zadnjoj korici koji je pitao: „Mora li ljubav uvek da podrazumeva bol?“ Ko je ta doktorka Pegi Nirli, žena koja odvažno može da tvrdi kako ima odgovor na takvu zagonetku? Na prvoj stranici knjige saznao sam da je ona

...završila Oregonski institut za ljubav i međuljudske odnose, trenutno živi na području San Franciska, gde se bavi psihoanalizom, terapijom za decu i bračnim savetovanjem. Autorka je brojnih radova o emotivnoj zavisnosti, kao i zavisti prema penisu, grupnoj dinamici i agorafobiji.

10. A o čemu je bilo *Ucveljeno srce*? Pripovedalo je nesrećnu, a ipak optimističnu priču o muškarcima i ženama koji se zaljubljuju u neodgovarajuće partnere, one koji će prema njima biti surovi ili ih ostavljati emotivno neispunjene, odati se piću ili postati nasilni. Ti ljudi stvorili su nesvesnu vezu između ljubavi i patnje, i nisu mogli da odustanu od nade da će se ti nepodesni tipovi koje su

^{*} *The Bleeding Heart*, Pegi Nirli (Capulet Books, 1987).

rešili da obožavaju promeniti i voleti ih kako treba. Život će im upropastiti zabluda da mogu da ga poprave ljudi koji su po prirodi nesposobni da odgovore na njihove emotivne potrebe. Do Trećeg poglavlja, doktorka Nirli je prepoznala da koreni problema leže u manjkavim roditeljima, koji su tim nesrećnim romanticima dali iskrivljeno razumevanje emotivnog procesa. Ako oni nikada nisu voleli ljude koji su dobri prema njima, to je zato što su ih najranije emotivne veze naučile kako ljubav treba da bude neuzvraćena i okrutna. Ali ulaženjem u terapiju i sticanjem sposobnosti da prorađuju svoje detinjstvo, oni će možda razumeti korene svog mazohizma, i shvatiti da je njihova želja da promene neodgovarajuće partnere samo ostatak detinjaste maštarije da će svoje roditelje preobratiti u čestite staratelje.

11. Možda zato što sam je do kraja pročitao samo nekoliko dana pre toga, uhvatio sam sebe kako povlačim malo verovatnu paralelu između nedaća onih koje opisuje doktorka Nirli i junakinje najvećeg Floberovog romana, tragične Eme Bovari. Ko je bila Ema Bovari? Mlada žena koja je živela u francuskoj unutrašnjosti, udata za privrženog muža koga se gnuša jer je naučila da ljubav povezuje s patnjom. Usled toga, počela je da ulazi u preljubničke veze s neodgovarajućim muškarcima, kukavicama koje su se svirepo ophodile prema njoj i u koje se nije mogla uzdati da ispune njene ljubavne žudnje. Ema Bovari se razbolela jer nije mogla da prestane da gaji nadu da će se ti muškarci promeniti i voleti je kako treba – kad je bilo očigledno da ona za Rodolfa i Leona ne predstavlja ništa više osim

razonode. Nažalost, Ema nije imala mogućnost da krene na terapiju i postane toliko samosvesna da shvati poreklo svog mazohističkog ponašanja. Zanimarila je muža i dete, proćerdala porodični novac i na kraju se ubila arsenikom, ostavljajući za sobom malo dete i rastrojenog supruga.

12. Ponekad je zanimljivo razmišljati o tome kako bi se događaji u prošlosti možda drugačije odvijali da su bila dostupna izvesna savremena rešenja. Šta da je madam Bovari o svom problemu mogla da porazgovara s doktorkom Nirli? Šta da je ljubavni pozitivizam imao priliku da se umeša u jednu od najtragičnijih ljubavnih priča u književnosti? Čovek se pita kako bi tekao razgovor da je Ema došla na kliniku doktorke Nirli u San Francisku.

(Madam Bovari na kauču, jeca.)

DOKTORKA NIRLI: Ema, ako želite da vam pomognem, moraćete da mi objasnite šta nije u redu.

(Ne dižući glavu, gospođa Bovari duva nos u vezenu maramicu.)

DOKTORKA NIRLI: Plakanje je pozitivno iskustvo, ali čini mi se da ne bi trebalo da na njega potrošimo čitavih pedeset minuta.

MADAM BOVARI: *(govori kroz suze)* Nije mi pisao, nije... pisao.

DOKTORKA NIRLI: Ko nije pisao, Ema?

MADAM BOVARI: Rodolf. Nije pisao, nije pisao. Ne voli me. Ja sam upropašćena žena. Ja sam upropašćena, bedna, nesrećna, detinjasta žena.

DOKTORKA NIRLI: Ema, ne govorite tako. Već sam vam rekla, morate da naučite da volite sebe.

MADAM BOVARI: Zašto ugrožavam sebe voleći nekoga toliko glupog...

DOKTORKA NIRLI: Zato što ste divna osoba. I zato što ne vidite da ste zavisni od muškaraca koji vam nanose emotivni bol.

MADAM BOVARI: Ali tada je bilo tako dobro.

DOKTORKA NIRLI: Šta?

MADAM BOVARI: Biti tamo, s njim, voditi ljubav s njim, osećati njegovu kožu uz moju, jahati kroz šumu. Osećala sam se tako stvarnom, tako živom, a sad mi je život u rasulu.

DOKTORKA NIRLI: Možda ste se osećali živom, ali samo zato što ste znali da to ne može potrajati, da vas taj muškarac ne voli zaista. Muža prezirete zato što sluša sve što kažete, ali ne možete da prestanete da se zaljubljujete u muškarce kojima će biti potrebno dve sedmice da odgovore na pismo. Sasvim iskreno, Ema, vaš pogled na ljubav odaje dokaze kompulzivnosti i mazohizma.

MADAM BOVARI: Stvarno? Šta ja znam? Ne zanima me i ako je sve to bolest, samo želim da ga opet ljubim, da osetim kako me drži u zagrljaju, da osetim miris njegove kože.

DOKTORKA NIRLI: Morate da počnete da se trudite da gledate u sebe, da prelazite svoje detinjstvo, i onda ćete možda shvatiti kako ne zaslužujete sav ovaj bol. Zaglibili ste se u ovom obrascu samo zato što ste odrasli u nefunkcionalnoj porodici koja nije mogla da ispuni vaše emotivne potrebe.

MADAM BOVARI: Moj otac je bio običan zemljoradnik.

DOKTORKA NIRLI: Možda, ali uz to je bio i emotivno nepouzdan, tako da vi sada na neispunjenu emotivnu potrebu odgovarate zaljubljuvanjem u muškarca koji ne može da vam pruži ono što vam zaista treba.

MADAM BOVARI: O, doktorko Nirli, već sam htela da vam objasnim, ali ove sedmice neću moći da vam platim.

DOKTORKA NIRLI: Ovo je treći put da mi govorite tako nešto.

MADAM BOVARI: Izvinjavam se, ali novac mi je trenutno veliki problem, toliko sam nesrećna da hvatam sebe kako sve trošim na kupovinu. Baš danas sam kupila tri nove haljine, oslikani naprstak i čajni set od porcelana.

13. Teško je zamisliti srećan kraj terapije gospođe Bovari, kao i doduše mnogo srećniji kraj njenog života. Samo bi neki vatreni ljubavni pozitivista poverovao da je doktorka Nirli (da joj je ikada bilo plaćeno) mogla da preobrazi Emu u dobro prilagođenu, nekompulzivnu i brižnu suprugu koja bi Floberovu knjigu pretvorila u optimističku priču o iskupljenju pomoću samospoznaje. Doktorka Nirli je sigurno imala *tumačenje* problema madam Bovari, ali postoji velika razlika između prepoznavanja problema i njegovog rešavanja, između mudrosti i mudrog života. Svi smo više inteligentni nego sposobni, a svest o sumanutosti ljubavi nikada nikoga nije poštedela bolesti. Možda je predstava o mudroj ili sasvim bezbolnoj ljubavi jednako protivrečna kao predstava o bici bez krvi – Ženevske konvencije na stranu, to jednostavno ne može da postoji. Sukob između madam Bovari i Pegi Nirli je sukob između ljubavne tragedije i ljubavnog pozitivizma. To je sukob između mudrosti i njene suprotnosti, koja nije nepoznavanje mudrosti (to je lako ispraviti), već nesposobnost da se dela na osnovu spoznaje o onome što znamo da je ispravno. Spoznaja o tome da je naša veza nerealna naposljetku nije pomogla

ni Kloi ni meni; spoznaja da smo možda budale nije nas pretvorila u mudrace.

14. Postavši pesimista usled neumoljivih ljubavnih boli, odlučio sam da sasvim odbacim ljubav. Ako ljubavni pozitivizam ne može da pomogne, onda jedina valjana mudrost jeste onaj stoički savet da se više nikada ne zaljubiš. Povukao bih se iz sveta, nikoga ne bih viđao, živio bih štedljivo i bacio se na ozbiljno izučavanje. Čitao sam s divljenjem pripovesti o muškarcima i ženama koji su pobjegli od ovozemaljskih razonoda, zakleli se na čednost i život proveli u samostanu. Bilo je priča o isposnicima koji su po četrdeset ili pedeset godina podnosili život u pustinjским pećinama, jedući samo korenje i bobice, i nikada nisu razgovarali s drugim ljudima niti su ih viđali.

15. Ali sedeći jedne večeri na nekoj večernjoj zabavi, izgubljen u Rejčelinim očima dok mi je ona ukratko opisivala tok svog kancelarijskog života, zaprepastio sam se kad sam shvatio koliko bih lako mogao da se okanem stoičke filozofije kako bih ponovio sve greške koje sam preživio sa Kloi. Ako nastavim da gledam Rejčelinu kosu vezanu u otmenu punđu, ili lakoću s kojom se služi nožem i viljuškom, ili bogatstvo njenih plavih očiju, znao sam da više neću preživeti čitav.

16. Rejčelin prizor me je upozorio na ograničenja stoičkog pristupa. Premda možda nikada neće biti bezbolna i sigurno nije mudra, ljubav ne može ni da se zaboravi. Bilo

je to neminovno koliko i nerazumno – a ta nerazumnost nažalost nije bila nikakav argument protiv toga. Zar nije besmisleno povući se u judejska brda da bi se jelo korenje i izdanci? Ako želim da budem odvažan, zar za junaštvo nema boljih prilika u ljubavi? Štaviše, uprkos svim žrtvama koje stoički život zahteva, zar u njemu nema i nečeg kukavičkog? U srži stoicizma leži želja *da razočaramo sami sebe pre nego što neko drugi stigne to da uradi*. Stoicizam je gruba odbrana od opasnosti tuđe privrženosti, a suočavanje s tom opasnošću iziskuje više izdržljivosti od života u pustinji. U prizivanju manastirskog iskustva lišenog emotivne uskomešanosti, stoicizam pokušava da poredne opravdanost izvesnih potencijalno bolnih a ipak temeljnih ljudskih potreba. Ma koliko bio hrabar, stoik je na kraju kukavica u trenutku možda najviše stvarnosti, u trenutku ljubavi.

17. U pogledu složenosti nekog problema uvek možemo da se obmanjujemo tako što predlažemo rešenja koja taj problem svode na najmanji zajednički imenilac. Ljubavni pozitivizam i stoicizam bili su neprikladni odgovori na pitanja koja izazivaju ljubavne muke jer su i jedan i drugi raščlanjivali pitanje umesto da usklađuju njegove protivrečnosti. Stoici su bol i iracionalnost ljubavi raščlanili na presudan argument protiv nje – ne uspevši da uravnoteže nesumnjivu traumu naših želja i neukrotivost naših emotivnih potreba. S druge strane, ljubavni pozitivisti bili su krivi za raščlanjivanje određenog lakog shvatanja psihološke mudrosti na uverenje da ljubav može da postane bezbolna za sve samo ako naučimo da malo više volimo

sebe – ne uspevši da usklade potrebu za mudrošću s prirođenim poteškoćama ponašanja shodno njenim pravilima, svodeći tragediju gospođe Bovari na ilustraciju očiglednih teorija doktorke Nirli.

18. Shvatio sam da se mora izvući složenija pouka, neka koja može da se igra nepomirljivostima ljubavi, usklađujući potrebu za mudrošću s njenom verovatnom nemoći, usklađujući idiotizam zaljubljenosti s njenom neminovnošću. Ljubav mora da se uvažava bez bežanja u dogmat-ski optimizam ili pesimizam, bez sastavljanja filozofije svojih strahova, ili izvlačenja naravoučenija iz svojih razočaranja. Ljubav uči analitički um izvesnoj poniznosti, daje mu pouku da, ma koliko se upinjala da dosegne nepokretne izvesnosti (brojevima obeležavajući svoje zaključke i usađujući ih u uredne nizove), analiza je uvek manjkava – i otuda nikada ne bludi daleko od ironičnog.

19. Takve pouke su izgledale utoliko važnije kad je Rejčel sledeće sedmice prihvatila moj poziv na večeru, a sama pomisao na nju počela da šalje drhtaje kroz oblast koju pesnici zovu srcem, drhtaje za koje sam znao da mogu da znače samo jedno – da sam ponovo počeo da se zaljubljujem.

Alen de Boton

O LJUBAVI

Za izdavača

Dejan Papić

Urednik

Srđan Krstić

Lektura i korektura

Vladimir Stokić, Saša Novaković, Dragoslav Basta

Slog i prelom

Saša Dimitrijević

Dizajn korica

Predrag Marković

Tiraž

1500

Beograd, 2020.

Štampa i povez

Margo-art, Beograd

Izdavač

Laguna, Beograd

Resavska 33

Klub čitalaca: 011/3341-711

www.laguna.rs

e-mail: info@laguna.rs

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd